

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

BİZANS İMPARATORLUĞU TARİHİ

Mustafa Daş

BİZANS İMPARATORLUĞU TARİHİ

MUSTAFA DAŞ

BİZANS İMPARATORLUĞU TARİHİ

MUSTAFA DAŞ

İstanbul, 2021

SELENGE YAYINLARI

No: 174 | Selenge Bilgi Serisi: 24 | Eylül 2021, 1. Baskı

GENEL YAYIN YÖNETMENİ

Kadir Yılmaz

SELENGE BİLGİ SERİSİ KOORDİNATÖRÜ

Erkan Göksu

YAZAR

Mustafa Daş

EDİTÖR

Murat Çaylı

SON OKUMA

Mehmet Teksöz

KAPAK TASARIMI

Şevket Dönmezoglu

KAPAK GÖRSELİ

İmparator Justinianus ve Maiyeti, San Vitale Bazilikası, Ravenna.

SAYFA DÜZENİ

Hilal Yazlık

BASKI-CİLT

Repar Dijital Matbaası

ISBN

978-625-7459-18-1

SERTİFİKA NO.

40675

Selenge Yayınları,
Repar Tasarım
Matbaa ve Reklamcılık
Ticaret Limited Şirketi'nin
tescilli markasıdır.

Mimar Sinan Mah.,
Selami Ali Efendi Cad., No: 5
34672 Üsküdar/İstanbul
Tel: 0 (212) 522 48 45
www.selenge.com.tr
e-posta: selenge@selenge.com.tr

© Bu kitabın tüm
hakları saklıdır. Tanıtım
amaçlı, kısa alıntılar
dışında metin ya da
görseller yayınevinin
izni olmadan hiçbir yolla
çoğaltılamaz.

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	9
GİRİŞ	10

BİRİNCİ BÖLÜM

ROMA’NIN BİZANS’A DÖNÜŞÜMÜ	12
Büyük Konstantinus Dönemi (323-337)	12
Konstantinopolis’in Kuruluşu.....	12
Dinî Gelişmeler ve İznik Konsili	14
Konstantinus’un Merkezî İmparatorluğu ve Hanedanlık.....	15
Konstantinus’un Halefleri: II. Konstantius ve Jülianus (337-363)	17
Valentinianus ve Valens (364-378)	17
İmparator I. Theodosius (379-395) ve İmparatorluğun İkiye Bölünmesi	18
İmparator II. Theodosius (408-450) ve Avrupa Hunları	19
Doğu Roma’da Barbar Nüfuzu ve Batı Roma’nın Yıkılışı..	21
Jüstinyanus Hanedanı ve Bizans’ın İlk Yükselme Dönemi	23
Jüstinyanus Dönemi (527-565).....	24
Nika İsyanı	24
Ayasofya’nın İnşası.....	25
Hukuk Alanında Reformlar.....	26
Batı’da Fetihler ve İmparatorluğun İhyası.....	27
II. Jüstinus (565-578) ve Göktürkler	28
Avarlar ve Bizans	30
Heraklius Hanedanı Dönemi: Avarlar, Sasaniler ve İslam Karşısında Bizans	31

Bizanslıların ve Sasanilerin Son Savaşları	31
Bizans-Avar İlişkileri ve Avarların Konstantinopolis Kuşatması	32
Heraklius'un Sasaniler'e Karşı Kesin Zaferi.....	36
Hız. Muhammed'in Heraklius'a Mektubu ve Müslümanlarla İlk Savaşlar	37

İKİNCİ BÖLÜM

BİZANS-İSLAM MÜCADELELERİ VE MÜSLÜMANLARIN KONSTANTİNOPOLİS KUŞATMALARI 39

Ecnâdeyn ve Yermük Savaşları	39
Kudüs'ün ve Mısır'ın Müslümanlarca fethi	40
Müslümanların İlk Konstantinopolis Kuşatmaları	42
Heraklius Hanedanı'nın Sonu.....	44
Müslümanların Üçüncü Konstantinopolis Kuşatması	46
Bizans'ın Kurtarıcıları: Grejuva (Rum Ateşi) ve Thema	48
Grejuva (Rum Ateşi)	48
Thema Sistemi	49
İkonaklast (Tasvir Kırıcı) Dönem.....	50
İkonalar (Tasvirler) Niçin Kırıldı?	50
İmparator III. Leon Dönemi Dış Gelişmeleri	52
III. Leon Dönemi İç Gelişmeleri.....	53
İmparator V. Konstantinos Dönemi (741-775)	54
Bizans'ın Hırslı İmparatoriçesi Eirene (780-802)	56
Bizans'ın Hanedansız Geçiş Dönemi	58
Bizans'ta Amorion Hanedanı	59
II. Mihail Kekaumenos (Kekeme) (820-829)	59
İmparator Teofilos (829-842).....	60
III. Mihail (842-867), İmparatoriçe Theodora ve İkonaklazmın Sonu	62

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BİZANS'IN İKİNCİ ALTIN ÇAĞI:

MAKEDONYA HANEDANI	64
I. Basileios (867-886).....	64
Pavlikanlar ve Doğu'da Gelişmeler	65
İç Gelişmeler	67
Bilge-Filozof Leon (886-912)	68
VII. Konstantinos Porfirogenetios ve I. Romanos Lekapenos (912-959)	69
Kudretlilerin İktidar Mücadelesi ve Bulgarların Konstantinopolis Kuşatması	70
I. Romanos Lekapenos (920-944)	71
VII. Konstantinos Porfirogenetios (944-959)	72
II. Romanos (959-963), II. Nikiforos Fokas (963-969) ve İoannes Çimiskes (969-976)	73
Bizans'ın En Kudretli İmparatoru: II. Basileios (976-1025).....	75
Sarsılan İmparatorluk (1025-1056).....	79
Zayıf İmparatorlar Dönemi	79

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BİZANS-SELÇUKLU İLİŞKİLERİ, ROMANOS

DİOGENES VE MALAZGİRT SAVAŞI	84
Malazgirt Sonrası: Karışıklık İçindeki Bizans	89
Komnenoslar Dönemi (1081-1204).....	91
Türk Kısılcısında Bizans.....	92
Haçlılar ve Bizans.....	94
İmparator II. İoannes Komnenos (1118-1143).....	97
I. Manuel Komnenos, II. Haçlı Seferi ve Miryokefalon Savaşı	99
Komnenoslar'ın Sonu, Angelos Hanedanı, Üçüncü Haçlı Seferi ve İstikrarsızlık	103

IV. Haçlı Seferi, Konstantinopolis'in İşgali ve Bizans'ın Parçalanması.....	106
Bizans'ın Varisi İznik Laskaris Devleti.....	108

BEŞİNCİ BÖLÜM

BİZANS İMPARATOLUĞU'NUN ÇÖKÜŞÜ	111
İttifak, Denge ve Entrika Siyasetiyle Ayakta Kalan İmparatorluk.....	111
II. Andronikos Paleologos, Taht Kavgası ve Türkmen Beylikleri	113
İttifaklar ve İç Savaşlarla Tükenen Bizans	114
Türklerin Vasalı, Batılıların Oyuncağı Olan Bizans	117
Elli Yıl Ömür Kazanan Bizans.....	120
Bizans'ın Düşüşü, Feth-i Mübin: Konstantinopolis İstanbul Oluyor	122
 SONUÇ	 124
KAYNAKÇA	125
DİZİN	126

ÖN SÖZ

Bizans adına ve tarihine gösterilen yaklaşım hem Batı'da hem de ülkemizde ilginç bir çelişki içindedir. Bir taraf merakla ve ilgiyle Bizans'la ilgili bilgiler edinmeye çalışırken, diğer taraf onu "öteki" olarak dışlar. Ancak Prof. Dr. Işın Demirkent'in deyiimiyle, "Bizans, bir yabancı tarih değildir. Anadolu tarihinin bir parçasıdır." Üstelik Bizans İmparatorluğu ve medeniyeti, Türklerle kesintisiz temas hâlinde, hatta iç içedir. Dolayısıyla Bizans Tarihi'ni okumak hem yurdumuz Anadolu'nun tarihini, hem de kendi tarihimizi okumaktır.

Selenge Yayınları'nın Bilgi Serisi kapsamında, okuyucuya referans veya kaynak ayrıntılarına girmeksizin konuyu bütüncül ve pratik şekilde sunmak esas olduğundan bu eserde, 1123 yıllık Bizans Tarihi'nin sadece askerî ve siyasi yönünü verebildik. Kültür, medeniyet ve teşkilat ayrı çalışmaların konusu olacaktır.

Erken Bizans döneminde (IV.-VII. yüzyıllar) Latince kullanıldığı için özel isimler Latince hâllerıyla verildi. Klasik Bizans döneminde Grekçe resmî dil olduğundan, Konstantinos örneğindeki gibi Grekçe söylenişler esas alındı. Bizans'ın başkenti, kuruluşunda *Nova Roma*, daha sonraları *Konstantinopolis* adıyla anıldı. Fetihle birlikte *İstanbul* oldu. Bu nedenle eserde daha çok Konstantinopolis adı tercih edildi.

Bu eserin temel amacı, Bizans Tarihi'nin siyasi-askerî gelişmelerini bütünlük ve süreklilik içerisinde genel okuyucu kitlesine sunmak ve Bizans döneminde yaşanan gelişmelerin ne olduğu sorusuna cevap vermektir. Çalışma süresince teşvikleriyle bana yardım eden değerli meslektaşım Prof. Dr. Erkan Göksu'ya, Kadir Yılmaz kardeşime ve Selenge Yayınları'na teşekkür etmeyi bir borç bilirim.

Mustafa Daş
İzmir, 2021

GİRİŞ

Roma İmparatorluğu ve medeniyeti, tarihî süreçte büyük değişime uğradı ve klasik özelliklerinden oldukça farklı, yeni bir nitelik kazandı. İmparatorluğun bu yeni hâline XVI. yüzyıldan itibaren Bizans denildi. Dolayısıyla tarihte söz konusu olan sadece Roma İmparatorluğu'dur, Bizans adı bilimsel ihtiyaçlardan doğan bir adlandırmadır. Bizanslılar olarak ifade ettiğimiz insanlar, kendilerine Romalı, devletlerine de Roma İmparatorluğu dediler. Bizans'ı meydana getiren unsurlar, "Roma devlet geleneği, Hristiyanlık inancı ve Helen (Doğu) dili ve kültürünün sentezi" dir. Konstantinopolis'in kuruluşunu ve başkent yapılmasını da bunlara eklemek gerekir.

İmparatorluk bu üç unsurun senteziyle değiştiği için Bizans oluşumuna kesin bir kuruluş tarihi tespit etmek zordur. Bununla birlikte İmparator Diokletianus'un (284-305) yaptığı Tetrarhia (Dörtlü Yönetim) reformunun, Bizans sentezinin başlangıcının ilk adımları olduğu söylenebilir. Diokletianus, imparatorluğu idari bakımdan, iki augustus ve iki sezarın yöneteceği dört bölüme ayırdı. Doğu Augustus'u kendisiydi; Galerius'u da sezar olarak atadı. Maximianus Batı Augustus'u, Konstantius Khlorus onun sezarı ilan edildi. Augustuslar yirmi yıl hüküm sürdükten sonra sezarlar onların yerini alacaktı. Diokletianus'un başkenti İzmit, Konstantius'unkiyse Trier'di. Konstantius ve Helena'nın evliliğinden 280 yılında Konstantinus doğdu. Büyük Augustus Diokletianus, bu çocuğa karşı bir güvence olarak kendi oğlu Konstantinus'u İzmit'teki sarayında tuttu ve onu iyi bir asker olarak yetiştirdi.

305 yılında Diokletianus ve Maximianus görevden çekildi. Batı'da Konstantius, Doğu'da Galerius Augustus oldu. Bu sırada İzmit'te bulunan Konstantinus, Doğu sezarlığına getirilmeyince, Batı'ya babasının yanına gitti. Konstantius 306'da İngiltere'nin York şehrinde ölünce, ordu I. Konstantinus'u imparator ilan etti. Fakat Büyük İmparator Galerius, Batı için Severus'u *augustus*, Konstantinus'u da *sezar* olarak atadı. 307 yılında Konstantinus, Maximianus'un kızı Fausta'yla evlendi. Bu sırada Maximianus'un oğlu Maxentius, isyan ederek Roma'da kendini augustus ilan etti. Meşru Augustus

Severus, ona karşı yaptığı savaşta öldü. Konstantinus, Batı Augustus'u olmayı beklerken, bu makama Likinius getirildi. Sonraki süreçte Galerius ve Diokletianus'un ölümleriyle, Tetrarhia sistemine göre İmparatorluğun kaderini belirleyecek olanlar: Batı'da Konstantinus ve Maxentius, Doğu'da Likinius ve Maximianus Daia'ydı. İlk harekete geçen Konstantinus, 312'de Milvian Köprüsü Savaşı'nda Maxentius'u ortadan kaldırarak Batı'nın tek sahibi oldu. Bu savaşta Hristiyanların kutsal sembolünün prototipi işareti taşıyan "Labarum" denilen bayraklar kullanıldı. 313'de Doğu'da Likinius da Maximianus Daia'yı mağlup etti. Aynı yıl Milano Fermanı'yla Hristiyanlık suç olmaktan çıkarıldı ve meşru inanç kabul edildi. Konstantinus, Doğu'daki rakibi Likinius'u, 323'te Üsküdar Savaşı'nda yenerek Roma İmparatorluğu'nun tek sahibi oldu.

BİRİNCİ BÖLÜM

ROMA'NIN BİZANS'A DÖNÜŞÜMÜ

Büyük Konstantinus Dönemi (323-337)

Roma İmparatorluğu'nun Bizans'a evrilmesinde, I. Konstantinus'un hükümlerliği ve icraatları geri dönölmez bir kırılmayı teşkil eder. Bundan dolayı Bizans'a bir kurucu arandığında, akla Büyük Konstantinus gelir. O, 323'te son rakibini mağlup edip imparatorluk tahtına tek başına sahip olduğunda, Roma İmparatorluğu'nu yeniden merkezî bir hükümdarın erkine bağı, idari-siyasi anlamda bütünleşmiş bir yapıya kavuşturdu. İtalya'daki Roma yerine Boğaziçi'nde yeni bir şehir inşa edip başkent yapması, Hristiyanlığı önce serbest bırakması ve daha sonra bu dinin amentüsünün belirlendiğı İznik Konsili'ni toplaması, Bizans'a dönüşüm sürecinin belirleyici adımlarıydı.

Konstantinopolis'in Kuruluşu

Sınırları Doğu-Batı yönünde Cebelitarık'tan Fırat boylarına, Kuzey-Güney yönündeyse Britanya, Germanya ve Tuna'dan Sahra Çölü'ne kadar uzanan, Akdeniz'i iç deniz hâline getiren bu muazzam imparatorluğu artık İtalya'daki Roma şehrinden idare etme imkânı kalmamıştı. İmparatorluğu tehdit eden ağır tehlikeler doğudan ve kuzeydoğudan geliyordu. Daha Diokletianus döneminde imparatorluğun ağırlık merkezi doğuya nakledilmiş ve Nikomedia (İzmit) başkent olarak kullanılmıştı. Konstantinus, başkenti doğuya kesin olarak taşımaya karar verdiğinde kuracağı yeni şehrin yerini belirlemek için uzun süre düşündü. Sonunda Boğaziçi'nin girişinde, Haliç'le Marmara arasındaki Antik dönem kolonisi Byzantium'da karar kıldı. Şimdiki Sarayburnu civarında MÖ VII. yüzyılın ikinci yarısında, Megaralı Byzas'ın liderliğinde

Byzantium adıyla küçük bir koloni kurulmuştu. Konstantinus başkentini burada kurmaya karar verdiğinde Byzantium, kasaba büyüklüğünde bir yerleşim yeri idi. Şehrin sınırlarını bizzat kendisi yürüyerek tespit etti. 324'te başlayan inşaa süreci 6 yıl sürdü. Şehir, Roma model alınarak inşa edildi. Roma'daki bütün yapı ve kurumların muadili tüm unsurlar; saray, senato binası, forumlar, hipodrom gibi yapıların yapılmasına özen gösterildi. Meydanlar Roma'daki gibi heykellerle donatıldı. Marmara'dan Haliç'e uzanan surlarla karadan gelecek tehditlere karşı önlem alındı. 11 Mayıs 330 tarihinde yeni başkent, *Nova Roma* (Yeni Roma) adıyla törenle açıldı. Şehre daha sonraları kurucusuna istinaden Konstantinus'un şehri anlamına gelen *Konstantinopolis* denilmesi yaygınlaştı. Şehrin nüfusunun artırılması için aristokratlara, bilginlere, sanatçılara ve tüccarlara evler, araziler ve vergi muafiyetleri tahsis edildi. Şehre yerleşenlerin buğday/un gibi temel gıda madde ihtiyaçlarının devlet tarafından karşılanması kararlaştırıldı. İnsanların sosyal ve kültürel ihtiyaçlarını gidermek için şimdiki Sultanahmet Meydanı'nda bulunan hipodromda eğlence ve spor etkinlikleri düzenlemek de yönetimin göreviydi. Roma'nın ekmek ve sirk siyaseti adı verilen bu politikası, Bizans başkentinde her zaman uygulandı. İmparator Valens (364-378) Bozdoğan su kemerini yaptırarak, şehrin su sorununu çözdü. Şehrin nüfusu kısa sürede katlanarak çoğaldı. 378'de surların önüne kadar gelen Gotlar, şehrin kalabalık nüfusunun korkarak saldırmaktan vazgeçtiler. İmparator II. Theodosios (408-450), Avrupa Hunlarının ilerleyişine önlem aldı ve yeni kara surlarını 413'te inşa ettirmeye başladı. Böylece Yedikule'den Ayvansaray'a kadar uzanan muazzam surlarla şehrin sınırları kesinleşti. Zamanla şehrin Marmara ve Haliç kıyıları da surlarla çevrildi.

532 Nika İsyanı sırasında büyük tahribat gören şehir, İmparator Jüstinyanus tarafından yeniden ve daha görkemli bir şekilde inşa edildi. Şehir, dünyanın en büyük kubbeli mabedi Ayasofya'nın yapılması ve Patrikhane'nin buraya yerleşmesiyle Ortodoks Hristiyanların gözünde daha büyük önem kazandı. Yarım milyona ulaşan nüfusu, bir nevi kutsiyet atfedilen imparatorun ve Ortodoks inancın kalbi sayılan Ayasofya'nın burada bulunması; çarşıları, meydanları, hipodromu, limanları, zengin ticari faaliyetiyle Bizanslıların gurur kaynağı olan Konstantinopolis, zenginliği ve güzelliğiyle yüzyıllar boyunca göz kamaştırmış ve başkaları tarafından kıskanılmıştır. Bizanslılar, onlarca kuşatmaya maruz kalan şehri her

defasında başarıyla savunmasını bilmişlerdir. Bizans tarihini Konstantinopolis'in kuruluşuyla başlatmak her zaman kabul gören bir düşüncedir. Bundan dolayı şehrin tarihi aynı zamanda Bizans'ın da tarihidir. Konstantinopolis, Bizans'ın idari, siyasi, mali, ekonomik, ticari, askerî, dinî ve kültürel kaynaklarının başkenti olarak görüldüğünden, Bizans kimliğinin ve özgünlüğünün ayrılmaz bir parçası ve sembolü niteliğindedir. Şehir, Dördüncü Haçlı Seferi'nde işgale uğradı (1204). Bu dönemde öylesine ağır bir yıkım ve yağmaya maruz kaldı ki tüm görkemi ve zenginliği yok edildi. Ayasofya ve Saray başta olmak üzere şehrin tüm zenginlikleri, altın-gümüş heykelleri, kaplamaları, hazineleri Venedik'e ve diğer Avrupa şehirlerine götürüldü. 1453'de Türkler Konstantinopolis'i fethettiklerinde şehir virane hâldeydi ve nüfusu kırk binin altına düşmüştü. Türkler, şehri imar ederek eski görkeminden daha yüksek bir ihtişam kazandırdılar ve İstanbul adıyla andılar.

Dinî Gelişmeler ve İznik Konsili

Konstantinus, tek başına imparator olmadan önce de Hristiyanlığa karşı ilgi ve hoşgörüyü yaklaşıyordu. Bu davranışı genellikle siyasi nedenlere bağlanır. Bütün baskılara rağmen Hristiyanlık, imparatorluğun genelinde yayılıyor ve özellikle doğudaki nüfusta çoğunluğu oluşturuyordu. İmparatorluğun tamamına sahip olabilmek ve istikrarlı biçimde iktidarını sürdürebilmek için Hristiyanlarla uzlaşma sağlamalıydı. 312 yılında yapılan Milvian Köprüsü Savaşı'nda Konstantinus, Hz. İsa'nın adının ilk harflerini simgeleyen (Haç işaretinin ilk şekli) Labarum denilen flamaları askerlerine taşıttı. 313'te Konstantinus'un girişimiyle Licinius'la birlikte çıkarılan Milano Fermanı'yla, Diokletianus'un baskı ve zulümlerine son verildi ve Hristiyan olmak serbest bırakıldı. Bu sayede Hristiyanlığın yayılması hız kazandı ve kilise örgütlenmesi yaygınlaştı. Kilise ve imparatorluk ilişkilerinin yeniden tanımlanması gerekti. İmparator, *pontifex maximus* (başrahip) sanıyla üst düzey Hristiyan ruhbanlarını kendisi atadı. Devlet teşkilatına paralel olarak yapılan kilise örgütlenmesinde, her sitenin (şehrin) bir piskoposu ve her eyaletin bir metropoliti bulunuyordu. Konstantinus'tan itibaren ruhbanlar, imparatorluk görevlilerine has bazı ayrıcalıklara ve saygınlığa sahip oldular. Özellikle Roma'daki Piskoposluk ve birer teoloji merkezleri olmaları nedeniyle Antakya ve İskenderiye Piskoposlukları ön plana çıktı. Bunlara daha sonra Konstantinopolis ve Kudüs Piskoposlukları da katıldı. Bu beş merkez arasında, Hris-

tiyanların en üst mercinin neresi ve kim olacağı meselesi yüzünden kıyasıya rekabet yaşandı. Sonraki dönemlerde Kudüs, İskenderiye ve Antakya'nın İslam hâkimiyetine girmesiyle, bu rekabette Roma ve Konstantinopolis yalnız kaldı. Katoliklik ve Ortodoksluk mezheplerinin ortaya çıkışındaki en önemli gerekçe işte bu üstünlük rekabetidir.

Konstantinus, Hristiyanlar arasındaki anlaşmazlığın imparatorluğun istikrar ve barışını bozacağını düşünüyordu. İskenderiye Kilisesi'nden Arius, İsa'nın "Tanrı'nın oğlu olması" dogmasına yönelik geliştirdiği görüşle Hristiyanlar arasında büyük bir ihtilafın çıkmasına yol açtı. Ona göre, Hz. İsa'da doğuştan tanrısal nitelik yoktu. O ezel değildi ve Tanrı tarafından yaratılmıştı. Dolayısıyla Baba'dan daha alt bir konumdaydı. Karşıt görüştekilerse Oğul ve Baba'nın doğa (öz) itibarıyla aynı olduğunu, dolayısıyla her ikisinin de ezeli ve ebedi olduklarını savunuyordu. İslam'ın Hz. İsa tanımına en yakın yaklaşım olan Ariusçuluk, Teslis kavramını tartışmaya açarak İsa'nın tanrısallığına iman etmeye karşı çıkmıştır. Hızla yayılan Ariusçuluk Hristiyanlar arasında rağbet gördü. Resmî kiliseler Arius'un yaklaşımını sapkınlık sayarak aforoz ettiler. Konstantinus, Arius'un yol açtığı gerilimin ve fikri parçalanmanın İmparatorluğun birliğini ve istikrarını bozacağına hükmetti. Bunun üzerine 20 Mayıs 325'te imparatorluğun her yerinden davet edilen piskoposların katılımıyla İznik'te ilk konsil toplandı. İlk defa İmparator, Hristiyan konsiline başkanlık ediyordu. Bu konsilde Hristiyanlığın amentüsü (credo) belirlendi. İsa'nın Tanrı'yla aynı doğadan olduğu ve Teslis'e iman etmek esas kabul edildi. Ariusçuluk sapkınlık sayıldı. Ayrıca İncil'in son hâli belirlendi. Anlaşmazlığın bitişi ilan edilmesine rağmen İsa'da tek doğa görenlerle (monofizitler) çift doğa görenler (diofizit) arasındaki mezhepsel çatışma sona ermedi. Sonraki yıllarda Bizans tarihinin önemli olaylarından biri olmaya devam etti.

Konstantinus'un Merkezî İmparatorluğu ve Hanedanlık

Konstantinus, İmparatorluğun bütün idari birimlerini ve makamlarını Konstantinopolis'te topladı. Büyük Saray'ın yapılmasıyla da imparatorlar daimî olarak başkentte kaldılar. Büyük Saray'ın ilk binaları Daphne ve Khalke Saraylarıydı. Scholai adıyla bilinen saray muhafızları saray içindeki kışalara konuşlandılar. Sarayın hemen yanında, devlet dairelerine

ait binalar yer alıyordu. Bunlardan Doğu Eyaletleri Valiliği bini aşkın çalışanıyla en kalabalık birimdi. Diğer bölgelerin yönetim merkezlerinin binaları daha sadeydi. Maliye ve hazine iki birim hâlinde teşkil edildi: İmparatorluk Hazinesi ve Annona (devlet ambarları). Vergi ve ticaret Konstantinus'un bastırıldığı altın solidusla sağlam bir para sistemine sahip oldu. Ana darphane Konstantinopolis'te olmakla birlikte Selanik, İzmit, Antakya, Kartaca ve Siraküza'da da sikke basıldı. Bu altın sikke yüzyıllar boyunca bütün Akdeniz çevresinde uluslararası ticarete kullanıldı. Konstantinopolis'in zenginleşmesinde ticaret ve sağlam para sistemi çok önemli etkendi. İmparator askerî sistemde de yenilikler yaptı. Ordunun merkezî kuvvetini oluşturan ve seferlerde imparatora eşlik eden comitatus birlikleri, yaya ve atlı kuvvetler olarak tanzim edildi. Hareketli bir niteliğe sahip bu kuvvetlerin çoğunluğu başkent yakınlarına yerleştirildi ve başlarına Magistri Praesentales getirildi. Geri kalan askerî kuvvetler sınırları korumakla görevlendirildi. Bunlara limitanei deniliyordu. Bu iki tip askerî ayırım VII. yüzyıla kadar varlığını korudu.

Konstantinus'un son yirmi yılı nispeten sükûnet içinde geçti. Batı'da hareketlenen Germen kavimlerinden Alamanlar, Ren kıyılarında durduruldu. Sarmatlar ve Tervingenler 332'de mağlup edildiler ve gerektiğinde 40 bin asker sağlamak şartıyla imparatorluk topraklarına iskân edildiler. Fakat Doğu'da Perslerle çatışmalar devam ediyordu. Konstantinus, Armenia'da Hristiyanlığın yayılması üzerine bölgede askerî hâkimiyet kurdu. İranlı II. Şapor'un (310-379) Hristiyanlara yönelik baskıcı politikası ve Armenia üzerinde Pers nüfuzunun kırılması, Roma'yla Persler arasında sonu gelmez mücadelelerin başlamasına yol açtı.

Konstantinus, Licinius'la birlikte aldığı karara sadık kaldı ve iktidarın babadan oğula geçmesi ilkesini uyguladı. Oğulları II. Konstantinus, II. Konstans ve Konstantius'la yeğeni Dalmatius'u sezar ilan etti. 337'de öldüğünde iktidar bu dört sezara ait olacaktı. Fakat ordu ayaklanarak Dalmatius'u katletti ve sadece Konstantinus'un oğulları Augustus (imparator) ilan edildi. Varisler imparatorluğu aralarında paylaştılar: Konstans, Konstantinopolis, Afrika, İtalya, Yunanistan, Makedonya ve Trakya'nın; II. Konstantius, Anadolu ve Mısır'ın; II. Konstantinus, Galya, İberia ve Britanya'nın yönetimini üstlendi. Bu paylaşıma rağmen imparatorluğun toprak bütünlüğünün ve üniter yapısının bozulmadığı ilkesi kabul ediliyordu.

Konstantinus'un Halefleri: II. Konstantius ve Jülianus (337-363)

İmparatorluğun kardeşler arasında paylaşılması barış getirmeyi. Bir süre sonra aralarında mücadeleler başladı. Bu iç çatışmalarda II. Konstantinus ve Konstans hayatlarını kaybetti. Galibiyetle çıkan II. Konstantius, 352 yılında tek başına kaldı ve muazzam büyüklükteki imparatorluğu yönetmede kendisine yardım edeceği düşüncesiyle kuzeni Jülianus'u sezar ilan etti. Jülianus, Hristiyanlığı bırakıp paganlığa geri döndüğü için kendisine Apostata (Dönek) sıfatı verilmişti. Sezar Jülianus, Galya'da Franklara karşı büyük başarılar kazandı ve imparatorluğun batıda kaybettiği toprakları kazanmasıyla ün kazandı. Bu sıralarda Pers Kralı Şapor saldırıya geçti. Armenia ve Mezopotamya'da bazı bölgelerin İranlılara terk edilmesini istedi. Bunun üzerine II. Konstantius, Jülianus'tan Pers saldırısını bertaraf etmesini istedi. Jülianus, batıdan ayrılmak istemeyen ordunun teşvikiyle isyan etti. Bu esnada Konstantius'un ölümüyle Jülianus tek başına imparator oldu. O, kısa süren hükümrانlığı boyunca Hristiyanlığa cephe aldı ve bu davranışı iç istikrarı bozdu. Pers tehdidini ortadan kaldırmak için sefere çıktı. Başlangıçta bazı başarılar kazansa da kesin bir sonuç elde edemedi. Ordunun güç durumda olduğu sırada çıkan bir çatışmada 27 Haziran 363'te öldürüldü. Ordu, Hristiyan subay Jovianus'u imparator ilan etti. Yukarı Mezopotamya'da büyük toprak tavizleri karşılığında Perslerle barış yapan Jovianus, Hristiyanlığı yeniden ihya etti. 364'te ölümüyle Konstantinus Hanedanı sona erdi.

Valentinianus ve Valens (364-378)

İmparatorluk tahtına ordunun başarılı komutanlarından Valentinianus getirildi. Bu sıralarda Kavimler Göçü olarak bilinen büyük demografik hareketler ve istilalar başlamıştı. Orta Asya'dan gelen Hunların baskıları karşısında dayanamayan Germen kavimleri, İmparatorluğun Avrupa sınırlarını tehdit ediyorlardı. Persler de imparatorluk için daimî tehditler. Bu yüzden Valentinianus, Valens'i ortak imparator ilan etti. Kendisi batının yönetimini üstlenirken Valens'e doğunun sorumluluğu verildi. Valentinianus, Avrupa'da Alamanlar, Piktler, Sarmatlar ve Kuadlara karşı birçok savaşlar yaptıktan sonra 375'te öldü. Yerine oğlu Gratianus geçti. Hun ilerleyişi karşısında bozguna uğrayan Vizigotlar, Valens'in yönetimindeki Trakya'ya yerleşme izni istediler. Başta bu talebe olumlu yak-

laşan Valens, bir süre sonra Gotların büyük yıkıma ve istikrarsızlığa yol açtıklarını gördü. Gotları sınırların dışına atmak maksadıyla 378 yılında Edirne yakınlarında büyük bir savaşa girdi. Valens bu savaşta hayatını kaybetti. Alınan büyük mağlubiyet sonucunda imparatorluğun doğusu yüz yıl boyunca Germen istilası tehdidi altında kaldı; batısıysa doğrudan istilalara maruz kaldı. Valens'in ölümü üzerine Batı İmparatoru Gratianus, doğuyu idare etmesi için ordu komutanlarından Theodosius'u augustus ilan etti.

İmparator I. Theodosius (379-395) ve İmparatorluğun İkiye Bölünmesi

İmparator Theodosius, Gotlarla barış yaparak yıkımı önleyebildi. Müttefik sıfatıyla Ostrogotların, Pannonia'ya (Macaristan civarı), Vizigotların da Trakya'nın kuzeyine yerleşmeleri kabul edildi. Vergiden muaf tutulan Gotlar, gerektiğinde devlete askerî destek sunacaklardı. Böylece İmparatorluğun Doğu yakası yıkıcı bir istiladan kurtuldu. Gotların büyük bir kesimi, doğrudan imparatorun hizmetine girdi. Sayısı azalan imparatorluk ordusu güçlendi fakat imparatorluk askerî yapısı Germen nüfuzu altına girdi.

Theodosius'un, İmparatorluğun batısındaki gelişmelere bizzat müdahale etmesi gerekti. Britanyalı Maximus, isyan edip Batı İmparatoru Gratianus'u öldürünce, Theodosius onun yerine oğlu II. Valentinianus'u getirdi. Fakat Maximus isyanı genişleyip İtalya'ya kadar uzanınca, II. Valentinianus Selanik'e sığındı. İmparator Theodosius harekete geçerek, Maximus'a galip geldi ve onu idam ettirdi. İsyanlar kanlı bir biçimde bastırıldı ve hem doğuda hem de batıda imparatorluk otoritesi tesis edildi. II. Valentinianus'un varis bırakmadan ölümü üzerine Theodosius tek otorite oldu. 391 Şubat'tan itibaren İmparator Theodosius, paganizm karşıtı birçok yasa çıkardı. Pagan âdet ve ayinlerini yasakladı, tapınakları yıktırdı ve hazinelerine el koydu. Nihayetinde 392'de Hristiyanlık resmî din ilan edildi ve çoktanrıçılık tamamen yasaklandı.

Theodosius, yönetim açısından etkinlik ve kolaylık sağlamak, hanedan içindeki iktidar kavgalarının önüne geçmek, iç ve dış gelişmelerin zorunlu kılması gibi gerekçelerle oğullarından Honorius'u Adriyatik Denizi'nin batısında kalan yerleri, Arkadius'u da doğu topraklarını yönetmekle görevlendirdi. İmparatorluğun birliği ve bütünlüğü fikri her daim korunuyordu. Ortada iki devlet değil, iki imparatorun yöneti-

minde imparatorluğun iki yönetim parçası olduğu kabul ediliyordu. Fakat fiilen imparatorluk ikiye ayrılmıştı ve iki parça arasındaki ayrışma gittikçe daha belirgin hâle gelecekti.

İmparatorluğun devlet kadrolarında, özellikle askerî yapıdaki Germenleşme, bu dönemde kendini iyice göstermektedir. 395'de Theodosius ölünce 18 yaşındaki Arkadius ve 10 yaşındaki Honorius'un çevresinde Germen asıllı komutanlar vardı. Vandal kökenli Stiliko naip sıfatını taşıyordu. Arkadius'un sorumluluğundaki Doğu İmparatorluğu, Got Alarik'in isyanıyla sarsıldı. İsyân Alarik'e, İliıya (Batı) Orduları Komutanlığı'nın verilmesiyle sona erdi. Ordudaki Germen nüfuzuna karşı Konstantinopolis'te büyük tepki oluştu. Sonunda siyasi oyunlarla Alarik yönetimindeki Gotlar Batı'ya, İtalya üzerine yönlendirildi. Stiliko ve Honorius yönetimindeki Batı, bu Gotları kabul edebilecek bir siyaset ve tedbir geliştiremedi. Doğu İmparatorluğu Got istilasından kurtulurken, İtalya'ya ulaşan Alarik üç defa tekrarlanan kuşatmanın ardından 410 yılında Roma'ya girdi. Honorius Ravenna'ya çekilmek zorunda kaldı.

İmparator II. Theodosius (408-450) ve Avrupa Hunları

Arkadius'un 408'de ölümü üzerine veliaht olarak tahta geçen II. Theodosius henüz çocuk yaştaydı. Uzun imparatorluğu boyunca, önce Vali Anthemius'un sonra da sırasıyla ablası Plkheria, eşi Eudoksia, Vali Cyrus ve hadım görevlilerden Khrysafios'un naiplik ve etkisinde kaldı. Onun döneminde eğitim ve hukuk alanında önemli yenilikler yapıldı. Konstantinus zamanından beri varlığını sürdüren yüksek okul, 425 yılında yeniden düzenlenerek daha nitelikli ve büyük bir kurum hâline getirildi (Bu okul İstanbul'daki ilk üniversitedir). Hukuk, gramer, hitabet, felsefe gibi derslerin okutulduğu yüksek okulda Grekçe ve Latinceye eşit derecede yer verildi. Hukuk alanında, eski Roma kanunları ıslah edildi ve dönemin ihtiyaçlarına uygun yeni kanunlar çıkarıldı. Bir külliyyat hâline getirilen kanunlara *Codex Theodisianus* adı verildi.

II. Theodosius'un imparatorluğunun ilk yıllarında, Germenlerden daha tehditkâr bir güç kendini gösterdi: Avrupa Hunları. Orta Asya'da Çin hâkimiyetine girmeyi reddeden kalabalık Hun kitleleri IV. yüzyılın sonunda Karadeniz'in kuzeyinde büyük bir güç olarak ortaya çıktılar. Hun birliğine katılmak istemeyen Germen kavimleri Batı'ya sürüldü. 395 yılında

Kafkasya üzerinden Anadolu'ya giren Basık ve Kursık adlı iki kardeşin komutasındaki Hun birlikleri, Suriye'nin kuzeyine kadar uzanan akınlar düzenlediler. Türk hâkimiyet anlayışı gereğince cihanşümul bir imparatorluk kurmayı ve dünyaya adaletle hükmetmeyi amaçlayan Hunlar, İmparatorluğun doğusu ve batısı üzerinde egemenlik kurmak istiyorlardı. Uldız, Hunların cihan hâkimiyeti ülküsünü, Doğu Roma temsilcisine, "Güneşin doğduğu yerden battığı yere kadar her tarafı fethedebilirim" diyerek ifade etmişti.

Hun tehdidinin artması üzerine Balkanlar'da sınırlar tahkim edildi ve Tuna donanması güçlendirildi. En büyük tedbir Konstantinopolis surlarının yeniden inşasıydı. Nüfusu artan ve büyüyen şehir artık surlarının dışına taşmıştı. Bu hâliyle başkent savunmasız durumdaydı. Bu nedenle 413 yılında şimdiki Yedikule'den başlayıp Haliç'te Ayvansaray'da sona eren kara suları inşa edildi. Bu surlar günümüzdeki iç surlardır. 430'da yapımına başlanılan dış surlar 447'de bitirildi. 439'da deniz surlarının yapımı başladı. İç surların yüksekliği 10m, genişliği 5,2m'dir. 60m'lik aralıklarla yapılan 20m yüksekliğindeki kuleler savunmayı daha da güçlendirdi. Surların önüne kazılan derin hendekle o dönemin en güçlü savunma sistemi oluşturuldu. Marmara'dan Haliç'e uzanan kara surlarının uzunluğu 6.670m'dir.

Doğu İmparatorluğu, Hun Hükümdarı Karaton'a elçi göndererek bir ateşkes antlaşması yaptı. 422 yılında Rua yönetimiindeki Hunlar, Makedonya ve Trakya çevrelerine akınlar düzenlediler. İmparatorluk bu akınları Hunlara yıllık haraç ödeme karşılığında durdurabildi. Vandalların Afrika'nın kuzeyine hâkim olmaları ve Genserikus'un Kartaca'yı zaptı, İtalya için çok ağır sonuçlara yol açtı. Batı'ya yardım maksadıyla Tuna boylarındaki askerî kuvvetlerden bazılarının İtalya'ya yönlendirilmesi, Hun ilerleyişini daha da kolaylaştırdı. Attila'nın hükümdar olmasıyla birlikte Hunlar, Doğu Roma üzerinde kesin ve kalıcı bir üstünlük kurmaya karar verdiler. 441 yılında Pannonia ve Tuna boylarını hedef alan Hun harekâtı sonucunda Belgrad, Niş ve Sofya zapt edildi. 442'de Konstantinopolis surları önüne kadar ulaşan başka bir harekât yapıldı. Surların aşılamazlığı karşısında geri dönen Attila Hunları, Gelibolu yakınlarında Bizans ordusunun kalıntılarını yok etti. Nihayetinde Margus (Orasje-Dobruja) şehrinde Doğu Romalı elçileri kabul eden Attila, Margus Barışı adı verilen anlaşmayla taleplerini ve üstünlüğünü Bizans'a kabul ettirdi. Bizans'ın barış şartlarını uygulamada gösterdiği ihmaller nedeniyle 447

yılında bir kez daha Balkanlar üzerine akınlar düzenlendi. Bu akınların yıkıcılığına direnemeyen Bizans, 449'da Anatolios Barışi adıyla yeni bir anlaşma yaptı. Öncekinden daha yüksek bir tutarda haraç ödemeyi ve Hun üstünlüğünü kabul etti. Atilla'nın ölümü (453) Batı Roma ve Bizans'ın kurtuluşu oldu.

Doğu Roma'da Barbar Nüfuzu ve Batı Roma'nın Yıkılışı

Theodosius'un 450'de varis bırakmadan ölümü üzerine, Doğu Roma'nın en güçlü fakat Romalı soydan gelmeyen komutanları Aspar ve Zenon'un tahta kimin geçeceğine karar verecekleri sanılıyordu. Fakat Augusta Pulkheria, Trakyalı komutan Markianus'la evlenerek ona imparatorluk tacını sundu. Markianus'un (450-457) hükümdarlığında dikkat çeken gelişme, 451'de Khalkedon'da (Kadıköy) toplanan IV. Konsil'dir. İznik amentüsü ufak eklemelerle teyit edildi ve bu kararlar günümüze kadar geçerliliğini korudu. Monofizit ve Nesturi inançları mahkûm edildi. Konstantinopolis Kilisesi'nin Roma'yla eşitliği prensibi onaylandı. Bu konsil sonrasında, Monofizit ve Nesturi öğretileri benimseyen Doğu eyaletleri (Mısır, Suriye, Doğu Anadolu) merkezî imparatorluk yönetiminden uzaklaştı. Roma Kilisesi de Konstantinopolis'in kendisine eşit kabul edilmesinden memnun değildi. İki kilise arasında üstünlük rekabeti başladı.

Doğuda hukuken imparatoru belirleme hakkına sahip Pulkheria'nın ölümünden sonra, tahtın sahibine karar verme yetkisi Aspar'a kaldı. Kendisinin imparator unvanına ulaşması mümkün olmadığı için Markianus'un ölümünden sonra (457) kontrol altında tutabileceğine inandığı Leon'u imparator ilan ettirdi. Leon (457-474) tahta çıkış merasiminde Patrik tarafından taçlandırıldı. Böylece imparatorluk tarihinde ilk defa bir imparator patriğin elinden taç giydi. Leon'un ilk yıllarında, devletin gerçek hâkimi ordu komutanı Aspar'dı. İmparator Leon, onun vesayetinden kurtulmanın çarelerini aramaya başladı. İsavria bölgesinin (Orta Toroslar) savaşçılığıyla ünlü halkını kullanmayı düşündü. İsavrialı savaşçı şeflerden Tarasis'i Konstantinopolis'e davet etti. Sayıca kalabalık bir kuvvetle başkente gelen Tarasis, adını Zenon olarak değiştirdi ve ordu komutanlığına atandı ve imparatorun kızı Ariadne'yle evlendirildi. 471'de hazırlanan bir planla Aspar ve oğlu öldürüldü. İmparatorluk üzerindeki Germen nüfuzu kırılmıştı. Ancak bu defa İsavria nüfuzu Bizans'ın üzerine

çöktü. 474'de Leon öldüğünde, Zenon ve Ariadne'den doğan Leon adındaki torun tahtın sahibiydi. Zenon fırsatı kaçırmadı ve altı yaşındaki II. Leon'un naibi oldu. Kısa süre sonra çocuk imparatorun ölümüyle imparatorluk iktidarı tamamen ve hukuken Zenon'un ellerine kaldı. Zenon özellikle askerî teşkilatta İsavrialıları etkin kılmaya gayret etti. Fakat Konstantinopolis aristokrasisi ve halkı İsavrialıları da barbar olarak görüyor ve tepki gösteriyordu.

İmparatorluğun batısında da Germanlerin etkin olduğu gelişmeler cereyan etti. Vandallar Kuzey Afrika'da, Vizigotlar İber Yarımadası'nda, Ostrogotlar da İtalya üzerinde hâkimiyet kuruyorlardı. Devlet yapısındaki Germanleşme günden güne artıyordu. Batı İmparatoru Honorius'un ölümü üzerine, Doğu'daki İmparator II. Theodosius, onun kız kardeşi Galla Placidia'nın oğlu Valentinianus'un (425-455), Batı imparatorluk tahtına oturmasını sağladı. Doğu'nun yardımlarına rağmen Vandal Kralı Geiserikh, Afrika'da egemenliğini genişletti. Batı İmparatorluğu için en büyük tehlike Attila Hunlarıydı. Doğu üzerinde kesin üstünlük sağlayan Attila, Batı Roma'ya da hâkim olma gayesindeydi. Bu maksatla ilk olarak Batı Roma'nın asker deposu olan ve yoğun göçlerle Germanlerle dolup taşan Galya'yı hedef aldı. Batı Roma ordu komutanı Aetius, en büyük German krallarının da katılımıyla o zamanki en büyük askerî kuvveti topladı. 20 Haziran 451'de Katalon (Catalanum) Ovası'nda, 200'er bin kişiden müteşekkil ordular kıyasıya çarpıştı. Her iki taraf büyük kayıplar verdi fakat günün sonunda Roma ordusu dağıldı. Zaferin kimde kaldığı tartışılrsa da Attila hedefine ulaşmıştı. Galya'nın üzerindeki Roma etkisi kırıldı ve Roma bir daha kuvvetli bir ordu çıkaramaz hâle geldi. 452 yılında Attila, bu defa İtalya üzerine yürüdü. Kuzey İtalya'da Aquilia, Padova, Vicenza, Verona gibi şehirleri tahrip ederek, Roma kapılarına dayandı. İmparator III. Valentinianus ve Büyük Komutan Aetius, bütün çabalarına rağmen Attila'ya karşı koyacak kuvvet toplayamadılar. Roma şehrinin ve Batı İmparatorluğu'nun yıkımı kaçınılmaz hâldeyken Papa I. Leo başkanlığındaki elçilik heyeti Attila'nın huzuruna çıktı. Attila'nın hâkimiyetinin tanınması ve yıllık haraç ödenmesi şartları kabul edildi. Papa'nın yakarışları ve ricalarıyla Roma şehri tahribattan kurtulmuştu. O sırada yaşanan veba salgınının da Attila'nın İtalya'dan çekilmesinde etkili olduğu düşünülür. Attila'nın ölümü (453) Batı ve Doğu Roma'nın kurtuluşuydu. Attila'nın ölümünü duyan Doğu İmparatoru Markianus, "o yiğit bir düşmandı" diyerek hayranlığını dile getirdi.

Batı İmparatoru III. Valentinianus ölünce (455) Batı'da iktidar Germen Ricimer'in eline geçti. Ricimer o denli güçlüydü ki istediğini tahta oturtarak, imparatorları kukla gibi oynatıyor, hatta öldürebiliyordu. Ricimer'in ölümüyle Roma üzerindeki Germen nüfuzu daha da arttı. Roma İmparatoru unvanını son olarak taşıyan Romulus'u, Germen Odovakar 4 Eylül 476'da darbeye devirdi. Kral unvanını kullanan Odovakar, resmî tanınma için Doğu İmparatoru Zenon'a başvurdu ve onun adına İtalya'yı yönetmeyi teklif etti. Batı Roma'nın tüm diğer eyaletlerinde olduğu gibi İtalya'da da artık bir Germen hâkimiyeti kuruldu. Bu olay tarihe Batı Roma'nın yıkılışı olarak geçmiştir.

Balkanlar'da yerleşen Ostrogotlar çıkardıkları isyanlarla tehlike yaratıyorlardı. Zenon çareyi 488'de Ostrogot Kralı Theodorik'e ordu komutanlığı unvanını vermekte buldu ve Ostrogotları İtalya'ya yönlendirdi. Theodorik, Odovakar'ı mağlup etti ve 493'de İtalya'da egemenlik kurdu. Böylece Bizans, Germen tehdidinden kesin olarak kurtuldu. Batıysa tamamen Germen hâkimiyetine girdi.

Doğu Roma yönetimindeki belirgin değişim 491'de Zenon'un ölümüyle yaşandı. Siyaseten ve hukuken imparatoru seçecek İmparatoriçe Ariadne, Konstantinopolis halkı ve aristokrasisinin büyük baskısıyla karşılaştı. Germen ve İsavrialıların nüfuz ve baskılarından bıkan halk, "devlete Romalı ve Ortodoks bir imparator ver" tezahüratlarıyla gösteriler yaptı. Bu talep üzerine Ariadne, başarılı ve yetenekli saray memuru Anastasius'u tahta getirtti. İmparator Anastasius (491-518) döneminde, öncelikle devlet içinde güç kazanan İsavrialılar tasfiye edildi. Ticaret ve üretimi destekleyen Anastasius, ülke ekonomisinin gelişmesini ve maliyenin zenginleşmesini sağladı. Dinî alanda monofizit taraftarıydı. Monofizitliği desteklemesi, Konstantinopolis'te isyanların çıkmasına yol açtı ancak hepsi bastırıldı. 518'de ölmesinden sonra Saray Muhafızları Komutanı Jüstinos tahta oturdu. Onunla birlikte Bizans'a yeni bir hanedan hükmetti ve İmparatorluk ilk yükselme dönemini yaşadı.

Jüstinyanus Hanedanı ve Bizans'ın İlk Yükselme Dönemi

Yeni İmparator I. Jüstinos (518-527) köken olarak Make-donyalı bir köylüdür. Hayatını kazanmak için geldiği Konstantinopolis'te çeşitli mesleklerde şansını denedikten sonra

orduya katılır. Burada başarılı olur ve Saray Muhafızları Komutanlığı'na kadar yükselir. Okuma yazma bilmesi de son derece zeki ve kurnaz komutan Jüstinos, ordunun desteğiyle ve biraz da güç kullanarak 66 yaşındayken Bizans tahtına oturmayı (518) başardı. Anastasius tarafından uygulamaya konulan monofizit politikaları terk etmesi dikkat çekti. İmparator olduğunda yeğeni Jüstinyanus'u başkente getirterek iyi bir eğitim almasını sağladı. Bir süre sonra imparatorluk yönetiminde en yetkili kişi olarak Jüstinyanus'u seçti. 527'de Jüstinos ölünce yeğeni Jüstinyanus sorunsuz bir şekilde tahta oturdu. Jüstinyanus'un hükümdarlığı boyunca iktidarda İmparatoriçe Theodora da en az imparator kadar etkiliydi. Kaynaklarda Theodora'nın gençliğinde hipodromda gösteriler yapan bir hayat kadını olduğu belirtilir. Karşılaştıklarında ona âşık olan Jüstinyanus, hukuksal düzenlemeler yaptırdı ve büyük güçlkle onunla evlendi. İmparatoriçe unvanını aldıktan sonra gösterdiği dirayet ve başarıyla Theodora, hem örnek bir şahsiyet oldu hem de geçmişini unutturdu.

Jüstinyanus Dönemi (527-565)

Nika İsyanı

İmparatorluğun şehirlerinde, özellikle Konstantinopolis'te Bizans halkı Demos adı verilen oluşumlar içinde örgütlenirdi. Demosları, zamanımızın siyasi partileri, spor kulüpleri, sivil toplum örgütleri gibi kurumların birleşik hâli olarak düşünebiliriz. Başlangıçta dört parti varken zamanla ikiye düştü. Kullandıkları flamaların renginden dolayı Maviler ve Yeşiller olarak adlandırılan demoslara halkın ilgisi büyüktü. Dinî, siyasi, sosyal, sportif, her bakımdan aralarında kıyasıya bir rekabet vardı. Bir taraf monofizit inancı desteklerken diğer taraf diofizitti. Aristokratlar genelde Maviler, alt sınıflarsa Yeşillerin içinde yer alırdı. Siyasi, sosyal, kültürel ve sportif faaliyetlerin kalbi hipodromda düzenlenen etkinliklerde Maviler ve Yeşiller rakip olarak her alanda yarışarlardı. İmparatorluk yönetimi bu partilerin arasındaki çekişme ve rekabetin sürmesi için dengeli bir siyaset izler, böylece her ikisini de kontrol altında tutardı.

İmparator Jüstinyanus, Sasaniler'le 528-531 arasında yaşanan savaşı ağır bir yıllık haraç ödemek şartıyla sonlandırdı. Bu haracın ve diğer faaliyetlerin masraflarını karşılamak için halk üzerine ağır vergiler konuldu. Özellikle Vali Kapadok-

yalı İoannes'in baskıcı yönetimi şikâyet konusuydu. Valinin iki partiye mensup suçlulara ağır cezalar vermesi üzerine, 13 Ocak 532'de hipodromda İmparator'un da bulunduğu ve 30 bin kişinin katıldığı gösteriler sırasında, Maviler ve Yeşiller birleşerek isyan etti. Asilerin "nika" (zafer) sloganları dolayısıyla bu isyana Nika adı verilmiştir. Kısa sürede şehrin her yanına yayılan isyan nedeniyle başkent günlerce kan ve ateşe boğuldu. Bütün resmî kurumlar tahrip edildi, Konstantinus'un özenle inşa ettirdiği başkent harap edildi. İsyancılar, hipodromda eski imparator Anastisus'un bir yakınına imparator ilan ederek sarayı kuşattılar. Durumun umutsuzluğu karşısında Jüstinyanus kaçmayı düşünüyordu. İşte o an, Theodora'nın soğukkanlı ve kararlı tavrı hem gidişatı değiştirdi hem de tarihe örnek hükümdar davranışı olarak geçti. Onun "Nereye kaçıyorsun ey İmparator! Bir hükümdar için en güzel kefen giydiği erguvan imparatorluk kaftanıdır," sözü Jüstinyanus ve diğer devlet adamlarını etkiledi. Theodora'nın kararlılığı, komutan Belissarius'un cesareti ve diplomat Narses'in siyaset becerisiyle, önce Maviler ve Yeşiller arasındaki ittifak bozuldu ve sonra da Saray Muhafızlarının taarruzuyla, hipodromda 30 binden fazla kişi kılıçtan geçirildi. İsyan 19 Ocak 532'de kanlı bir şekilde bastırıldı. Jüstinyanus otoritesini pekiştirdi. Başkent öylesine tahrip edilmişti ki yeniden inşa edilmesi gerekti.

Ayasofya'nın İnşası

Konstantinopolis kurulduğu zaman büyük bir kilise yapıp yapılmadığı belli değildir. 360 yılında Büyük Kilise'nin inşası tamamlandı. Ahşap ve kerpiç ağırlıklı malzemeye yapılan kilise İoannes Khrysostomos'un azledilmesi sebebiyle çıkan olaylarda tahrip edildi. İmparator II. Theodosius, 404 yılında kiliseyi yeniden yaptırdı. Başkent halkı taleplerini, sorunlarını ve taşkınlıklarını hipodromda dile getirmeye başlar, Ayasofya'da doruk noktasına ulaştırır ve orada sona erdirirdi. Nika İsyanı da Ayasofya'ya sıçradı ve kilise yakıldı.

Jüstinyanus, Konstantinopolis'i yeniden inşa etmek istiyordu. Bu vesileyle başkentine eşsiz büyüklükte ve mimari şaheser niteliğinde bir mabet kazandırmayı düşündü. Kilişenin inşa işini, dönemin ünlü mimarları Miletos'lu İsodoros ve Tralles'li Anthemios'a verdi. Kilişenin planı büyük özen ve incelikle, bir ay süren dikkatli çalışmayla çizildi. Ülkenin her yöresinden en kaliteli malzemeler getirildi. Rodos'tan mermer, Efes'ten Artemis Tapınağı'nın sütunları taşındı. Birçok

ülkeden taş ve inşaat ustaları davet edildi. 532’de başlayan inşaatta, gece gündüz, her vardiyada beş bin kişi çalıştı. Beş yıl süren inşaat 537’de tamamlandı. Kubbeli bazilika (Haç işareti planlı büyük kilise) olarak inşa edilen Ayasofya, dünyanın en görkemli Hristiyan mabedi idi. Yüzyıllar boyunca onunla eş değer ihtişamda ve büyüklükte bir kilise yapılamadı. Onu eşsiz kılan en büyük özelliği genişliği 33,8m ve yerden yüksekliği 55.6m olan kubbesinin büyüklüğüydü. Kubbenin üstü altın yaldızla kaplı olduğu için parıltısı, kilometrelerce uzaklıktan göz kamaştırırdı. Kubbenin ağırlığı dikdörtgen zemindeki dört büyük pandantif arasında eşitçe paylaşılıyordu. İç mekân, zengin ve şaheser mozaikler ve sanat eserleriyle kaplıydı. Kilisenin her bölümü estetik güzellik sunan malzemeler ve eserlerle bezeliydi. Bu muhteşem mabede “Kutsal Hikmet” anlamına gelen Ayasofya adı verildi. Eseriyle iftihar eden Jüstinyanus, 27 Aralık 537’de Pazar ayiniyle açılan mabede imparator kapısından girmeden önce “Seni geçtim Süleyman,” demiş ve Ayasofya’nın Hz. Süleyman mabedinden daha büyük ve ihtişamlı olduğuna gönderme yapmıştı.

Hukuk Alanında Reformlar

Jüstinyanus, Klasik Roma kanunlarının, Hristiyanlaşan halka ve günün ihtiyaçlarına yeterli gelmediğini tespit etti. Dönemin büyük hukukçusu Tribonianus’un başkanlığında on kişilik bir heyet kuruldu. O zamana kadar çıkarılan bütün kanunlar elden geçirilip sınıflandırıldı, Hristiyanlıkla bağdaşmayanlar ayıklandı. 529’da Jüstinyanus Kanunları veya Sivil Yasalar Koleksiyonu adıyla yasalar külliyatı meydana getirildi. Dönemin gereklerine göre *Novellae* adıyla yeni yasalar da çıkarıldı. Yeni yasaların bir kısmının Grekçe yazılması dikkat çekicidir. Jüstinyanus’un hukuk reformu, Romalı âlimler Gaius ve Ulpianus’un eserlerini içeren ve özellikle eğitim alanında yapılan yenilikleri anlatan bir başvuru kitabı niteliğindeki *Institutiones*’le taçlandırıldı. Bizanslı hukukçuların, Jüstinyanus döneminde ortaya koydukları bu çalışmalar sayesinde Batılılar, modern hukukun temeli Roma kanunlarını yeniden keşfettiler. Bunların dışında, Atina Akademisi’nin kapatılmasından sonra İran’a giden filozofları çağırarak Konstantinopolis’te bir yüksekokul kurdurması da onun reformları arasında değerlendirilir.

Batı'da Fetihler ve İmparatorluğun İhyası

İmparator Jüstinyanus, işgal edilen Batı Akdeniz çevresini kurtarıp Roma İmparatorluğu'nu yeniden ihya etmeyi siyasetinin ana hedefi hâline getirdi. Bu amaçla 533'ten itibaren askerî harekâtlara başladı. İyi teçhiz edilmiş 15 bin kişilik bir kuvveti, güçlü bir donanmayla Belissarius'un komutasında Vandal Krallığı'na karşı Afrika'ya gönderdi. Kartaca zapt edildi. Kral Gelimer direnmeye çalışsa da başarılı olamadı ve 534'de esir edilerek başkente getirildi. Kartaca merkezli Afrika topraklarında yeni bir idari düzenleme yapıldı ve olağanüstü yetkilere sahip, Eksarkhos adı verilen eyalet yönetimi kuruldu. Müslümanların fethine kadar Kuzey Afrika, Bizans egemenliğinde kaldı.

Belissarius, 535'te İtalya'daki Ostrogotlar üzerine sefere çıktı. Sicilya, Napoli ve 9 Aralık 536'da da Roma geri alındı. Başarılı şekilde direnen Ostrogot Kralı Vitiges 540'ta esir edildi ve Ravenna'ya girildi. Ancak Belissarius'a yönelik siyasi kıskançlık azledilmesine yol açtı. İtalya seferi için komutanlığa atanan Hadım Narses, Ostrogot Kralı Tottila'nın direnişini uzun süren mücadeleler sonucunda kırabildi. 555'te İtalya üzerinde de Jüstinyanus'un egemenliği tanındı. Bir yıl önceyse İspanya'daki Vizigot Krallığına karşı yapılan seferle İspanya'nın Akdeniz kıyıları ve Balear Adaları hâkimiyet altına alınmıştı. Böylece İmparatorluk Batı'da eski sınırlarının önemli bir bölümüne yeniden sahip oldu.

Batıdaki başarılar, Doğu'da Balkanlar'daki saldırılar ve toplumsal yaşamı etkileyen doğal afetlerle bir ölçüde gölgelendi. 526 ve 528'de yaşanan depremlerin tahribatı, yapılan imar faaliyetleriyle giderildi. 542'de Mısır'da başlayan veba salgını ülkenin her yerine yayıldı. On binlerce hayata mal olan ve imparatorluk döneminde başladığı için Jüstinyanus Vebası olarak anılan salgın, yüzyılın sonuna doğru bitti. Batı'da Bizans'ın güçlenmesinden rahatsız olan Sasaniler, 540'lı yıllarda Mezopotamya üzerinden saldırarak Antakya'yı tahrip ettiler. Sasanilerle barış yine haraç ödenerek sağlandı. Mezopotamya'daki hâkimiyet korunduysa da Lazika'yı 549'da ele geçirilen İranlılar burayı geri vermeyi reddettiler. Avrupa Hunlarından sonra VI. yüzyılın hemen başlarında yeni Türk grupları (Bulgarlar, Utrigurlar ve Kutrigurlar) Tuna üzerinden Bizans'ı tehdit etmeye başladılar. Bu Türk kavimleri, 504 yılında Konstantinopolis surlarına ve Korint Kışağı'na kadar akınlar düzenlediler. Jüstinyanus sınırlarda surlar ve kaleler inşa ettirerek bu gruplara karşı tedbir almaya çalıştı. 540'tan

sonra Tuna'yı aşarak Balkanlar'da yayılmaya başlayan ilk Slavlar, 550 yılında Trakya'yı yağmaladılar. 551'de Selanik'e, 555'te Konstantinopolis surlarına kadar ulaştılar ve İliya bölgesini tahrip ettiler. 558-559'da Zebergan komutasındaki Kutrigurlar ve Sklavenler, başkenti tehdit ettiler. Halk arasında büyük panik yaşandı ve Saray Muhafız Birlikleri ve eli silah tutan halk teyakkuz durumuna geçti. Askerî tedbir ve fidyeye ödenerek bu tehlike savuşturuldu.

İmparator Jüstinyanus 565 yılında öldü. Onun döneminde Batı'da önemli fetihler gerçekleştirildi ve imparatorluk eski sınırlarına ulaştı. Mali ve idari düzenlemelerle hazine zenginleşti, ülkede geniş ölçüde istikrar ve kalkınma sağlandı. Konstantinopolis dâhil birçok şehir yeniden imar edildi. Ayasofya gibi muhteşem mimari ve sanat eserleriyle, hukuksal düzenlemelerle ve yüksekokullarla medeniyete katkıda bulunuldu. Bu dönem askerî gücü, hâkimiyet alanının büyüklüğü, ticari ve ekonomik kalkınmasıyla, sağlanan idari ve adli istikrarla Bizans'ın ilk altın çağı oldu.

II. Jüstinos (565-578) ve Göktürkler

İmparator Jüstinyanus'un vasiyeti uyarınca yeğeni Jüstinos 565'te Bizans tahtına çıktı. Onun döneminde, Jüstinyanus'un ihya ettiği imparatorluğun ihtişamı korunamadı. Batı'daki kazanımlar hızla kaybedildi. 568 yılında Lombardlar İtalya'ya girdiler ve kısa sürede ülkenin büyük bir kesimini zapt ettiler. İspanya'da başlayan Vizigot ilerleyişi, 584'te buradaki Bizans varlığını tamamen bitirdi. Kuzey Afrika'da Berberilere karşı mücadele başarılı oldu ve Kartaca eyaleti İslam fetihlerine kadar imparatorluğun idaresinde kaldı. Böylece Bizans, Doğu Akdeniz'e münhasır bir devlet hâline dönüştü.

II. Jüstinos'un, Sasanilere yıllık haraç ödemeyi durdurduğu ve Bizans-Sasani savaşlarının yeniden başladığı sıralarda, Orta Asya'da Göktürk Kağanlığı güç kazanıyordu. Batı Göktürkleri Yabgusu İstemi Han, Sasanilerle ittifak yaparak Ak Hun hâkimiyetinin çökmesinde önemli rol oynamıştı. Ak Hun topraklarının paylaşımında Sasaniler, Göktürkleri özellikle İpek Yolu güzergâhından dışlayarak müttefikliği bitirdiler. Bu gelişme üzerine İstemi Yabgu, 567 yılında, Soğdlu tüccar Maniakh başkanlığında bir elçilik heyetini Konstantinopolis'e gönderdi. Tarihte ilk defa Orta Asya'dan bir elçinin başkente gelmesi Bizans kamuoyunda olağanüstü bir ilgiyle karşılandı. Elçilik heyeti çok iyi karşılandı ve Sasanilere karşı

Türklerle ittifak kurulması kararı alındı. 569'da II. Jüstinos, Zamerkhos adlı elçiyi Göktürklerle gönderdi ve İstemi Yabgu'yla kararlaştırılan ittifak yapıldı. Zamerkhos'un seyahati sırasında Türklerle ilgili topladığı bilgiler Bizans kaynaklarında yer edinmiştir.

Bizans-Göktürk ittifakı, 571'de Sasanilerle yapılan savaşta önemli bir etkendi. Türkler, Hazar'ın kuzeyinden Kafkaslara doğru ilerleyerek Azerbaycan'a kadar ulaştılar. Bizans'la Sasaniler arasında da yıpratıcı ve uzun süren savaşlar dizisi başladı. Fakat bir süre sonra Göktürkler, Sasanilerle savaşlara son verdiler. Bizans bu durumun nedenini öğrenmek ve ittifakı devam ettirebilmek için Valentinus adındaki elçiyi Orta Asya'ya gönderdi. Tam bu sırada İstemi Yabgu öldüğü için Bizanslı elçiyi, Yabgu'nun oğlu Tardu kabul etti. Göktürk devlet adamı Türk-şad Bizanslılara çok sert davranarak ittifakın niçin bozulduğunu şöyle anlattı:

Siz Romalılar on dillisiniz, herkese ayrı bir dilinizle konuşuyorsunuz. Türklerin can düşmanı Juan-Juanlar'a Bizans sahip çıktı, onları Karadeniz'in kuzeyine yerleştirdi ve statü verdi. Bizimle dostluk ve ittifak kurarken, can düşmanlarımıza destek olmanız yalancılıktır. Konstantinopolis nerededir, Tuna nereye akar, Kırım, Kerç nerededir biz biliriz. Cevabımızı yakında alacaksınız.

Kırım üzerine sefer yapan Göktürkler Kerç'i zapt ettiler ve elçi Valentinus'u bir süre alıkoyduktan sonra Bizans'a geri gönderdiler. Bu gelişmeler dışında Bizans kaynaklarında Göktürklerden bahsedilmemektedir. Bu arada başlayan Sasanî-Bizans savaşları bazı dönemler barış antlaşmaları yapılsa da altmış yıl sürdü. Her iki imparatorluk da bu savaşlarda askerî-mali güçlerini bir hayli tükettiler. Bu zayıflık, 634 sonrası başlayan İslam fetihlerini kolaylaştırıcı bir faktördü.

İmparator II. Jüstinos, ordunun başarılı komutanlarından Trakya kökenli Tiberius'u sezar olarak tayin etmişti. 578'de öldüğünde Tiberius imparator unvanıyla tahta oturdu. Onun döneminde merkezî imparatorluk yönetiminin halkla ilişkileri güçlendirildi. Monofizitlere karşı ayrımcı politikalara son verildi. Halk partileri Maviler ve Yeşillerin yeniden ön plana çıkmaları sağlandı. Önemini yitiren Senato daha işlevsel hâle getirildi. Hazinesin güçlenmesi için de önlemler alındı. Sasanîlerin 581'de başlattığı işgal ve saldırılara karşı Doğu Orduları Komutanlığı'na getirilen Mavrikius, yetenekli bir asker olarak işgalcileri durdurmayı başardı. Bu başarı ona Sezar

unvanını ve halef olma hakkını getirdi. Tiberius'un ölümü sonrasında Mavrikius imparator ilan edildi.

Avarlar ve Bizans

Avarların Karadeniz'in kuzeyine ve oradan Tuna boylarına gelişleri VI. yüzyıl ortalarında oldu. 558'de Konstantinopolis'e gelen Avar elçisi Kanadik, İmparator Jüstinyanus'a, Bizans sınırlarına yakın bölgelere yerleştiklerini bildirdi. Bizans, Avarlar'a yıllık ödeme yaparak onları Kutrigurlara karşı kullanmaya çalıştı. Avarların, Dinyeper-Dinyester civarından Tuna'ya kadar uzanan sahaya hâkim olmalarına tepki göstermedi. Lombardların İtalya'da hâkimiyet kurmaları ve Balkanlara yönelik yayılma girişimlerine karşı Bizans, Avarları, Panonia (Macaristan) bölgesine yerleşmeye teşvik etti. Bu bölgede hâkimiyetlerini güçlendiren Avarlar, Orta Avrupa'nın en güçlü devleti hâline geldiler. İmparator Mavrikius (582-602), Sasanilerle savaşların yaşandığı yıllarda, Avarlara 80.000 altın ödeyerek hem barışı satın aldı hem de onların Slavları dizginlemelerini sağladı. Ancak Avarlar, 584'te daha fazla haraç teklifleri reddedilince harekete geçtiler ve Balkanların anahtarı Belgrad'ı zapt ettiler. Bir süre sonra Slavlarla birleşerek Mora dâhil olmak üzere bütün Yunanistan'ı yağmaladılar. Bu gelişme üzerine Mavrikius ödenecek haracı 100 bin altına çıkardı. Ancak Yunanistan ve Trakya istila edildi ve Selanik kuşatıldı. 591'de Sasanilerle barış yapan Mavrikius, kuvvetlerini Balkanlar'a kaydırды. Buna karşın Avarlar, Lombardlarla ittifak yapıp Bizans topraklarına seferler düzenlediler. 600 yılında Niğbolu civarında Bizanslılara karşı büyük bir zafer kazandılar. Bizans, 601'de Avarlara karşı askerî başarı kazandıysa da barışı yine yıllık 200 bin altın karşılığında satın almak zorunda kaldı. Avarların Bizans'a yönelik harekâtları bundan sonraki yıllarda da devam etti.

İmparator Mavrikius'un sert bir yönetim tarzı sergilemesi halk partileri Maviler ve Yeşillerin tepkileri ve Balkan ordularının maaş ve konuşlandırma sorunları büyük bir isyana dönüştü. Balkanlar'da, ordu komutanlarından Fokas, kendini imparator ilan edip başkente yürüdü (602). Halkın desteğiyle Mavrikius ve oğulları katledildi ve Fokas tahta çıkartıldı. Mavrikius'un katliamdan kurtulan oğlu Theodosius'un çağrısını gerekçe sayan Sasaniler, Bizans-Sasani savaşının son aşamasını başlattılar. Sasani Şahı II. Hüsrev, Yukarı Mezopotamya'ya ilerleyerek Dara, Mardin, Urfa ve Diyarbakır'ı zapt etti (609). Doğu Anadolu'da Erzurum çevresi Sasani nüfuzu

altına girdi. Fokas'ın baskı ve zulme dayalı yönetimi ülkede büyük karışıklıkların çıkmasına yol açtı. Başkentte Yeşiller ayaklandı. Doğuda Hristiyanlarla Yahudiler arasında çatışmalar yaşandı. Kudüs'te Maviler ve Yeşiller arasında arbedeler baş gösterdi. Konstantinopolis'te ve ülkenin her yanında çıkan ayaklanmalar ve kıyımlar imparatorluğun bir iç savaş yaşadığını gösteriyordu. Bu duruma sessiz kalmayan Kartaca Eksarkhos'u, kendisiyle aynı adı taşıyan oğlu Heraklius'u bir donanmayla başkente gönderdi. Diğer oğlu Niketas'ı da önce Mısır, sonra da Suriye üzerinden Anadolu'ya harekât yapması için kara ordusuyla sefere çıkardı. Bir süre Selanik'te kalan genç Heraklius, başkentte asiler ve aristokrasiyle temas kurdu. Onların davetiyle, 5 Ekim 610'da halkın coşkun gösterileri arasında Konstantinopolis'e girdi. Senato onun imparatorluğunu onayladı; Patrik Sergius da taç giydirdi.

Heraklius Hanedanı Dönemi: Avarlar, Sasaniler ve İslam Karşısında Bizans

Heraklius'un (610-641) imparatorluğu Bizans'ta yeni bir dönemin başlangıcı sayılır. Heraklius Hanedanı (II. Konstans, IV. Konstantinos, II. Jüstinyanus) 711 yılına kadar iktidarda kaldı. Bu sürede imparatorluğun ve uygarlığın Romalı kimliğinin, Hristiyan Doğu İmparatorluğu'na ve Uygarlığı'na dönüşümünün son adımları da atıldı. 641'de Grekçe resmî dil ilan edildi zira Batı'yla somut bir bağ kalmamıştı. İmparatorluk, Grekçe'nin ortak anlaşma dili olarak kullanıldığı Balkanlar, Doğu Akdeniz ve Anadolu'dan ibaretti. Her ne kadar Roma/Romalı adından vazgeçilmemişse de idari yapısındaki değişiklikler, kültürel ve dinî özellikleri, siyasi ve askerî karakteri, halkın yaşam tarzı ve gündelik hayatıyla artık "Bizans" bütün özellikleri ve özgünlüğüyle tezahür etmiş vaziyetteydi. Bundan dolayı Heraklius Hanedanı Dönemi, Erken Bizans Çağı'nın sonu Klasik Bizans Çağı'nın başlangıcı kabul edilir.

Bizanslıların ve Sasanilerin Son Savaşları

Bizans'ın içine düştüğü iç karışıklık ortamı Sasani ilerleyişini kolaylaştırdı. Fırat Nehri'ni geçen Sasani Şehrbârâz, Antakya'yı (8 Ekim 610) ve Apameia'yı zapt etti. 611'de Emesa (Humus) ve 613'de Damaskos (Şam) Sasanilere teslim oldu. Armenia üzerinden harekete geçen Sasani Şahin, Kapadokya'ya kadar ilerledi ve Kaisareia'yı düşürdü. Kısa sürede Kilikya ve Suriye de İranlıların hâkimiyetine geçti. Sasaniler,

Haziran 614'te üç haftalık bir kuşatmadan sonra Filistin'in başkenti Kudüs'e girdiler. Kentte korkunç bir yağma ve katliam yapıldı. 90 bin Hristiyan kılıçtan geçirildi ve bir o kadarı da sürgün edildi. Hristiyanların mabetleri ve özellikle Kutsal Mezar Kilisesi yağmalandı. Hristiyan kutsal emanetleri, Gerçek Haç ve hazineler zafer sembolü olarak Sasani başkenti Ktesifon'a, II. Hüsrev'in huzuruna gönderildi. Kudüs'ün zaptı, mabetlerin tahribi ve Kutsal Haç'ın Sasanilerin eline geçmesi Hristiyan dünyada büyük bir infiale ve üzüntüye yol açtı. Sasani seferleri Anadolu'da da oldukça yıkıcıydı. 626 yılında Kadıköy'e kadar ilerlediler. Mağlup ve perişan hâldeki Bizans yönetimi, barış yapabilmek için II. Hüsrev'e elçiler gönderdiyse de sonuç alamadı. Filistin üzerinden Mısır'a ulaşan Sasaniler, 619'da İskenderiye'yi ele geçirdiler. 626'ya kadar Ankara, Bitinya'nın şehirleri, yağma ve yıkıma maruz kaldı. Mısır gibi zengin eyaletlerin kaybedilmesi imparatorluğa hem mali hem de askerî açıdan ağır darbeler vurdu.

Bizans-Avar İlişkileri ve Avarların Konstantinopolis Kuşatması

Sasanilerin yarattığı tehlike dolayısıyla Balkanlar'daki askerî güçler mecburen doğuya yönlendirildi. Bu sırada Orta Avrupa'da güçlü bir yönetim kuran Avarlar, Baian Hakan döneminde Slavlar, Bulgarlar ve Gepidler gibi toplumlar üzerinde otoritelerini sağladılar. Sayıca az olmalarına rağmen eski Türk töresi gereğince teşkilat kurmaları, Hakan'ın hükümü altında birlik içinde bulunmaları ve askerî açıdan güçlü olmaları sayesinde, merkezî otoriteden yoksun ve birleşik bir siyasi-toplumsal yapıya sahip olmayan kalabalık Slav kitleleri üzerinde etkinlik kurdular. Bu durum karşısında Bizans'ın Avarlara yönelik siyaseti çift yönlü olarak gelişti. Bizans, bir taraftan Avar Hakanı'na yıllık haraç ödeyerek onu dizginlemeye çalışıyor, diğer taraftan Slav ve diğer toplumları kışkırtarak isyanlar çıkarıp Avar Hakanlığı'nı zayıflatma amacı güdüyordu. Bununla birlikte Slavlar da bazen Avarlar'ın komutası altında bazen başlarına buyruk olarak Balkanlar'daki Bizans eyaletlerine yağma yapıp yerleşmek için muazzam akınlar yapıyorlardı. Slavlar tek bir devasa ağaç kütüğünü oyarak, monoksyon adı verilen tekneleri yapmaları sayesinde akınlarını adalara dahi ulaştırabiliyorlardı. Böylece Avar-Slav kitleleri; İlirya, Epir, Teselya, Mora, Ege Adaları ve Anadolu sahillerini hedef alan yağma ve akınlara başladılar. Bu arada Avarlar, 614'te Naissus (Niş) ve Serdica'yı (Sofya) zapt

ettiler. 618'de Avarlar-Slavlar Selanik'i kuşatmalarına rağmen güçlü surları aşamadılar.

Bizans için durum 620'li yıllarda umutsuz görünüyordu. İmparator Heraklius, imparatorluğu yıkımın eşiğine getiren iki tehlike karşısında önceliği Sasanilerle mücadeleye verdi. Seferleri finanse edebilmek için Patrik Sergius'un sunduğu kilise hazinelerini eriterek altın para (nomisma) darp ettirdi. Avar Hakanı'yla, diplomasi ve para kullanarak barış satın almayı düşündü. Bu maksatla Heraklius, Avar Hakanı Baian'la bizzat konuşmak üzere Marmara Ereğlisi'ndeki görüşmeyi kabul etti. Ancak Baian, bu buluşmayı bir tuzak olarak hazırlamıştı. Heraklius'u Konstantinopolis'ten dışarı çıkarıp esir etmeyi ve savunmasız kalacağını düşündüğü şehri zapt etmeyi planlamıştı. İmparatorun şehirden ayrılmasından sonra harekete geçen Avar kuvvetleri, Uzun Sur'u geçtiler ve Konstantinopolis'in dış mahallelerine baskınlar yapıp, şehir surlarında göründüler. Buralarda büyük tahribatlar ve yağmalar yapan Avarlar, sayısız esirle geri döndüler. Baian'ın planını öğrenen Heraklius, kıyafet değiştirerek esir olmaktan güçlükle kurtuldu ve başkente geri döndü. Avar Hakanı Baian'a yıllık 200 bin altın ödeme karşılığında, bir süreliğine Avar tehdidini önledi.

Avarlarla ateşkes, İmparator Heraklius'a, 50 bin kişilik Trakya ordusunu Anadolu'ya sevk etme imkânı sağladı. Heraklius bizzat ordunun komutasını üstlenerek, 622'de Sasani işgallerine son vermek üzere Anadolu'ya geçti. Bir yıl süren hazırlıklarla ordunun silah, araç gereç ve eğitim eksiklikleri giderildi. Kapadokya üzerinden Doğu Anadolu'ya ilerleyen Heraklius, Şehrbârâz kuvvetlerini mağlup ederek ilk zaferini kazandı. Avarların ateşkesi bozacağı yolundaki haberler üzerine ordusunu Doğu Anadolu'da bıraktı ve Trabzon üzerinden Konstantinopolis'e döndü. Avar ateşkesinden emin olduktan sonra tekrar doğuya gidip Sasani tehlikesini kökünden çözmeye karar verdi. Kuvvetlerinden bir bölümünü başkent in savunması için bıraktı ve kendisi seferdeyken Konstantinopolis'te yönetimi oğlu Konstantinos, Patrik Segius ve Patrikius unvanlı komutan Bonos'a emanet etti. 624'te yanında eşi Martina olduğu hâlde Trabzon'a hareket etti. Bu arada Sasaniler, Anadolu'ya iki kuvvetli ordu sevk etmişlerdi. Bizanslılar, Şahin ve Şehrbârâz komutasındaki ordulardan hangisinin başkente yöneleceğini bilmiyorlardı. Bu nedenle İmparator ordusunu ikiye ayırdı ve bir bölümünü kardeşi Theodoros'un komutasında Şahin'in kuvvetleriyle savaşmakla görevlendirdi. Kendi komutasındaki orduyla da Lazika bölgesine gitti.

Heraklius'un amacı Kafkasya'daki Hazarlarla ittifak yaparak, Sasanileri daha güçlü bir şekilde sıkıştırmaktı. İlk Hazar-Bizans temasları da böylece başladı. Hazarlar destek sunmayı kabul ettiler: Hazar, Gürcü, Laz ve Abazalarla takviyeli imparatorluk ordusu Azerbaycan'a ulaştı ve Sasanilerin kutsal kenti Ganzak'ı (Gence) zapt etti. II. Hüsrev şehirden kaçtı; sarayı ve Sasanilerin en kutsal Zerdüş tapınağı, Kudüs'ün öcünü almak için tahrip edildi. Hazarların daha fazla ileriye gitmek istememeleri ve kışın yaklaşması dolayısıyla Heraklius, Aras'ın gerisine çekilip kışı geçirmeye karar verdi (625).

İmparator doğuda seferdeyken Avarlar ve Sasaniler arasında temas kuruldu. İttifak teklifinin hangi taraftan geldiği bilinmemektedir. Avrupa ve Asya'daki bu iki büyük güç birlikte hareket ederek Konstantinopolis'i düşürüp Bizans'ı yıkma konusunda anlaştılar. Avar Hakanı Baian Avar, Slav, Bulgar ve Gepidlerden oluşan 80 bin kişilik orduyla Trakya üzerinden Konstantinopolis önlerine ilerledi. Şehrbârâz da süvariler ve savaş arabalarının çokça olduğu güçlü bir orduyla Haziran 626'da Kadıköy'e karargâh kurdu. Sasaniler, Kadıköy Üsküdar arasını yakıp yıktılar. Avar ordusu 29 Haziran 626'da Edirne'den hareket etti. Temmuz başlarında öncü Avarlar, Galata ve Boğaziçi'ne ulaşarak Sasanilerle bağlantı kurmaya çalıştılar. Diğer taraftan başkentin iase ve ikmalini kesmek için su kemerlerini ve diğer tesisleri tahrip ettiler. Heraklius gafil avlanmıştı, aceleyle kardeşi Theodoros'u Trabzon üzerinden Konstantinopolis'e yardım için gönderdi. Bonos komutasında 12 bin kişilik bir kuvvet şehri savunuyordu. Konstantinopolis'in en önemli savunma sistemi surlar, 447'deki büyük depremde çok zarar görmüştü ve birçok mevki yeterince tamir ve tahkim edilmemişti. Bu durum Avar Hakanı için avantajdı fakat erzak eksikliği temini stratejik bir hataydı. Kuşatmanın başarılı olabilmesi için Sasanilerin Avrupa yakasına taşınması ve denizden de saldırılması gerekiyordu. Theodoros'un yardımcı kuvvetleri yetişmeden, hızlı, sert ve kısa süreli bir kuşatmayla şehir fethedilebilirdi. Bu maksatla Baian, ordusunun büyük bir bölümünü oluşturan Slavları etkin biçimde kullandı. Tek sıra kürekli kayıklar (monoksylon) yapımında oldukça mahir Slavlar, hızla bu hafif gemileri inşa ettiler. Surları dövecek mancınıklar, metal ve deri kaplı kuleler yapıldı. Bu arada diplomatik görüşmelerle şehrin teslim edilmesi için birkaç defa teklif yapıldıysa da Bizanslılar, haraç ödeyebileceklerini ama başkenti teslim etmeyeceklerini bildirdiler. 29 Temmuz'da Avar güçleri kuşatmayı başlatmak üzere saldırı

için mevzilendiler. Yedikule, Edirnekapı ve Topkapı mevkileri taarruzun ağırlık noktalarıydı. 31 Temmuz'da Avar Hakanı, "gök gürlemesinin eşlik ettiği fırtına gibi" taarruzu başlattı. Bütün surlar mancınık, kuleler ve koçbaşlarıyla on beş gün boyunca vuruldu. "Sapanlardan atılan taş ve ok yağmuru gökyüzünden hiç eksik olmadı." Bizanslılar savunmayı çok iyi organize ettiler. Komutan Bonos, surlar üzerinden mızrak, ok ve taş saldırılarıyla karşılık verirken, zaman zaman yapılan huruç harekâtlarıyla da Avar piyadelerine ağır kayıplar verdi. Surların gediklerinden girmeyi başaranlar derhâl imha ediliyor veya geri püskürtülüyordu. Patrik Sergius, manevi olarak halkı güçlü tutmayı başardı. Saldırıların şiddeti dolayısıyla şehirde günlerce korku ve dehşet hâkimdi. O denli ki kıyametin kopacağına inanılıyordu. Şehirdeki halk partileri mensuplarını milis gücü olarak örgütleyen Sergius, ayinler düzenleyip moralleri artırmaya çalıştı. Özellikle Meryem Ana İkonası'nın sokaklarda gezdirilmesi, halkın, ilahi güçlerin şehri koruyacağına yönelik inancını pekiştirdi. Bu ayin öylesine etkili oldu ki daha sonraları Konstantinopolis'in her kuşatılmasında bu ikonanın çıkarılması ayini gelenek olarak tekrar edildi. Kuşatmanın kaderini denizdeki mücadele belirledi. Slavların yüzlerce kayığı Bizans filosu tarafından imha edildi. Haliç, Sarayburnu ve Boğaziçi sahillerinde tahrip edilen yüzlerce Slav monoksylon'u nedeniyle cesetler tepeler gibi yığıldı. Avar Hakanı'nın Slav kayıklarıyla Sasanileri karşıya taşıma girişimleri her defasında hezimetle sonuçlandı. Dört bin kadar Sasani, kayıkların batırılmasıyla öldürüldü. Uğrılan ağır kayıplar, iâşe ve ikmal yetersizlikleri Avarların kuşatmayı kaldırmasına sebep oldu. 8 Ağustos 626'da Baian geri çekilme emrini verdiğinde, Konstantinopolis'in içinden ve dış mahallelerinden yükselen dumanlar yaşanan yıkımı gösteriyordu. Öyle ki bu sırada yardıma gelen Theodoros, şehrin düştüğünü sanmıştı.

Konstantinopolis kuşatmasının başarısızlıkla sonuçlanması Avar Kağanlığı için sonun başlangıcı oldu. Balkanlarda Avar üstünlüğü kalmadı, Slavlar ayaklanarak kendi yönetimlerini kurdular. Hırvat ve Sırlar böylece Avarlarla Bizans arasında sağlam bir tampon bölge oluşturdu. Bizans diplomasisi de boş durmadı. Karadeniz'in kuzeyindeki Bulgarlarla Avarlar aleyhine ittifak yaptı. Konstantinopolis'e davet edilen Bulgar Hanı Kubrat nezdinde, Bizans güçlü bir müttefik buldu. Macaristan'a çekilmek zorunda kalan Avarlar, bundan sonra özellikle Franklarla varlık mücadelesine girişecektir.

Heraklius'un Sasaniler'e Karşı Kesin Zaferi

Başarısız Konstantinopolis kuşatması üzerine Şehrbârâz, Kadıköy'ü terk ederek Anadolu üzerinden Suriye'ye çekildi. Heraklius'un doğu seferi devam ediyordu. Bu sırada beklenmedik bir gelişme yaşandı. II. Hüsrev'in, sadakatinden şüphelendiği Şehrbârâz'ın idamı için gönderdiği mektup Bizanslıların eline geçti. Bazı kayıtlar bu mektubun aslında Bizanslılar tarafından hazırlandığını ifade ederler. Heraklius'un, bu mektubu Şehrbârâz'a ulaştırması üzerine Sasani komutanı gerçekten isyan etti. Heraklius, Tong Yabgu Kağan'a ittifak teklif etti ve büyük kızını nişanlamayı önerdi. Öneri iyi karşılandı. Ancak Hazarların şiddetli kış gerekçesiyle seferden kaçınmaları sebebiyle bu evlilik gerçekleşmedi. Kuzeyden hareket eden Heraklius, İberia'yı (Gürcistan) ve Azerbaycan'ı kontrolü altına aldı. 75 bin kişilik ordusuyla Zagros'un güneyine kadar ilerleyen İmparator, Dicle üzerinden Sasani başkenti Ktesifon'a yaklaştı. 12 Aralık 627'de Ninova harabeleri yakınında yapılan büyük savaşta Sasani ordusu ağır bir mağlubiyete uğratıldı. Sasani ordusunun büyük bir bölümü kılıçtan geçirildi, kalanlar da dağıldı. Askerî güçten mahrum II. Hüsrev, Dastagird'e çekildi. Heraklius, onu takip etti ve bu şehri de zapt etti. Saraydaki muhteşem hazineler ganimet olarak ele geçirildi. Sasani Şahı, Ktesifon'a kaçtı. Artık Sasani ordusu imha edildiği ve sınırlar güvence altına alındığı için Heraklius, II. Hüsrev'e barış teklifinde bulundu. Fakat tüm savaşları kaybeden ve ordusu kalmayan Şah bunu reddetti. Bu sırada Suriye taraflarındaki asi Şehrbârâz'dan beklenmedik bir öneri yapıldı. Temmuz 628'de iki azılı düşman Heraklius ve Şehrbârâz, Afşin'de buluştular. Şehrbârâz, Sasani tahtına geçmesi için yardım edilmesi hâlinde Kutsal Haç'ı iade etmeyi, Mısır ve Suriye'yi boşaltmayı vaat etti. Bunu müteakiben gerçekleşen darbeye II. Hüsrev, oğlu II. Kavad tarafından devrilip öldürüldü. Kavad da, Heraklius'a elçi göndererek, 602'deki Sasani-Bizans sınırlarına geri dönmeyi, Mısır, Filistin, Kudüs ve Suriye'yi Bizans'a iade etmeyi kabul ettiğini bildirdi. II. Kavad'ın vebadan ölmesiyle oğlu III. Ardeşir tahta çıktı. Ancak Şehrbârâz, Ardeşir'i devirip onun yerine geçti ve sözünü tutarak Kutsal Haç Heraklius'a gönderdi. Böylece Mısır, Kudüs, Suriye, Doğu Anadolu yine Bizans hâkimiyetine geçti. Askerî ve mali gücünü kaybeden Sasani İmparatorluğu belini doğrultamadı ve Bizans için tehlike yaratamadı.

İmparator Heraklius, altı yıl önce ayrıldığı başkenti Konstantinopolis'e 14 Eylül 628'de muzaffer olarak Kutsal Haç'la

birlikte geri döndü. Bütün şehir halkı coşkuyla kendisini karşıladı, muazzam törenler ve kutlamalar yapıldı. Ayasofya'da Patrik Sergius tarafından karşılanan imparator, Hristiyanlığın onurunu kurtaran, galip sıfatıyla şükür ayinine katıldı. Bizans eyaletleri Sasaniler tarafından boşaltılırken, Heraklius, 630'da Hac yolculuğuna çıktı. Kudüs halkı da onu coşkuyla karşıladı. Kutsal Haç yeniden eski kutsal mabedindeki yerine konuldu. Böylece Bizanslılar, Sasanilere karşı kazanılan zafere bir Haçlı Seferi niteliği kazandırma çabasıındayken, iki yıl sonra başlayacak İslam ilerleyişi karşısında güçlerinin kalmadığı gerçeğiyle yüzleşeceklerdi. Askerî ve siyasi başarılarla rağmen imparatorluğun toprak bütünlüğünün korunması için çözmek zorunda olduğu sorun monofizitlik meselesiydi. Mısır, Filistin, Suriye ve Doğu Anadolu'nun monofizit mezhebindeki Hristiyan halkları, Bizans resmî kilisesi ve imparatorluk yönetiminin kendilerini sapkın sayarak dışlamaları nedeniyle imparatorluğa sadakat hisleri beslemiyorlardı. Merkezî yönetime yabancılaşmış bu toplumlarla birleşip bütünleşmek gerekiyordu. Bu nedenle Heraklius döneminde, Diofizitlik ve Monofizitliği uzlaştıran bir öğreti geliştirildi. *Monothelisme* denilen bu yeni öğretilde, Hz. İsa'da tek bir irade ve iki doğa olduğu kabul edildi. Bu öğreti hem Roma Kilisesi'ni hem de Monofizitleri tatmin etmedi. Sonuçta Monofizit eyaletler kendilerini Bizans'tan dışlanmış hissetmeye ve kendilerine inanç hürriyeti tanıyan Müslümanlara meyletmeye başladılar.

Hız. Muhammed'in Heraklius'a Mektubu ve Müslümanlarla İlk Savaşlar

VII. yüzyıl başlarında, dünyanın iki büyük süper gücü Bizans ve Sasani imparatorlukları ölüm-kalım mücadelesi için savaşırken, Arabistan'ın Mekke şehrinde bütün dünyayı etkileyecek ve insanlığa yeni bir ufuk açacak bir gelişme yaşandı. 610'da Hz. Muhammed, İslam'ı tebliğ etmeye başladı. Mekke'de doğan İslam, 622'deki Hicret'ten sonra Hz. Muhammed'in peygamberliği ve liderliğinde önemli bir güç hâline geldi. 630 yılında Mekke'nin fethiyle Arabistan'ın en güçlü devleti artık İslam Devleti'ydi. Bütün âlemlere hitap eden Hz. Muhammed, 628'de Arabistan çevresindeki hükümdarlara ve yöneticilere mektuplar göndererek onları İslam'ı kabul etmeye davet etti. Bunlar arasında Bizans İmparatoru Heraklius da vardı. Hz. Peygamber'in 630 Tebük Seferi sırasında da Heraklius'a ikinci defa mektup gönderdiği kaynaklarda ifade edilmektedir.

İmparator Heraklius, Dihye b. Halife el-Kelbî adlı elçinin getirdiği mektubu kabul etmiş ve elçiyi iyi bir şekilde ağırlamıştır. Hz. Muhammed mektubunda İmparatora şöyle hitap etmişti:

Bağışlayıcı ve affedici Allah adına, onun sadık kulu ve Resulü (elçisi) Muhammed'den, Romalıların büyük imparatoru Heraklius'a: Hakikat yolunu izleyene selam olsun! Eklemek isterim ki seni kâmilan İslam'a davet ediyorum. İslam'ı kabul et ki felah bulasın, İslam'ı kabul et ki, Allah değerini iki kat artırsın. Ama eğer kaçınırsan, tebaanın günahı da senin üzerine yüklenecektir. Ve siz Kitab-ı Mukaddes'in insanları, sizinle bizim aramızda aynı olan söze doğru geliniz ki, biz ancak Allah'a taparız. Ona hiçbir şeyi ortak koşmayız ve aramızda kimse, kimseyi Allah'ın dışında sahip edinemez. Şimdi, eğer kaçınırlarsa, şöyle deyiniz: Şahit olun ki biz Müslümanlardanız, Allah'a teslim olanlarız.

Bu mektup üzerine Heraklius'un İslam hakkında bilgi edindiği ve elçi Dihle'yi hediyelerle geri gönderdiği bilinmektedir.

Hız. Muhammed'in Busrâ Valisi'ne gönderdiği bir başka elçi, Bizans'a bağlı Gassanilerin topraklarından geçerken öldürüldü. Bunu savaş sebebi sayan Müslümanlar, Hız. Muhammed'in emriyle Zeyd b. Harise komutasında 3000 kişilik bir kuvvet gönderdiler. Gassanileri oluşturan Arap kabilelerine, Bizans'ın Suriye eyaletindeki imparatorluk kuvvetleri de yardım etti. Theodoros komutasındaki Bizans kuvvetlerinin sayısı kaynaklarda abartılı olarak 100 bin olarak verilmektedir. Mûte denilen yerde yapılan savaşta Müslümanlar mağlup oldu. Zeyd'den sonra komutayı üstlenen komutanlar da şehit edilmişlerdi (629). Mağlup kuvvetlerin başına geçen Halid b. Velid, daha fazla can kaybını önleyerek başarılı şekilde geri çekildi.

Heraklius'un 630 yılında Kudüs'e gelmesi nedeniyle İslam ülkesinde, Bizans'ın savaşa hazırlandığı ve büyük bir ordu seferber ettiği şeklinde haberler yayıldı. Bunun üzerine Hız. Muhammed, 30 bin kişilik bir kuvvetin başında Medine'nin 700 km kuzeyinde yer alan Suriye'deki Tebük'e kadar ilerledi. Kendilerine karşı bir Bizans kuvveti çıkmadığından herhangi bir savaş yapılmadı. Bu bölgeler İslam hâkimiyetine alındı. Bunun dışında Hız. Muhammed döneminde Bizans'la başka bir temas olmamıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

BİZANS-İSLAM MÜCADELELERİ VE MÜSLÜMANLARIN KONSTANTİNOPOLİS KUŞATMALARI

Ecnâdeyn ve Yermük Savaşları

Hız. Muhammed'in vefatından sonra ilk Halife Hız. Ebubekir (632-634), İslam beldelerinde istikrarı sağlamakla meşgul oldu. 634'te İslam Devleti için tehdit oluşturan Bizans ve Sasaneler üzerine ordular sevk etti. Bizans'ın yönetimindeki Suriye-Ürdün hattında Amr b. As, Sasani nüfuzundaki Irak istikametinde Halid b. Velid komutan olarak görevlendirildi. Amr b. As, Gazze taraflarında Bizans kuvvetlerini mağlup etti ve komutan Sergios öldürüldü. İmparator Heraklius, Müslümanların ilerleyişlerini Humus'tayken öğrendi. İmparator, güçlü bir ordu seferber edip bu ilerleyişi durdurmak ve onları Suriye'den atmak üzere harekete geçti. Filistin'de akınlarda bulunan Amr'ın, Bizans orduşuna karşı yardım istemesi üzerine Hız. Ebubekir, Irak'ta bulunan Halid b. Velid'e Suriye'ye gitme emrini verdi. Halid b. Velid, Gassanilerin karargâhı Mercirahit'te bir Bizans birliğini bozguna uğrattıktan sonra Ecnâdeyn'de Amr'la birleşti. Müslümanlar daha fazla savaş tecrübesine sahip, dönemin en büyük imparatorluğu Bizans'ın düzenli, iyi eğitilmiş ve Sasani zaferleriyle morali yüksek ordusuna karşı savaşa girmek zorunda kaldılar. 30 Temmuz 634'teki savaşta Müslümanlar, Bizans ordularını ilk defa mağlup edip zafer kazandılar. Suriye ve Filistin'in kaderini belirleyen savaşta Hız. Ömer (634-644) döneminde kazanıldı. Suriye'de tehlikenin büyüdüğünü ve Müslüman seferlerinin durmaksızın geliştiğini gören İmparator Heraklius, Hristiyan Araplar ve Ermenilerle takviye ettiği bir orduyu kardeşi Theodoros'un kumandasında, İslam güçlerini imha maksadıyla harekete geçirdi. Bizans hazırlıkları karşısında Halid b. Velid, çevredeki İslam güçle-

rinden takviye istedi. 20 Ağustos 636'da Yermük Vadisi'nde, 25 bin kişilik Müslüman ordusu, Bizans kuvvetlerine karşı büyük bir meydan savaşına girdi. Birden çıkan kum fırtınası Müslümanların lehine oldu. Ağır bir mağlubiyet alan Bizans güçleri, komutanları Theodoros da dâhil büyük kayıplar verdiler ve kurtulanlar kuzey eyaletlerine kaçarak dağıldılar. Yermük zaferi Suriye'de Hristiyan Bizans egemenliğinin sonunu işaret ediyordu. Bu sırada Antakya'ya giden İmparator Heraklius'un yol boyunca ağlayarak arkasına bakması ve "elveda Suriye, elveda! Düşmanlar için ne güzel bir ülkesin," sözlerini söylemesi bu sonun kabulü anlamına geliyordu.

Kudüs'ün ve Mısır'ın Müslümanlarca fethi

Yermük Savaşı sonrasında Heraklius, Antakya'da beyhude yere dağılan orduyu toparlamaya çalıştı. En nihayetinde yirmi yıl boyunca mücadele ederek Sasanilerden geri aldığı Bizans eyaletlerinin artık Müslümanların egemenliğine girdiği gerçeğini kabullendi ve yanına kuşatma altındaki Kudüs'ten gönderilen Kutsal Haçı da alarak başkent Konstantinopolis'e dönmeye karar verdi. Müslümanlar 637'de Şeyzer, Kınnesrin, Halep şehirlerini ele geçirdiler ve Kudüs'ü kuşattılar. Patrik Sofronios, başlangıçta halkı iyi örgütleyerek İslam güçlerine karşı başarılı bir direniş gösterdi. Fakat uzayan kuşatma karşısında durumun umutsuzluğunu görerek, Halife Hz. Ömer'in bizzat gelmesi hâlinde şehri teslim edeceğini bildirdi. Hristiyanlar, Sasani işgali sırasında yaşanan katliamın ve yağmanın tekrar edilmesinden endişe ediyorlardı. Bunun üzerine Hz. Ömer, Medine'den hareket edip Kudüs'e geldi ve şehri teslim aldı (638). Kudüs'teki Hristiyanların can ve mal güvenlikleri teminat altına alındı. Tam bir inanç serbestliği tanındı ve mabetlerine dokunulmadı. Aynı yıl Filistin'in diğer şehirleri ve Antakya Müslümanlara teslim oldu. İki yıl içinde Urfa, el-Cezire bölgesi egemenlik altına alınırken Doğu Anadolu'da ilerleyen İslam ordusu Dvin Kalesi'ni zapt etti (640).

Filistin'in fethi tamamlandıktan sonra Amr b. As, Hz. Ömer'in izniyle 3 bin kişilik bir kuvvetle Mısır üzerine yürüdü. Ertesi yıl kendisine 5 bin kişilik yardımcı kuvvet gönderildi. Babilon (Kahire) yedi aylık bir kuşatmadan sonra zapt edildi. Doğu Akdeniz'in en önemli limanlarından İskenderiye 642'de alındı. Libya sahilleri boyunca ilerleyen Amr, Sirte ve Trablus'u zapt etmeyi başardı. Mısır'ın fethi Bizans için ağır bir darbe oldu zira burası Konstantinopolis'i besleyen tahıl ambarıydı ve kalabalık nüfusu, zengin, verimli arazileriyle Bizans hazinesine

her dönem büyük meblağlarda vergi ödeyen bir eyaletti. 643'te Fustat ordugâh şehrinin kurulması ve Arap nüfusun göç etmesiyle Mısır kısa sürede Müslüman Arap ülkesi hâline geldi.

Mısır'ın kaybına Bizans'ın tepkisiz kalması düşünülemezdi. Bu esnada Bizans tahtına, İmparator Heraklius'un ölümü üzerine torunu II. Konstans (641-668) geçti. Onun emriyle kuvvetli bir donanmanın başına getirilen General Manuel, İskenderiye'yi bir baskınla geri aldı. Süratle Mısır'a dönen Amr, Manuel'in kuvvetlerini mağlup ederek 646 yazında İskenderiye'de tekrar kontrolü sağladı. İskenderiye'nin Hristiyan halkı, Monofizit Patrik Benyamin öncülüğünde gönüllü olarak Müslümanlara itaat etti. Bu durum, halkın İslam idaresini Bizans'a tercih ettiğinin somut göstergesiydi. Manuel Konstantinopolis'e kaçtı. Böylece Bizans'ın en zengin eyaletlerinden Mısır ebediyen kaybedildi.

Hız. Osman'ın (644-656) Suriye'ye vali olarak atadığı Muaviye, Bizans için daha büyük tehdit oluşturdu. 647'de Kapadokya'ya girerek Kayseri'yi talan eden Muaviye, Amorion'a kadar ilerledi ve zengin ganimetlerle Şam'a döndü. Bizans'ın İskenderiye baskını, Müslüman idarecilere kuvvetli bir donanmaya sahip olmanın önemini göstermişti. Mısır ve Suriye'nin Akdeniz liman şehirleri, tersaneleri ve buraların denizci halkı artık İslam idaresi altındaydı. Muaviye ve Mısır Valisi Abdullah, bu tersaneleri kullanarak Akdeniz'de ilk İslam donanmasını kurdular. Donanmanın ilk hedefi Kıbrıs'tı. 649 yılında 1700 gemiyle yapılan saldırıya direnemeyen Bizanslılar yıllık haraç ödemeyi kabul ettiler. 654 yılında Rodos, Kos ve Girit'e yapılan seferler, İslam fetih istikametinin Konstantinopolis olduğunu gösteriyordu.

Yaklaşan tehlikeyi görmezden gelemeyen II. Konstans, 500 parçalık bir donanma hazırlattı ve Doğu Akdeniz'de İslam gücünü bitirmek üzere harekete geçti. Mısır Valisi Abdullah da 200 gemilik filoyla Anadolu sahillerine doğru denize açıldı. İki donanma Antalya'nın Finike açıklarında karşılaştı. Denizi ve gökyüzünü kaplayan, gemi direklerinin çokluğu dolayısıyla *Zâtüssavârî*" adıyla bilinen bu ilk büyük deniz savaşında Müslümanlar zafer kazandı (655). Farklı bir taktikle Bizans gemilerini bordalayıp halatlarla bağlayarak sabit hâle getiren Müslümanlar, deniz savaşını âdeti bir kara çarpışmasına dönüştürdüler. Bizans donanmasının neredeyse yok edildiği çarpışmada durumun vehametini anlayan II. Konstans, erguvan rengindeki imparatorluk giysilerini genç bir askerle değiştirerek kaçtı. Elbisesinin renginden dolayı genci impara-

tor sanan Arap savaşılar onu öldürdüler. Bu zafer Bizans'ın Doğu Akdeniz'deki hâkimiyetinin sonu oldu.

Müslümanların İlk Konstantinopolis Kuşatmaları

İslam Devleti'nde, Hz. Ali döneminde (656-661) yaşanan iç mücadeleler Bizans'a biraz olsun nefes aldırdı. Halifelik adına savaşan Muaviye, 658'de İmparator'a elçi göndererek 3 yıllık bir barış yaptı. Bu anlaşmaya göre Müslümanlar Bizans topraklarına sefer düzenlemeyeceklerdi. Muaviye, II. Konstans'a her gün için 1000 altın, bir at ve bir köle verecekti. Doğu'daki barış ortamı II. Konstans'a batıyla ilgilenme imkânı sağladı. İlk önce, Makedonya'da tehlikeli hâle gelen Slavlar itaat altına alındı ve bazı Slav grupları Anadolu'ya tehcir edildi. Monothelitist öğretinin yol açtığı kilise içi çatışmalarda takındığı tavır, bazı ruhbanlara yapılan zulümler ve nihayetinde ihanetle suçladığı kardeşi Theodosios'u öldürmesi, halkın II. Konstans'a nefret duymasına yol açtı. Bu arada İmparator, Kuzey Afrika'dan Sicilya'yı hedef alan Müslüman saldırılarını ve Lombardların İtalya'daki ilerleyişini önleme gerekçeleriyle başkentten ayrıldı. Selanik ve Atina'da bir süre kaldıktan sonra 663'de Tarentum'a ulaştı. Lombardlara karşı başlangıçta başarılar kazanılsa da onları İtalya'dan atma imkânı yoktu. Napoli'ye çekilerek Lombard varlığını tanıyan Konstans, Roma'yı ziyaret etti. O, eski başkenti ziyaret eden ilk imparatordu. Daha sonra Müslümanlara karşı Sicilya'yı güçlendirmek için Siraküza'ya geçti. Başkenti buraya taşıma fikrine kapıldı fakat bu karara Konstantinopolis'ten çok sert bir tepki geldi. Baskıcı tavırları ve despotça siyaseti nedeniyle herkesin nefretini üzerine çeken II. Konstans, 668 yılında suikastla öldürüldü. Yerine genç oğlu IV. Konstantinos (668-685) Konstantinopolis'te imparator ilan edildi.

Emevilerin ilk hükümdarı Muaviye (661-680) iktidarını sağlamlaştırdıncı ilk iş olarak Bizans seferlerini yeniden başlattı. Muaviye'nin asıl hedefi Konstantinopolis'i zapt ederek Bizans'ı yıkmaktı. 667/668 yıllarında Bizans'ın Armeniakon Theması Strategosu Sebarios'un isyan ederek Muaviye'den yardım istemesi kaçırılmayacak bir fırsattı. Muaviye, Fedâle b. Ubeyd komutasında kuvvetli bir orduyu Anadolu'ya gönderdi. Sebarios isyanı kayda değer bir sonuç vermemesine rağmen Fedâle'nin kuvvetleri Kadıköy'e kadar ilerlediler ve kışı burada geçirdiler. Fedâle'nin Muaviye'den destek kuvvetleri istemesi üzerine Muaviye, oğlu Yezid komutasında büyük bir kuvveti Malatya, Kayseri, Amorion güzergâhından Konstantinopolis'e ulaştırdı. 669 yılı baharı boyunca İslam ordusu

Konstantinopolis'i kuşattı. Fakat bu kuşatmanın ayrıntıları bilinmemektedir. Müslümanların karşıya nasıl geçtiği, Bizans deniz gücüne karşı ne tür önlemler alındığı gibi soruların cevabı kaynaklarda bulunamamaktadır. Müslümanlar; Konstantinopolis surlarının aşılamazlığı, güçlü savunma, erzak kıtlığı, salgın hastalık gibi nedenlerden dolayı kuşatmayı kaldırmak zorunda kaldılar. Bu ilk kuşatma için yapılan sefere birçok sahabe de katılmıştı. Bunlardan biri olan Ebu Eyyûb el-Ensarî sefer sırasında hastalanmış; ölmesi hâlinde "gidilebilen en uç yere defnedilmesini" vasiyet etmişti. Vefatı üzerine vasiyeti yerine getirildi ve surlara yakın bir yere defnedildi. 1453 fethiyle birlikte Fatih Sultan Mehmed'in isteği üzerine kaybolan mezarı bulundu ve Eyüp semti teşekkül etti.

Müslümanlar, başarısız ilk kuşatma sonrasında denizden yapılacak harekâtın gerekliliğini anladılar. Konstantinopolis'in deniz surları, karadakilere kıyasla daha zayıftı. Kuvvetli bir donanma ve ikmal için üsler edinilmesi hâlinde, denizden yapılacak saldırılarla şehir düşürülebilirdi. Bu nedenle Müslümanlar deniz üsleri ve ikmal yerleri elde etmeye öncelik verdiler. Daha önce zapt edilen Kıbrıs, Rodos, Kos hattına Khios (Sakız) Adasını da eklediler. Bu hattın kuzeyine çıkarak donanmayı Marmara'ya sokan Müslümanlar, Erdek Kapıdağ (Kyzikos) Yarımadası'nı ele geçirerek (670) Konstantinopolis harekâtı için sağlam bir üs edindiler. Bu hazırlıkları öğrenen İmparator IV. Konstantinos, bütün donanmasını başkente çağırarak savunma tedbirleri aldı. Müslümanların ana harekâtı, Abdurrahman b. Ebubekir komutasındaki kalabalık donanmanın 674 baharında Konstantinopolis surları önünde görünmesiyle başladı. Emevi donanması Nisan ayından Eylül'e kadar Konstantinopolis'e taarruzlar yapsa da sonuç alamadı ve kışı geçirmek üzere Kapıdağ'a çekildi. Yapılan hazırlık ve ikmalden sonra şehir, ertesi yıl denizden kuşatıldı ancak yine başarı kazanılamadı. Bunun üzerine Muaviye, 676 yılında oğlu Yezid komutasında yardımcı kuvvet gönderdi. Karadan ve denizden yapılan saldırılar her defasında Bizanslılar tarafından engellendi. Müslüman donanması 677 yılında tekrar şehre saldırdı. Bizans donanması ve surları savunan askerler her taarruzu başarıyla püskürtmeye devam ettiler. Bu saldırılarda hem imparatorluk yönetimi hem de halk yaşam şartlarının çok zorlaşmasına rağmen direnişi bırakmadı. En sonunda IV. Konstantinos, 678 yılında Rum ateşinin kullanılması emrini verdi. Konstantinopolis açıklarındaki ve Marmara'daki Emevi gemilerinin çoğu yakıldı. Deniz yüzeyindeki Müslümanlar tam bir facia yaşadı. Mağlup Arap donanması kuşatmayı kaldırarak geri dönmeye karar verdi. Eme-

vi donanması çekilme sırasında Pamfilya (Antalya) açıklarında yakalandığı fırtınada da ağır kayıplar verdi. Müslümanların kara orduları da Anadolu'da mağlubiyetler yaşadılar. Özellikle Kilikya'dan Lübnan'a kadar uzanan dağlık alanlarda yaşayan ve Bizans'ı destekleyen Hristiyan Arap kabileleri (Mardaitler, Ceracime) vur-kaç taktiğiyle çok büyük zayıatlar verdiler. Bu mağlubiyetler üzerine Muaviye, IV. Konstantinos'a elçi göndererek 30 yıllık bir barış temin etti. Karşılığında daha önce zapt edilen Ege Adaları boşaltılacak, Bizans'a her yıl 3 bin altın, 50 köle ve 50 at haraç olarak verilecekti.

Heraklius Hanedanı'nın Sonu

İmparator IV. Konstantinos, Emevi Devleti'nde çıkan karışıklıkları Bizans lehine kullanmayı bildi ve Kilikya'yı geri aldı. 685 yılında Suriye kıyılarına gönderdiği donanma yeni Emevi Halifesi Abdülmelik'i (685-705) sınırları Bizans lehine düzenleme yapmaya ve yıllık ödenen haracı artırmaya ikna etti. Doğu'daki üstünlüğünden emin olan IV. Konstantinos ise Balkanlara yöneldi. Hazarlar tarafından yerlerinden sürülen Bulgarlar, Kağanları Asparukh'un yönetiminde Tuna'yı geçerek Bizans topraklarına yerleşmişlerdi. İmparator, 681'de Bizans'ı mağlup eden Bulgarların varlığını tanımak zorunda kaldı. Tuna'yla Balkan Dağları arasına yayılan Asparukh Bulgarları Pliska'ya yerleştiler ve başkentlerini kurdular. Daha önce bu bölgelere yerleşen sayısız Slav kitlelerini bünyelerine kattılar. Bunun sonucunda konuştukları dil erken Türkçeyi terk ederek Slavlaştılar. IV. Konstantinos döneminin bir diğer önemli gelişmesi, 681'de toplanan konsille Monothelist öğretilerden vazgeçilmesi ve Hz. İsa'da "iki enerji" ile "iki irade" bulunduğu esasının kabul edilmesi idi.

İmparator IV. Konstantinos, 685'de ölünce yerine 16 yaşındaki oğlu II. Jüstinyanus (685-695/705-711) geçti. Fevri, hırslı, dengesiz ve otoriter bir yönetim tarzı sergileyen yeni imparator, ilk döneminde Balkanlarda Slavlara, Anadolu sınırlarında Emevilere üstünlük sağladı. Dış güçlere karşı yaptığı seferler ve giriştiği devasa imar faaliyetleri dolayısıyla hazinenin ihtiyaç duyduğu mali kaynakları, ağır vergiler koyup halkı ve aristokrasiyi ezerek karşıladı. Gereğinden fazla fevri davranması, şiddet kullanması ve baskıya dayalı despotça yönetim tarzı, sonunda isyana ve darbeye yol açtı. 695'de Maviler partisinin desteğini alan aristokrat asker kökenli Leontius, II. Jüstinyanus'u devirip iktidarı ele geçirdi. Bir daha taht iddiasında bulunmaması için II. Jüstinyanus'un burnu kesildi ve sürgüne yollandı.

Leontius (695-698) askerî başarılarıyla dikkat çeken biriydi. Ancak 697'de Kartaca'nın Müslümanlar tarafından zapt edilmesi Bizans'ın Kuzey Afrika'daki varlığının sonu oldu. Her ne kadar Leontius güçlü bir donanmayı Kartaca'ya gönderdiyse de bu eyalet kurtarılamadı. Donanmanın başarısızlığı, asker içinde huzursuzluğa ve isyana yol açtı. Donanma Konstantinopolis'e döndüğünde asilerin başı Apsimar, Yeşillerin desteğiyle Leontius'u tahttan indirdi ve II. Tiberius (698-705) adıyla taç giydi. Onun hükümrانlık döneminde vaziyeti idare etmekten başka bir şey yapılmadığı, Anadolu'da Müslümanlara yönelik girişimlerde durumu değiştirecek bir sonuç alınmadığı görülmektedir.

Burnu kesilerek Kırım'a sürgün edilen II. Jüstinyanus, iktidar hırsından asla vazgeçmedi. Hazar ülkesine geçerek Kağan'dan yardım istedi. Onunla ittifak yapmayı çıkarlarına uygun gören Kağan, Hristiyanlığı kabul edip Theodora adını alan kız kardeşiyle onu evlendirdi. Fakat Tiberius yönetiminin müdahalesi neticesinde Hazar ülkesinde kendisini tehlikede gören Jüstinyanus, oradan kaçarak Bulgar Hanı Tervel'in yanına gitti. Yapılan vaatlerle ikna olan Tervel, Bulgar ve Slavlardan oluşan ordusuyla Jüstinyanus'u yeniden tahta çıkarmak için onunla birlikte Konstantinopolis surlarına dayandı. Kuşatmanın üçüncü gününde gece vakti birkaç arkadaşıyla Konstantinopolis'e giren II. Jüstinyanus, Blakhernai Sarayı'na (Tekfur Sarayı) ulaştı. Korkuya kapılan Tiberius'un kaçmasıyla "Kesik Burunlu" II. Jüstinyanus (705-711) yeniden Bizans tahtının rakipsiz sahibi oldu. İmparator, müttefiki Bulgar Hanı Tervel'e *Sezar* unvanıyla birlikte yıllık haraç ödemeyi kabul edip ülkesine gönderdi. Tek hâkim olarak ilk döneminden daha kötü şiddet gösterme usulüyle imparatorluğu yönetti. Muhalif gördüğü aristokratları infaz ettirirken rakibine taç giydiren Patrik Kallinikos'un gözlerini oydu. Kaynaklarda kana susamış bir zalim olarak tasvir edilen II. Jüstinyanus, o denli intikam sarhoşluğuna kapılmıştı ki bütün gücünü iç düşmanlarına karşı kullandı. Ravenna'da çıkan muhalefet nedeniyle şehir korkunç bir şekilde kan ve ateşe boğdurdu (709).

Emeviler, Bizans'ın bu durumundan yararlandılar. Kapadokya sınırındaki Tyana'da (Niğde) bir Bizans ordusunu hezimete uğrattılar. 710-11 yıllarında Kilikya'da büyük başarılar kazanan Müslümanlar, Üsküdar'a kadar uzanan tahrip edici bir sefer düzenlediler. Despotik yönetime karşı 711'de Kırım'da isyan patlak verdi. Ravenna gibi Khersones (Kerç) şehrini de cezalandırmak isteyen II. Jüstinyanus, bu defa sert kayaya çarpmıştı. Adını Filippikos Bardanes olarak değiştirdi.

ren isyanın elebaşı Ermeni Vartan, Hazar Kağan'ından aldığı destekle Konstantinopolis kapılarına dayandı. Kendisini savunacak kuvvet dahi bulamayan Jüstinyanus yakalanıp idam edildi. Despotluk ve zulümde sınır tanımaması, fevri ve sert karakteri, uyguladığı insanlık dışı şiddet Jüstinyanus'un hayatına mal olurken, Heraklius Hanedanı da onunla birlikte sona erdi. Filippikos Bardanes İmparator ilan edildi (711-713). Fakat Bizans ülkesinde kargaşa ve istikrarsızlık devam etti. Dış müdahaleler ve iç ayaklanmalar sırasında yapılan darbeler sonucunda III. Anastasius (713-715) ve III. Theodosios (715-717) iktidarı ele geçirdiler. En nihayetinde Anatolikon Theması Strategosu Leon ayaklanarak Bizans tahtına oturdu. Leon'un saltanatı hem istikrarı sağladı hem de Bizans'ta yeni Suriye (İsauria) Hanedanı dönemini başlattı. Müslümanlar, altı imparatorun iç çatışmayla iktidara geldiği 695-717 kargaşa dönemini kendi lehlerine kullandılar. Anadolu'nun içlerinden Üsküdar'a kadar uzanan seferleriyle Bizans'ın birçok müstahkem kalesini ve şehrini tahrip ettiler. İstikrarı sağlayan, askerî ve mali olarak güçlenen Emevi Devleti, Konstantinopolis'i fethetme planları yapıyordu.

Müslümanların Üçüncü Konstantinopolis Kuşatması

Bizans'taki karışıklıklar sebebiyle Emevi Halifesi Velid döneminde Konstantinopolis'in fethi için planlamalar yapılmıştı. Velid'in ölümü sonrasında tahta çıkan kardeşi Süleyman b. Abdülmelik (715-717) bu hazırlıkları uygulamaya koydu. Kara orduları kumandanlığına getirilen Mesleme b. Abdülmelik, daha önce Anadolu'ya bir dizi seferler düzenlemiş, Kapadokya ve Galatya bölgelerinde birçok şehri yağmalamıştı. Emevi donanmasının başına da Ömer b. Hubeyre getirildi. Kara ordusunun mevcudu 120 bin kişiydi. Donanma ise 1800 gemiden oluşuyordu.

Bizans, Müslümanların Konstantinopolis'i fethetmek için yaptığı hazırlıklardan habersiz değildi. II. Anastasios'un (713-715) Halife I. Velid'e gönderdiği elçisi Sinoplu Daniel, dönüşünde Müslümanların planları ve askerî güçleri hakkında bilgi edinmişti. Bundan dolayı Anastasios, Konstantinopolis'in özellikle deniz surlarını tahkim ettirdi ve uzun süreli kuşatmaya dayanmak için şehirde erzak depolattı. III. Leon da Anatolikon Theması Strategosu'yken üstlendiği diplomatik görevler dolaşısıyla Emevileri ve Komutan Mesleme'yi yakından tanımıştı.

Leon tahta çıkınca savunma hazırlıklarına hız verdi. Gıda ve Rum Ateşi depolamasını artırdı ve diplomatik girişim kurduğu Bulgarlarla ittifak yaptı. Haliç sahillerinin zayıflığı dikkat çekiyordu. Bu yüzden önlem olarak şehir tarafındaki Eugenios Kulesi'yle karşıdaki Büyük Kule'ye (Galata) zincir bağlandı.

Kalabalık ve güçlü ordusuyla Mesleme, Eylül 717'de Dâbık'tan hareket ederek önce Kilikya'da faaliyetlerde bulundu ve Toroslardaki geçitleri kontrol altına aldı. Maraş üzerinden Kapadokya'ya oradan da Amorion'a ulaştı. Burada kışı geçirdikten sonra Sardis ve Bergama'yı zapt ederek Abydos'a (Nara Burnu) geldi. Çanakkale Boğazı'na gelen Ömer b. Hubeyre komutasındaki donanmayla buluştu. Donanmanın yardımıyla Trakya'ya ordularını geçiren Mesleme, buradan yürüyüşle 5 Ağustos 717'de Konstantinopolis surları önüne kadar ilerledi. Bu arada Emevi donanması da şehir önlerine gelerek, denizden ablukayı başlattı ve Konstantinopolis'in herhangi bir yerden yardım alması imkânsızlaştı. Şehri fethetmeden geri dönmeme emri alan Mesleme, bir yıl boyunca aralıksız biçimde Konstantinopolis'e karadan ve denizden saldırılar düzenledi. Yok olmanın eşiğine gelen Bizans şiddetli bir direniş gösterdi. Bizanslılar denizde, Grejuva (Rum Ateşi) sayesinde üstünlüğü ele geçirdiler. Gemilerin pruvasına monte edilen sifonlar vasıtasıyla Emevi gemilerine arkadan yanaşıp, Rum Ateşi püskürterek onlarca gemiyi yaktılar. Grejuva su üzerinde de sönmediğinden denize atlayan binlerce Müslüman denizci kendilerini ateşten kurtaramadı. Müslüman gemileri şehre fazla yaklaşamadılar. Karadan üzerine yapılan taarruzlarda etkili olacak mancınık ve kule gibi ağır silahların imalinde ve tedarikinde büyük sorunlar yaşandı. Ayrıca erzak ve gıda yetersizliği kısa sürede daha büyük sorun hâline dönüştü. Emeviler, savaşta verdikleri kayıptan daha fazlasını kıtlık yüzünden veriyorlardı. Ordudaki atlar ve develer dahi kesilip yenilmeye başlandı. O yıl kış mevsimi oldukça sert geçti. Salgın hastalık baş göstermesi de kayıpları olağanüstü derecede artırdı.

Halife Süleyman'ın vefatı üzerine tahta çıkan yeni Hali- fe Ömer b. Abdülaziz (717-720) başarısız giden kuşatmanın daha büyük felakete yol açmaması için Mesleme'ye geri dönüş emri verdi. Mesleme, Trakya üzerinden Çanakkale Boğazı'nı geçmek üzere hareket etti. Fakat Müslüman ordusu yorgun, yıpranmış ve düzensiz bir hâldeydi. Dönüş yolunda Bizans'ın müttefiki Bulgarların saldırısına karşılık dahi veremediler. Bu sebeple kayıplar daha da arttı. Donanmanın da fırtınaya yakalanmasıyla ağır kayıplar yaşandı. Kara ve deniz güçleri üslerine geri dönünceye kadar âdeta eridi. 15

Ağustos 718'de, bir yıldan beri görmeye alıştıkları Müslüman kara ordusu ve donanmasının şehrin etrafında olmadığını anlayan Bizanslılar büyük bir tehlikeden kurtulmanın coşkusunu yaşadılar. Müslüman Araplarla karşılıklı seferler ve savaşlar sonraki yüzyıllarda devam etmesine rağmen Araplar bir daha Konstantinopolis'i kuşatmaya yeltenmediler. Birçok Bizans uzmanı, 717-718 kuşatmasının Müslümanların Avrupa'da durdurulduğu 732 Poitiers Muharebesi'nin sonuçlarına benzerliğine dikkat çekmektedir. Gerçekten de bu başarısız kuşatmayla Konstantinopolis, XIV. yüzyılda Osmanlı Türklerinin ortaya çıkışına kadar, Müslümanların doğu yönünde Avrupa istikametinde ilerleyebildikleri en uç mevki olmuştur.

Bizans'ın Kurtarıcıları: Grejuva (Rum Ateşi) ve Thema

Grejuva (Rum Ateşi)

Neft türevlerinden ateşli silah yapılması en eski çağlardan beri biliniyordu. Bununla birlikte rivayete göre İmparator II. Konstans (641-668) zamanında Konstantinopolis'e gelen Mısır veya Baalbekli Kallinikos adında bir âlim yeni bir silah icat ettiğini imparatora açıklar. Bizanslıların ilahi ve doğaüstü özellik atfettikleri Grejuva'nın (Osmanlı Türkçesinde Ateş-i Rum) içeriğini kutsal bir sır gibi sakladıklarına inanılır. Bununla birlikte içeriğinde güherçile olduğu ve buna kükürt, zift ve neft yağının eklenmesiyle sıvı hâline getirildiği düşünülmektedir. Su üzerinde yanabilme özelliğine sahip Grejuva bileşimine kömür tozu katılarak barutun ilkel şeklinin elde edildiği de söylenebilir. Bizanslılar ilk başlarda, düşman gemilerine arkadan yaklaşıp küçük kürekli bir geminin uç kısmındaki tüp boru içinden ısıtılmış hâldeki Grejuvayı püskürterek yakıyorlardı. Daha sonraları gemilerin pruvalarına bir sifon sistemi kurdular. Bu sayede düşman gemisine 10-15 m kadar yaklaşıp Rum ateşini kuvvetli bir şekilde püskürterek tahribatın boyutunu etkin biçimde artırdılar. Grejuvanın bilye büyüklüğünden fıçı büyüklüğüne kadar çeşitli araçlarla kullanılabilecek şekilleri geliştirildi. Bunlar, büyüklüğüne ve duruma göre ok ucuna bağlanarak veya mancınıkla atılıyordu. Şişeler içine konanları günümüzün el bombasının işlevini görüyordu. Surlara tırmananlara karşı büyük kazanlarla boca edilip yakılıyordu. Orta Çağ boyunca son derece etkili olan bu silah, uyandırdığı korku ve dehşetle Bizans'a üstünlük sağlıyordu. Denizlerde gemilere karşı kullanılmasıyla adını daha fazla duyuran Greju-

va, Bizans'ın kale ve şehirlerinin savunulmasında kullanılan güçlü bir teknik silah oldu ve yüzyıllar boyunca Bizans askerî gücünün gizemli, korkulan ve üstün bir unsuru olarak kaldı.

Thema Sistemi

VII. yüzyıl başlarında Bizans, iç karışıklıklar ve dış saldırılar yüzünden çöküşün eşiğine gelmişti. Doğuda önce Sasaniler sonra Müslüman Araplar, batıdaysa Avarlar-Slavlar ve Bulgarlar imparatorluk topraklarını zapt ediyor ve Bizans'ın askerî, mali, ekonomik imkânlarını tüketiyorlardı. O zamana kadar imparatorluğun devlet ordusunu genelde ücretli askerler oluşturunuyordu. Bu birlikler garnizonlar hâlinde eyaletlerde, sınır boylarında konuşlandırılıyordu. Başkentte de profesyonel askerlerden oluşan İmparatorluk Muhafız Kuvvetleri vardı. Yıllardır süren savaşlarla sayıları bir hayli azalmıştı ve yeni kuvvetler bulabilmek için imparatorluğun tükenmiş hazinesinden kaynak aktarılması mümkün değildi. Bizans, işgaller ve çatışmalar sebebiyle en zengin ve kalabalık eyaletlerinden dahi vergi toplayamıyordu.

İmparatorluktaki askerî, mali, ekonomik ve sosyal alanlardaki çöküşü durdurabilmek için yeniden yapılanma, bir reform yapmak gerekiyordu. Bu yapılanmada ilk adımlar İmparator Heraklius (610-641) döneminde atıldı. Askerî ve ekonomik imkânları daha iyi kullanabilmek, yerinde yönetimle daha etkin tedbirler alabilmek için İmparator Heraklius, Bizans'ın Anadolu'daki topraklarını, Fırat'ın batısından, günümüz Rize ilinden Çukurova'ya kadar çekilen hattın batısındaki toprakları thema (kelime anlamı kolordu) adıyla dört idari bölgeye ayırdı. Böylece Armeniakon, Opsikion, Anatolikon ve Karabisianı Themaları oluşturuldu. İmparatorluk ordusu bu themalara yerleştirildi. Themaları idare etmek üzere askerî ve idari yetkilere sahip komutanlar atandı. Her bölge kendi ordusunu kuracak ve mevcut askerlere küçük araziler tahsis edilecekti. Böylece barış döneminde askerî eğitim ve ziraat faaliyetiyle geçimlerini temin edecek askerler, savaş zamanlarında teçhizatlı biçimde Strategos'un emrine girecekti. Ayrıca Anadolu'da nüfusun önemli bir bölümünü oluşturan topraksız köylülere (paraikoi, serf, maraba) aile geçimleri için yeterli topraklar verildi. Çok az vergilendirilen bu arazileri boş bırakmak yasaklandı, elde edilecek ürün köylüye ait olacaktı. Onlar ekip-biçtikleri toprakların karşılığında askerlik yapacaklardı. Bu çiftçi-askerler, *stratiotes* adıyla anıldı. Stratiotesler her an savaşa hazırlıklı olmalı, teçhizatını ve silahlarını kendileri

temin etmeliydiler. Stratiotes, oğlunun da stratiotes olmayı kabul etmesi durumunda tahsisli arazisini ona miras bırakabilecekti. Thema sistemi zamanla geliştirildi ve yeni themalar alt birimler kurularak daha işlevsel hâle getirildi. Bu sistem sayesinde imparatorluk her şeyden önce daimî ve düzenli bir devlet ordusuna sahip oldu. Arazilerin boş bırakılmaması, ziraatın düzenli yapılması, ekonomik canlanma ve üretim bolluğu sağlandı. Vergiler daha düzenli toplandı. Üstelik topraksız köylülerin mülk sahibi olmasıyla toplumsal çatışmaların önüne geçildi. Çiftçi-askerler artık kendi topraklarını savundukları için daha motive biçimde askerlik sanatını öğrendiler ve savaştılar. Halkın imparatorluk yönetiminden memnun kalması, askerî güçlenme ve maliyenin düzelmesi, Müslüman Arapların seferlerinin Fırat'ın batısında kalıcı bir fethetme dönüşmesine engel oldu. Thema sistemi yüzyıllar boyunca Bizans'ın güçlü kalmasında rol oynayan en önemli teşkilatlardan biri olarak dikkat çeker. VII. yüzyıldaki çöküş döneminde, askerî alanda Grejuva silahı; idari, mali, sosyal ve askerî niteliklere sahip olan Thema Sistemi Bizans'ın kurtarıcıları olmuştur.

İkonaklast (Tasvir Kırıcı) Dönem

Hristiyanlıkta kutsal sayılan kişilikleri, olay ve olguları konu edinen resim, heykel, kabartma gibi sanat eseri nesnelere ikona denilmektedir. Bizans Hristiyanlığı, Meryem Ana ve Hristiyan aziz figürleri gibi objelere çok büyük önem atfederdi. Tapınma aracı ve kült hâline gelen tasvirleri Müslümanlar ve Yahudiler "put" olarak niteliyorlardı. Suriye (İsavria) Handedanı kurucusu III. Leon'un, bu tasvirlerin yok edilmesini emretmesi, Bizans'ta İkonaklast (Tasvir Kırıcılık) dönemini başlattı. Bu dönemde ruhbanlar arasında teolojik düzeyde fikir çatışmalarının yanında, ikonaların kırılması nedeniyle çıkan iç isyanlar, askerî ve siyasi çatışmalar Bizans'ı yaklaşık yüz elli yıl boyunca meşgul etti.

İkonalar (Tasvirler) Niçin Kırıldı?

İslam kültürünü yakından tanıyan İmparator III. Leon (717-741), dinî ayin ve ibadetlerin vazgeçilmez unsurları olan, kült ve fetiş hâline getirilen ikonalara karşı tavırlıydı. İmparatorluk genelinde sayıları bir hayli çoğalan manastırlar bu ikonaların üretim merkezi olmuştu. Keşişler ürettikleri İsa ve Meryem heykellerini, aziz tasvirlerini cahil dindar halka türlü mucizevi hikâyelerle pazarlayarak önemli gelirler elde ediyor-

lardı. Ruhban sınıfı ve dindar halk kitleleri, bu tasvirleri sadece dinî ritüellerin bir unsuru olarak kullanmakla kalmıyor, doğaüstü güçler atfettikleri ikonalara günahlarından kurtulmak, hastalıklardan iyileşmek, sosyal ve ekonomik sorunlardan kurtulmak için büyük bir bağınazlıkla tapıyorlardı. Diğer taraftan Eski Ahit'te put yapmanın kesinlikle yasak olduğunun bilincinde olan bazı Hristiyan liderler, ikonalara bu denli önem verilmesine tepki gösteriyordu. Ayrıca Bizans'ın gittikçe güçlenen komşuları Müslümanların inançları da put yapmayı ve tapmayı yasaklıyordu. İkonalar dolayısıyla Müslümanlar, Bizanslı Hristiyanlara yönelik putperest olmak ve Hz. İsa'nın dinini yozlaştırma iddialarını güçlü bir şekilde dile getiriyorlardı. Hatta tasvirlerin kırılmasına ilişkin ilk gelişme Şam'da yaşandı: Halife II. Yezid, 723 yılında çıkardığı bir emirnameyle Hristiyanların kiliselerde ikona bulundurmasını yasakladı.

İmparator, ikonaları bidat kabul eden Hristiyan din adamlarının etkisindeydi. Müslüman Araplar karşısında alınan mağlubiyetlerde ikonaların mucize göstermediğine inanıyordu. 726 yılında Ege Denizi'nde yaşanan volkan patlaması Bizans imparatorluk ve ruhban çevresinin çoğunluğunda putperestliğe karşı bir ilahi ikaz olarak değerlendirildi. Hristiyanlığın yozlaşmasını önlemek, İslam propagandasına karşı bir cevap vermek, mali bakımdan çok güçlenen manastırların hazinelerine el koyabilmek ve halk üzerindeki nüfuzlarını kırabilmek amacıyla İmparator III. Leon, 730'da ikonaların üretilmesini ve ibadetlerde kullanılmasını yasaklayıp tahrip edilmeleri emrini verdi. Bu durum ülkede *İkonaklast* (Tasvir Kırıcı) adı verilen tasvir karşıtlarıyla *İkonadül* (Tasvir Sever) olarak anılan tasvir taraftarları arasında çatışma çıkardı. Roma Kilisesi ise okuryazarlığın yaygın olmadığı bu dönemde, halk kitlelerine dini anlatmak için tasvirleri faydalı olarak görüyordu. Bundan dolayı hareketi protesto etti. Roma ve Konstantinopolis Kiliseleri arasında ayrışma daha da hızlandı. Kamusal yerlerde, kiliselerde ve evlerde ikonaların bulundurulması, kullanılması yasaklandı. Mevcut olanlar kırılıp yakıldı veya tahrip edildi. Bu duruma karşı yer yer halk ayaklanmaları ve manastır mensuplarının direnişleri görüldü. Ayaklanma ve direnişler şiddetle bastırıldı. İmparator V. Konstantinos (741-775) İkonoklast (İkonaklast) Harekete karşı çıkanlara şiddet uygulamakta çok ileri gitti. Ruhbanlar sürgün edildi, manastır hazinelerine el konuldu. V. Konstantinos, o sıralarda Müslümanlar ve Bulgarlara karşı kazanılan başarıları, Tanrı'nın Tasvir Kırıcılık hareketinden memnun olmasına bağlıyordu. Halk ise imparatoru Müslümanları taklit etmekle ve vaftiz suyunu

kirletmekle suçluyordu. Bu nedenle ona Kopronymos (Pislik, gübre) lakabı takıldı. Baskı ve şiddet ancak naip İmparatoriçe Eirene'nin yönetimi ele almasıyla azaldı. Eirene'nin 787'de topladığı konsilde, ibadetin ikonanın cismine değil onun temsil ettiği maneviyata yönelik olduğu tespitinde bulunuldu ve ikonaların kırılmasına son verildi.

İkonaklast Hareket, Konstantinopolis'te Patrik Nikiforos ve Studion Manastırı Başrahibi Theodoros'un şiddetli muhalefetine rağmen İmparator V. Leon (813-820) tarafından yeniden canlandırıldı. Onun ikonaklast bir siyaset takip etmesinin sebebi, Müslümanların Kartaca'yı zapt etmeleri üzerine yurtlarından kovulan ya da kaçan monofizit birlikleri ve insanları yatıştırmaya yönelik taktiksel bir yaklaşım olduğu düşünülmektedir. Halefleri II. Mihail (820-829) ve Teofilos (829-842) ikonaklast düşünceye bağlı kaldılar. Teofilos zamanında Anadolu'da Bizans'la Müslümanlar arasında yaşanan büyük mücadeleler, imparatoru, Tasvir Kırıcılığı canlı tutmaya zorlamış olabilir. Onun ölümüyle küçük yaştaki III. Mihail adına naipliği üstlenen İmparatoriçe Theodora, 843 yılında ikona kültürünü meşru sayan kararı aldı ve dinî, siyasi, sosyal ve askerî yönleri olan bu iç çatışma devri sona erdi.

İmparator III. Leon Dönemi Dış Gelişmeleri

Bizans-Müslüman Araplar arasındaki en önemli karşılaşma şüphesiz 717-718 Konstantinopolis kuşatması sırasında yaşandı. Kuşatmanın başarısızlıkla sonuçlanmasından sonra Bizans'ta başlayan İkonaklast Hareket, İmparatorluğu önemli ölçüde zayıflattı. Bununla birlikte Konstantinopolis'teki başarısızlık sonrasında Anadolu'yu hedef alan Arap akınları bir süre durdu. Emevi Halifesi Hişam (724-744) Anadolu seferlerini yeniden başlattı. Müslümanlar 724 yılında Konya ve Kema'h'a saldırdılar. Mesleme b. Abdülmelik, 726'da Kayseri'yi ele geçirdi. Bu dönemde düzenlenen seferler kalıcı olmayan akın niteliğinden öteye gitmedi. Diğer taraftan Müslümanların Doğu Anadolu'da kalıcı fetihleri devam etti ve Kafkaslara kadar dayandı. Kafkasya'daki hâkim güç Hazarlar da Emevi seferlerine hedef oldular. 733 yılında Müslümanlar Hazar bölgelerini işgal ettiler. Hazarların Müslüman akınlarına maruz kalmasından faydalanmak isteyen III. Leon, Hazar Kağanı Bihor'a elçiler göndererek ittifak teklif etti. Bu teklife olumlu cevap veren Kağan, kızı Prenses Çiçek'le Leon'un oğlu Konstantinos'un evliliğini kabul etti. Bizanslı kaynakların Çiçekion adıyla andıkları Hazar Prensesi, Bizans sarayında etkin oldu.

Onun sayesinde sarayda ve başkentte bir Türk Hazar modası başladı. Evlendikten sonra Hristiyan olarak Eirene adıyla vaftiz edildi ve Bizans tahtının varisi erkek bir çocuk dünyaya getirdi. Hazar-Bizans ittifakına rağmen Mervan, 737'de Hazarları hazırlıksız yakalayıp ağır bir yenilgiye uğrattı.

Batı'daysa Lombardlar İtalya'daki hâkimiyetlerini genişletiyorlardı. Ravenna zapt edildi ve Bizans Ravenna Eksarhos'una yardım dahi gönderemedi. İkonaklast Hareket dolayısıyla Roma Papalığı'yla gergin olan ilişkiler, Lombard ilerleyişiyle daha da soğudu. İmparator III. Leon için en önemli mesele Anadolu'yu tarumar eden Müslüman akınlarıydı. Bu sebeple Arap tehdidine bir cevap vermek maksadıyla beraberinde oğlu Konstantinos olduğu hâlde büyük bir orduyla sefere çıktı. 740 yılında Akroinos (Afyon) yakınlarında, 20 bin kişilik bir Müslüman ordusunu neredeyse tamamen imha etti. Bu, Bizans ordusunun uzun zaman sonra kazandığı bir meydan muharebesi zaferiydi. Bu muharebede ünlü, Gazi Abdullah el-Battal şehit oldu. Leon'un, ikonaları yok ettiği için Tanrı'nın kendisine bir armağanı olarak değerlendirdiği bu zafer, Bizans için bir dönüm noktasıydı. Anadolu ve Bizans, uzun bir süre boyunca ciddi bir Müslüman Arap seferiyle karşılaşmadı.

III. Leon Dönemi İç Gelişmeleri

İkonaklast hareketin başlatılması dışında III. Leon'un en önemli icraatı şüphesiz yaptığı yeni hukuk düzenlemesiydi. 726'da Leon ve ortak imparator oğlu Konstantinos adına çıkarılan Ekloga isimli kanunname, medeni hukuk ve ceza hukuku bakımından büyük değişimler içeriyordu. Bu hukuki düzenleme tıpkı Jüstinyanus kanunları gibi Roma hukuku temeline dayanmaktaydı. Jüstinyanus kanunlarındaki geçerliliği kalmamış hükümler yenilendi ve boş bırakılanlar dönemin ihtiyaçlarına göre ayrıntılı biçimde belirlendi. Özellikle aile ve miras konuları açık ve ayrıntılı bir hâlde getirildi. Ceza hukukunda doğu esintileri kendini gösteriyordu. El, burun, kol kesme, göz çıkarma gibi fiziksel cezaların yasallaştırılması Hristiyanlığa aykırı görünse de hanedan mensuplarına uygulanmaktaydı. Ekloga, İkonaseverlerin eleştirilerine rağmen aile içi ilişkilerde kadının ve çocukların haklarını genişletmesi, *patria potestas* (baba erkil) otoritesini sınırlaması ve miras düzenlemeleriyle dikkat çeker. Kanunname, sonraki yüzyıllarda yapılan hukuk çalışmalarına kaynaklık etti ve Slav hukukunu da etkiledi.

Leon zamanında yaşanan büyük deprem de Bizans'ı çok sarstı (740). Konstantinopolis, Trakya ve İzmit çevresi büyük

bir felaket yaşadı. İzmit yerle yeksan oldu. Konstantinopolis'te de yıkım büyüktü. Aya İrini Kilisesi ve kara surları ağır hasara uğradı. Forumdaki Büyük Konstantinus ve Altın Kapı'daki I. Theodosius heykelleri yıkıldı. İkonaseverler bu depremi Tanrı'nın İkonakırcılara verdiği ceza olarak yorumladılar. 741'de III. Leon'un ölümü bu değerlendirmeleri güçlendirdi.

İmparator V. Konstantinos Dönemi (741-775)

Yeni imparator V. Konstantinos Kompronymos (İkonaseverler tarafından takılan lakabıyla *pislik, bok kafa*) tahta çıkışının ertesi yılında Araplara karşı sefere çıkmayı düşündü. Ordusuyla başkentten ayrıldığında Armeniakon Theması Strategos'u Artabasdos isyan etti. Konstantinos'un kız kardeşiyle evli olan asi Artabasdos, ustaca bir hileyle başkente girip imparatorluk tacını Patrik Anastasios'un elinden giydi. İkonaseverler tarafından büyük bir sevinçle karşılanan Artabasdos, ilk iş olarak ikonalara iadeitibar yaptı. Konstantinos ise isyan nedeniyle Emevilerle diplomatik ilişkilere ağırlık vererek Müslüman seferlerinin önüne geçmek istedi. Bu sıralarda iç gelişmelerle ve Abbasi ihtilaliyle meşgul olan Emeviler zaten sefer yapamaz durumdaydılar. Öte yandan Anatolikon ve Thrakesion Themalarının tam desteğine ulaşan V. Konstantinos, 743 yılında Sardis yakınlarında Asi Artabasdos'un kuvvetlerini mağlup etti. Asi, Konstantinopolis'e çekildi. Onun oğlu Niketas da Konstantinos karşısında yenildi ve İmparator, Artabasdos'un kapandığı başkenti kuşattı. Denizden ve karadan giriş-çıkışların kapatıldığı Konstantinopolis'te bir süre sonra yiyecek sıkıntısı olağanüstü boyutlara ulaştı. Kıtlık ve şehirde patlak veren kargaşayı iyi değerlendiren V. Konstantinos, 2 Ekim 743'te Konstantinopolis'e girip asiyi yakaladı. Artabasdos'un gözleri kör edilirken, yardım edenler infaz edildi. Makamında bırakılan Patrik Anastasios ağır hakaretlere maruz bırakıldı ve halkın nazarındaki itibarı yok edildi. İmparator tahta ikinci defa çıktıktan sonra İkonaklast siyaseti en sert şekilde uyguladı ve ikonaseverlere zalimane davrandı. 742-745 yılları arasında Bizans ülkesinin bilhassa liman kentlerini vuran veba salgını yaşandı. Başkent ve kıyı şehirleri nüfuslarının yarısını veba dolayısıyla kaybetti. Salgın yüzünden başkentini terk eden V. Konstantinos, 748'e kadar İzmit'te kaldı.

750 yılında Abbasilerin bir ihtilalle hilafete gelmeleri sebebiyle yaşanan iç karışıklıklar, Bizans'a, İslam ülkesine sefer yapma imkânı sağladı. Akdeniz'de önemli bir başarı kazanıldı ve Arap donanması 747'de Kıbrıs açıklarında ağır bir yenil-

giye uğrattıldı. Anadolu'da fırsatı uygun gören V. Konstantinos, 752'de gerçekleştirdiği seferle Armenia ve Yukarı Mezopotamya'da başarılar kazandı. Atalarının şehri Germanisia'yı (Maraş) zapt etti. Theodosiopolis (Erzurum) ve Melitene (Malatya) Kalelerini düşürdü. Esir ettiği halkı Trakya'ya sürgün etti. Bizans-Arap ilişkilerinde bir süreliğine diplomasi hâkim oldu. İki taraf arasında elçiler gelip gitmişse de 770'den itibaren doğuda Müslüman akınları yeniden başladı. Abbasiler şiddetli akınlar düzenlemeye başladılar. Özellikle Malatya ve Kilikya'yı daha iyi tahkim ettiler.

Bizans, Balkanlar'da Bulgarlar karşısında da büyük zaferler kazandı. Bulgar Hanı Tervel'den sonra uzun süre iki devlet arasında barış yapılmıştı. Bulgarların bazı bölgeleri işgal etmeleri üzerine çatışmalar tekrar başladı. 756'da başlayan savaş üzerine V. Konstantinos dokuz defa Bulgarlar üzerine sefere çıktı. Bizans düşmanı Telets Han zamanında çatışmalar daha da şiddetlendi (762). İmparator büyük bir kuvvetle karadan hareket ederken, ince donanmayla da süvari birlikleri denizden Tuna bölgesine gönderildi. Kara ordusuyla birleşen süvari birlikleri 30 Haziran 763'de Bulgarları büyük bir hezime uğrattılar. Bulgaristan cihetinden emin olan V. Konstantinos, büyük zaferi sonrasında coşkulu törenlerle Konstantinopolis'e döndü. Daha sonra Telerig Han'ın tahta geçmesiyle toparlanan Bulgarlara karşı 773'de başarılı bir sefer daha yapıldı. Bu başarılarla rağmen Bulgar Devleti güç kazandı ve sonraki yıllarda Bizans için büyük tehlike oluşturdu.

Batı'da Lombard baskısı altındaki Papa II. Stefanus, ikonakırıcılık nedeniyle yaşanan anlaşmazlığa rağmen V. Konstantinos'tan yardım istedi. İmparator bu çağrıyı âdeta duymazdan geldi. Bunun üzerine Papa, Ariusçu Lombardların tahakkümüne girmektense 754 yılında zorlu bir yolculuğun ardından Alpleri aşp Frank Kralı Kısa Pepin ve oğlu Charles'ın (müstakbel Charlemagne) yanına gitti ve aradığı siyasi-askerî himayeyi buldu. Bu ziyaret Papalık Devleti'nin kurulması ve Frank Krallığı'nın ikinci bir Hristiyan İmparatorluğa dönüşmesinde önemli bir başlangıçtı. Kral Pepin, Papa'yı himaye etmeye söz verdi ve 756'da Frank kuvvetleri İtalya'ya girerek Lombard Aistulf'u mağlup ettiler. Kral Pepin, önceden Bizans'a ait olan Ravenna, Perugia ve Roma'yı kapsayan, Orta İtalya içlerine kadar uzanan toprakların idaresinin Papalığa ait olduğunu ilan etti.

İmparator V. Konstantinos 775 yılında bir kez daha Bulgarlar üzerine yürüdü ve bu sefer sırasında öldü. Daha önce ortak imparator ilan edilen oğlu Leon, sorunsuz bir şekilde

tahta çıktı. Annesi Hazar Prensesi Çiçek dolayısıyla Hazar lakabını taşıyan IV. Leon'un kısa süren imparatorluğunda (775-780) İkonakırıcı hareket daha ılımlı bir şekilde takip edildi. 777 ve 778'de Abbasilere karşı başarılı ama kalıcı olmayan seferler düzenlendi. Bu arada ülkesindeki karışıklıklardan dolayı Bulgar Hanı Telerig, 777'de Konstantinopolis'e sığındı ve Hristiyanlığı kabul etti. IV. Leon zamanında hırsı ve güçlü karakteriyle tanınan İmparatoriçe Atinalı Eirene (İrene) imparatorluk yönetiminde son derece etkili oldu. İmparatoriçenin entrikalarıyla ordu ve bir kısım aristokratlar, Eirene'nin henüz beşikteki oğlu Konstantinos'un ortak imparator ve veliaht ilan edilmesini talep ettiler. 777'de Konstantinos törenlerle ortak imparator ilan edildi. Sağlığı bozulan IV. Leon 780 yılında öldüğünde, veliaht Konstantinos henüz 5 (veya 9) yaşındaydı.

Bizans'ın Hırslı İmparatoriçesi Eirene (780-802)

Hırsı ve baskın karakteriyle tanınan Eirene, oğlu VI. Konstantinos henüz çocuk yaşta bulunduğu için naibe sıfatıyla imparatorluk yönetimini eline aldı. Anatolikon Theması birlikleri çocuk imparatora karşı hanedan mensupları adına isyan çıkardılar ancak başarılı olamadılar. En büyüğü Nikiforos'un da dâhil olduğu tüm taht iddiacıları keşiş yapılarak manastıra kapatıldı. Siyasi muhalefetin bastırılmasından sonra en başından beri İkonaklast Hareketi tasvip etmeyen Eirene, zaten gücünü kaybeden ikonakırıcılığı tamamen kaldırmak için uygun ortamı hazırlamaya başladı. Konstantinopolis Patrikliğine ikonasever Tarasios getirildi. Nihayetinde Eylül 787'de İznik'te 7. Ekümenik Konsil toplandı ve İkonaklast Hareket ortadan kaldırıldı. Bu arada VI. Konstantinos, artık genç bir imparator olmasına rağmen Ana İmparatoriçe Eirene, yetkileri ve tahtı iade etmeye yanaşmıyordu. Ancak ordu genç İmparatorun yanında yer alınca tahttan devrildi ve sarayda hapsedildi. VI. Konstantinos, Ekim 790 itibarıyla imparator olarak tüm yetkileri devraldı.

Halife Harun Reşid (786-809) döneminde güçlenen Abbasilerin Bizans'ın doğu eyaletlerinde başarılı seferler düzenlemeleri karşısında VI. Konstantinos, ağır bir barış antlaşması yapıp yıllık haraç ödemeyi kabul etti (791). Genç imparator bu utancı silmek için 792'de Bulgarlar üzerine sefere çıktı. Fakat savaş meydanından kaçması onu tamamen itibarsızlaştırdı. Eirene taraftarları bu durumu kullanarak imparatoriçenin yönetime yeniden gelmesini sağladılar. Böylece, anne-oğul, Eirene ve VI. Konstantinos, İmparatorluğu birlikte yönetmeye başladı. Fakat Eirene'nin iktidara tek başına sahip olma hır-

siyla VI. Konstantinos'un düşüncesizliği ve zalimliği kısa sürede iktidar çatışmasına yol açtı. Bu sırada VI. Konstantinos, muhalefetin Nikiforos lehine harekete geçmesi üzerine onun gözlerini oydu. Diğer amcalarını da sakatlayarak tahta geçme ihtimallerini ortadan kaldırdı. Eirene taraftarı Ordu Komutanı Aleksios'un gözlerine mil çektirmesi Armeniakon Theması'nın isyan etmesine yol açtı. VI. Konstantinos'un annesinin girişimiyle evlendiği Maria'yı boşayıp, metresi Theodote'la evlenmesi, Konstantinopolis'te büyük bir infiale yol açtı. Oğlunun, artık iyice gözden düştüğü ve taraftarı kalmadığını anlayan Eirene, 797'de onun gözlerine mil çektirdi ve İmparatorluğun tek hükümdarı oldu.

Bizans, Eirene'nin beş yıl süren iktidarı boyunca bir imparatorundan yoksun kaldı. Bu durum dış gelişmelerde Bizans için büyük talihsizlikti. Halife Harun Reşid, bizzat kumanda ettiği orduyla Orta Anadolu'ya kadar ilerledi. Müslümanlar Ankara'ya saldırdı. Eirene, barış isteyip haraç ödemek zorunda kaldı. Batıda Papa III. Leo, Lombardları hâkimiyeti altına alan Frank Kralı Charlemagne'a imparatorluk tacı giydirdi. Böylece 400 yıl aradan sonra batıda ilk defa bir hükümdar imparator unvanını kullanıyordu. Oysa Roma hâkimiyet anlayışına göre yeryüzünde yalnızca bir imparator olabilir. Bizans (Doğu Roma) dünyada tek imparatora sahip olmayı sadece kendisine hak olarak görüyordu. Tanrı'nın yeryüzündeki temsilcisi Bizans imparatoruydu ama şöyle bir gerçek de vardı: O sırada Konstantinopolis'te hüküm süren bir imparator yoktu. Eirene, *basileus* (imparator) unvanını kullanmasına rağmen esasında *basilissa* yani imparatoriçeydi. Charlemagne'ın bu unvanı alması Bizans'ta skandal olarak görüldü ve şiddetle reddedildi. Charlemagne, unvanının Bizans tarafından tanınmamasının bir önemi olmadığını biliyordu. Bu nedenle Konstantinopolis'e elçi göndererek Eirene'ye evlenme teklifinde bulundu. Bu teklif sonuçsuz kaldı. Böylece Roma Kilisesi'yle Bizans arasındaki siyasi ayrılık kesinleşti. Bundan sonra Papalar, siyasi otorite olarak Batı'daki imparatorları kabul edeceklerdi.

Eirene; hırslı, baskıcı ama bir o kadar da popülist siyasetiyle imparatorluğu mali bakımdan çöküntüye sürükledi. Bir kadının tahtta tek başına bulunması sonunda bir darbeye dönüştü. 1 Kasım 802'de dönemin Logothete tou genikou'su (Maliye Nazırı) Nikiforos imparator ilan edildi. Eirene, önce Büyükada'daki manastıra kapatıldı, daha sonra Midilli'ye sürgün edildi.

Bizans'ın Hanedansız Geçiş Dönemi

Eirene'nin devrilmesinden sonra Suriye Hanedanı'ndan tahta çıkabilecek herhangi bir kimse kalmamıştı. Dolayısıyla imparatorluk tacı için en uygun aday darbeci elebaşı Nikiforos'tu. O sıralarda ellili yaşlarında bulunan ve uzun idari tecrübesi olan I. Nikiforos, Ekim 802'de Ayasofya'da taçlanıp imparator ilan edildi ve 811 yılına kadar imparatorluğu yönetti. Bu dönemde sırasıyla I. Mihail Rangabe (811-813) ve V. Leon (813-820) hükümdarlık yaptılar. Ancak hiçbirisi hanedan kurmayı başaramadı.

İmparator I. Nikiforos, Bizans'ın bozulan mali yapısını düzeltme ve boşalan hazineyi doldurma çabasına girişti. Büyük arazi sahiplerinden, manastırlardan, kilise ve hayır kurumlarının mülklerinden vergi alınmasını emretti. Yeni vergiler ihdas ederek hazinenin gelirlerini artırdı; ordu ve idareye yapılan harcamaları düzene soktu. İmparator, Abbasi Halifesi Harun Reşid'e bir mektup göndererek Bizans'ın haraç ödemeye devam etmeyeceğini ve hatta Eirene döneminde ödenen haraçların iade edilmesi gerektiğini bildirdi. Aksi takdirde savaşa hazır olmasını ifade etti. Bunun üzerine Harun Reşid, 130 bin kişilik ordusuyla Anadolu içlerine bizzat harekât düzenledi. Heraklia'yı (Konya, Ereğli) zapt etti ve Kapadokya'da birçok şehre ve kaleye saldırdı. Güç durumda kalan Nikiforos, elçi gönderip Bizans'ı küçük düşüren bir anlaşmaya imza attı ve yıllık 30 bin dinar vergi vermeyi kabul etti. Balkanlar'da Krum Han'ın (802-814) liderliğinde güçlenen Bulgarlar, Bizans kuvvetlerini yenerek Serdika'yı (Sofya) zapt ettiler ve binlerce Bizans askerini kılıçtan geçirdiler. I. Nikiforos, oğlu Stavrikos'u da yanına alarak kuvvetli bir orduyla Bulgar seferine çıktı. Başta bazı başarılar elde etti, Sofya'yı geri aldı ve Bulgar başkenti Pliska'yı yerle bir etti. Fakat dönüş yolunda Krum Han'ın tuzağına düştü. Bizans ordusu hezimete uğradı ve Nikiforos yakalandı. Krum Han, imparatorun kellesini kestirdi ve kafatasından şarap kâsesi yaptırarak zaferini kutladı (26 Temmuz 811). Ağır yaralanan oğlu Stavrakios da bir süre sonra öldü.

Ordu ve senatonun kararıyla Bizans tahtına Nikiforos'un damadı Mihail Rangabe (811-813) çıktı. Zayıf bir kişilik olan I. Mihail, Batı'da Charlemagne'ı Frank İmparatoru olarak tanıdı. Böylece dünyada tek imparatorluk yerine artık resmî olarak iki imparatorun varlığı kabul edildi. Bizans üzerindeki Bulgar tehlikesi daha da ciddi boyutlara ulaştı. Krum; Makedonya, Trakya ve Karadeniz sahillerinde birçok şehir ve kaleyi zapt etti. Buna karşı hiç tepki veremeyen I. Mihail, durumun kendisi aleyhine darbe tehdidinde dönüşmesi üzerine sefer düzenlemek zorunda

kaldı. Haziran 813'te Edirne yakınlarında yapılan savaşta Bizans bir kez daha ağır bir mağlubiyet aldı. Krum'un önünde artık bir engel yoktu. Bulgarlar 17 Temmuz 813'te Konstantinopolis'i kuşattı. İtibarı yerle bir olan I. Mihail tahttan çekildi. Kendisi manastıra kapatıldı; oğulları hadım edildi.

Edirne Savaşı'nda I. Mihail'e ihanet eden Anatolikon Theması Komutanı Ermeni asıllı Leon Bizans tahtına oturtuldu. V. Leon'un (813-820) yedi yıllık imparatorluğu zamanında iki önemli gelişme dikkate değerdir. İmparatorluk tacını henüz başına yeni takmışken Krum Han'ın Konstantinopolis kuşatmasıyla karşı karşıya kalan V. Leon, surları aşamayan fakat şehir etrafında ve Trakya'da büyük zararlar veren Han'la bizzat görüşerek barış yapmayı önerdi. Esasında amacı Krum'u tuzakla yakalayıp Bulgar sorununu kökünden çözmektir. Görüşmeye giderken son anda tuzağı anlayan Krum kaçmayı başardı. Bunun intikamı çok acı oldu. Trakya'nın birçok yerleşimi yağma edildi ve halkı zorla Balkanların içlerine tehcir edildi. V. Leon Bulgarlara karşı bir sefer yaptıysa da kesin bir sonuç elde edemedi. 814'te Konstantinopolis üzerine düzenlenen yeni bir sefer esnasında Krum aniden öldü. Bu ölüm, başkentin kurtuluşuydu. Yerine geçen Omurtag Han, babası gibi savaşçı biri değildi ve 815 yılında Bizans'la otuz yıllık bir barış antlaşması yaptı.

Bir diğer önemli gelişme ikinci defa İkonaklast Hareketin başlatılmasıydı. 813'te V. Leon'un uygulamaya koyduğu ikonaklast politika 847 yılına kadar devam etti. İlk dönemdeki gibi aşırı şiddete dayalı ve güç kullanmayı ön planda tutmamakla birlikte ikonaseverler yine baskılara maruz kaldılar. İkinci ikonaklast siyasetinin, Kuzey Afrika'nın kaybedilmesinden sonra başkente ve imparatorluğun çeşitli yerlerine buralardan gelen birliklerin (geneli monofizit inancındadır) toplumsal çatışmalar çıkarmasını önlemeye yönelik olduğu kabul edilmektedir. Bununla birlikte V. Leon'a yönelik muhalefet, ikonaklast siyaseti dolayısıyla arttı ve yakın arkadaşı Saray Muhafızları Alayı Komutanı Mihail tarafından 820 yılında tahttan indirildi.

Bizans'ta Amorion Hanedanı

II. Mihail Kekaumenos (Kekeme) (820-829)

Gerçekleştirdiği saray darbesiyle V. Leon'u iktidardan uzaklaştırıp imparatorluk tacına sahip olan Mihail, Amorion (Afyon, Emirdağ yakınları) kentinde, köylü bir ailenin çocuğu olarak doğdu. İmparatorun memleketinden dolayı yeni hanedana

Amorion denildi. Okuma yazma bilmeyen ve kekeme olan Mihail askerlik mesleğindeki başarılarıyla yükseldi ve Leon'un arkadaşı olarak Saray Muhafızları Komutanlığı'na getirildi. Kekeme Mihail hükümrانlığında ikonaklast siyaseti daha ılımlı bir şekilde devam ettirdi. Onun döneminin en önemli gelişmesi, ordu komutanlarından Slav Thomas'ın isyanıdır. Anadolu'daki çeşitli etnik grupları etrafında toplamayı başaran Slav Thomas, Abbasilerden de maddi destek aldı. Müslüman hâkimiyetindeki Antakya'nın Patriği'nin elinden taç giyen Thomas kendini imparator ilan etti ve etrafına topladığı Slav, Arap, Gürcü, Ermeni, Kafkasyalı, Anadolu'nun yoksul halk kitleleri ve ikonaseverlerden oluşan 80 bin kişilik orduyla Konstantinopolis üzerine yürüdü (821). Ağır vergilerle ezilen Anadolu yoksullarının ve Avrupa tarafındaki ikonaseverlerin katılımları isyana toplumsal bir nitelik kazandırdı. Kısa sürede Bizans İmparatorluğu'nun neredeyse tamamını kontrolü altına aldı. Konstantinopolis'i şiddetle kuşatmasına rağmen başkent halkı ona karşı direndi. Kuşatma Mart 823'e kadar devam etti. Bizans yönetiminin yardımına Bulgar Hanı Omurtag koştu. Herakleia (Marmara Ereğlisi) yakınında Slav Thomas ağır bir yenilgiye uğradı ve Kekeme Mihail'in tahtı kurtuldu. Arkadiopolis'e (Lüleburgaz) sığınan Thomas bir süre sonra teslim oldu ve idam edildi.

Abbasiler iç sorunlarıyla uğraştıkları için Anadolu'yu eskisi kadar tehdit edemiyorlardı. Beklenmedik tehlike Akdeniz'den geldi. Endülü's'ten sürülen bir grup Müslüman lider, Ebu Hafs komutasında Girit'i zapt ederek buraya yerleşti. İmparator Mihail, iki defa buradan Müslümanları atmak isteydiyse de başarılı olamadı. Girit'i üs edinen Müslümanlar, korsanlık ve deniz gazalarıyla 961 yılına kadar varlıklarını korudular. Bu arada Müslümanlar Sicilya'da da varlık göstererek Palermo'yu zapt ettiler ve Bizans'ın buradaki hâkimiyetini sarstılar.

İmparator Teofilos (829-842)

Mihail 822 yılında oğlu Teofilos'u ortak imparator ilan etmişti. 829'da öldüğünde ülkede iç istikrar hâkimdi ve 16 yaşındaki Teofilos sorunsuz biçimde tahta çıktı. Genç imparator çok iyi eğitim görmüş, askerî, dinî ve sanat alanlarında iyi yetişmişti. İslam kültürü ve uygarlığına ilgi duyuyordu. Harun Reşid'e hayran olup, onun yaşantısını ve yaptıklarını özellikle inceledi ve kendisine rol model seçti. Harun Reşid gibi kıyafet değiştirip halkın arasına giriyor, insanların sorunlarını öğreniyor ve adalet dağıtıyordu. Bu dönemde Bizans-Abbasi münasebetlerinde, savaşlar kadar diplomatik ve kültürel temaslar da yoğun biçimde yaşandı. Bağdat'a gönderilen elçilerin yap-

tıkları gözlemler ve tespitlerle İmparator, Konstantinopolis'te imar faaliyetlerinde bulundu. Bağdat Sarayı'nın benzerini inşa ettirdi. Bu dönemde mali yapının güçlü olması sebebiyle Magnaura Sarayı gibi yeni yapılar inşa edildi. Dahası ilim ve kültürün canlanması için büyük harcamalar ve teşvikler yapıldı. Teofilos'un Magnaura Sarayı'nın kabul salonuna yabancı elçileri etkilemek için yaptırdığı taht dillere destan oldu. Bu tahtın bezeli olduğu değerli mücevherler, yapay kuşlarla donatılmış mekanik ağaç ve kükreyen aslanlar, huzura gelenleri hem hayran bırakıp şaşırtıyor hem de korkutuyordu.

Teofilos'un Müslüman uygarlığına duyduğu hayranlık, sefer ve savaşlara engel değildi. Bizans, Abbasileri meşgul eden Hürremiye Hareketi'ne ve Bâbek İsyanı'na el altından destek oluyordu. Asilerden bir grubun Bizans'a sığınarak imparatorun emrine girmeleri mevcut barışın bozulmasına yol açtı. Halife Memun harekete geçip 830'da Kapadokya bölgesine ilerledi ve bazı kaleleri tahrip ettikten sonra Tarsus'a, oradan da Şam'a döndü. İmparator Teofilos, bu hamleye karşılık vermek üzere Abbasilerin elindeki Kilikya'yı işgal etti. Abbasilerin cevabı sert oldu. 831 yılında Anadolu'nun birçok yerine seferler yapıldı ve Teofilos'un ordusu Memun'un oğlu Abbas tarafından bozguna uğratıldı. Teofilos barış dilemek için Halife'ye mektup gönderdi fakat bu mektup diplomatik bir krize yol açtı. Mektupta imparatorun adının kendi isminden önce yazıldığını gören Memun öfkeyle iade etti. Mektup istenilen şekilde düzeltildi ve barış satın alındı. 833'te Memun'un ölümü Teofilos için yeni bir fırsattı. Abbasiler iç meselelerle uğraşırken Doğu Anadolu ve Yukarı Mezopotamya'da başarılı askerî seferler düzenledi. Zabatıra'yı (Doğanşehir) veya Petra'yı ele geçirip tamamen harap etti ve Malatya'yı kuşattı. Çok sayıda esir ve ganimetle şaşaalı zafer törenleriyle karşılandığı Konstantinopolis'e döndü. Teofilos görkemli zafer kutlamaları yapmada acele etmişti. Yeni Halife Mutasım (833-842) ünlü komutanlarından Afşin'le birlikte intikam için Bizans Hanedanı'nın memleketi Amorion'u fetih ve yıkmak üzere harekete geçti. 838'de Halife Mutasım, Tarsus üzerinden Anadolu'ya girerken Afşin de Malatya istikametinden kuzeye doğru harekete geçti. Teofilos, öncelikle Afşin'in ordusunu imha etmek için sefere çıktı. Afşin'in ordusu Tokat'ta karşılandı. 21 Temmuz 838'de Dazimon'daki (Tokat, Kazova) savaşta Bizans ordusu hezimete uğradı ve Teofilos kaçarak canını zor kurtardı. İki İslam ordusu Ankara'da birleşti ve Amorion üzerine yürüdü. O yıllarda imparatorluğun Konstantinopolis'ten sonraki ikinci büyük şehri Amorion, on günlük bir kuşatmadan sonra teslim oldu (12 Ağustos 338). Amorion'un fethi, İslam dünyasında büyük coşku ve sevinç yarattı.

Teofilos ikonakırıcılığı devam ettiren son imparatorudur. Fakat eski hızını kaybeden hareket daha ziyade başkente münhasır kaldı.

III. Mihail (842-867), İmparatoriçe Theodora ve İkonaklazmın Sonu

Teofilos, 842 yılında öldüğünde tahtın varisi oğlu III. Mihail henüz 2 yaşındaydı. Annesi İmparatoriçe Theodora, naibe olarak oğlu yetişkin oluncaya kadar yönetimi üstlendi. Kardeşleri Petronas, Bardas, amcası Sergios ve Hadım Theoktistos (Büyük Logothetes) imparatoriçenin en büyük destekçisi ve yardımcılarıydı. İmparatoriçenin ilk büyük icraatı Mart 843'de bir konsil toplayarak İkonaklast Harekete son vermek oldu. Böylece İmparatorlukta dinî-siyasi çatışmalara yol açan, kültür ve sanatı daraltan, Roma ve Konstantinopolis Kiliselerinin ayrılığını güçlendiren ikonakırıcılık sona erdirildi. Toplumsal barışı korumak için ikonaklast taraftarlarına karşı şiddete dayalı bir takibat yapılmadı. İmparatoriçenin güvenini kazınarak imparatorluk yönetiminde en etkili olan devlet adamı Theoktistos, on üç yıllık bir döneme damgasını vurdu. Kararlı, yetenekli ve bilge kişiliğiyle imparatorluk maliyesini geliştirdi; devlet hazinesini zenginleştirdi. Bizans'ta bilim ve eğitimin gelişmesinde ve kültürel yaşamın canlanmasında büyük katkıları oldu. İmparatorluk içeride istikrarı yakalayıp hazineyi zenginleştirdi, Girit'teki Müslüman hâkimiyetini bitirmek için harekete geçti. 843'te Theoktistos güçlü bir donanmayla Girit'i ele geçirdi ve burada Girit Theması'nı kurdu. Fakat ertesi yıl Abbasilerin karadan yaptıkları seferde Theoktistos ve Bardas'ın komutasındaki Bizans ordusu ağır bir hezimete uğradı. İmparatoriçe Theodora, Abbasilerle esirlerin iadesi ve haraç ödemek şartıyla barış yapmak zorunda kaldı. Mağlubiyetten Bardas sorumlu tutuldu ve sürgüne gönderildi. Bu arada Girit'te bırakılan Sergios komutasındaki Bizans garnizonu imha edildi ve Müslümanlar Girit'e tekrar sahip oldular.

İmparator III. Mihail yetişkin genç olmasına rağmen İmparatoriçe Theodora ve Theoktistos naipliği bırakmak istemediler. Bunun üzerine Mihail 856'da sürgündeki dayısı Bardas'la işbirliği yaparak annesi Theodora ve Theoktistos'u saray darbesiyle yönetimden uzaklaştırdı. İçkiye ve eğlenceye düşkün zayıf bir şahsiyet olan Mihail, devlet idaresini Bardas'a teslim etti. Theoktistos zamanında başlayan mali kalkınma ve kültürel yükseliş Bardas tarafından da devam ettirildi. Magnaura Sarayı'nda 849'da kurulan yüksekokulda, Matematikçi Leon

ve âlim Fotios da dâhil, dönemin ünlü bilim insanları çalışmalar yaptılar. Bilim, kültür, sanat, edebiyat ve belagat alanında parlak bir dönem başladı ki uzmanların birçoğu bu döneme Bizans Rönesans'ı adını vermektedir.

Mihail'in eşi Evdoksia'dan çocuğu olmadı. Bu nedenle veliahdın kim olacağı sorunu ortaya çıktı. Mihail 862 yılında fiilen yönetimin sahibi olan Bardas'a *sezar* unvanını vererek kendisinden sonra tahta kimin geçeceğini belirledi.

Doğu'da Abbasilerle karşılıklı seferler bu dönemde de devam etti. 856'da uzun zamandan sonra Bizans kuvvetleri Fırat'ı geçerek Amida'ya (Diyarbakır) kadar ilerlediler ve İslam ülkesinin içlerine uzandılar. 859'da İmparator Fırat'ı geçip başarılı bir sefer yaptı. Anadolu'da tahrip olmuş Ankara gibi kaleler tamir edilip güçlendirildi. Fakat Müslüman Arapların karşı taarruzları Bizans'ı yine barış istemek zorunda bıraktı.

Bizans 860 yılında, o zamana kadar tanımadığı bir saldırıya maruz kaldı. Ruslar 860'da 200 gemiden oluşan bir donanmayla Karadeniz'den güneye inip Boğaziçi'ni geçtiler. Rusların Konstantinopolis'e saldırıları ve tam bir kuşatma yapıp yapmadıkları kaynaklarda ifade edilmemekle birlikte, başkent etrafında ve dış mahallelerinde yağma ve yıkımlarda bulundukları anlaşılıyor. Bizans, bu yeni tehdit karşısında akılcı bir yol izledi. Ruslar ve diğer Slavlar arasında Hristiyanlaştırma politikası daha etkili biçimde yürütüldü. Bulgar Kralı Boris, 864'te Konstantinopolis'e gelerek vaftiz oldu ve İmparatora hürmeten Mihail adını aldı.

Makedonya'da Ermeni bir babadan ve Slav bir anneden doğan Basil adlı genç ve güçlü bir köylü, Amorion Hanedanı'nın sonunu getirdi. Hayatını kazanmak için Konstantinopolis'e gelen ve Hipodrom'da atların bakımıyla uğraşan Basil, tesadüfen İmparator Mihail'le tanıştı ve onun ilgisini çekti. İmparator, onu sarayın seyisi olarak görevlendirdi. Kısa sürede atlara düşkün Mihail'in en yakın arkadaşı hâline geldi. Okuryazar olmasına rağmen imparatorla arkadaşlığın ödülü olarak sarayda görevler aldı. Hadımların getirildiği görev olan imparatorun yatak odasında uyuma görevine ve mabeyinci başı vazifesine atandı. İmparator ona öylesine dostluk hisleriyle bağlıydı ki Basil'i, eski metresi İngerina'yla evlendirdi. Bu evlilikten doğan çocukların Mihail'den olduğuna ilişkin dedikodular yayıldı. Sarayda konumunu güçlendiren ve kendisini vazgeçilmez hâle getiren Basil, şartlar olgunlaşınca önce veliaht *sezar* Bardas'ı sonra da bir darbeyle İmparator III. Mihail'i öldürttü. Böylelikle Bizans tarihinde Makedonya Hanedanı dönemini başlattı.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BİZANS'IN İKİNCİ ALTIN ÇAĞI: MAKEDONYA HANEDANI

I. Basileios (867-886)

Organize ettiği iki kanlı cinayet ve darbe sonucunda Bizans tahtına oturan I. Basileios, okuma yazma bilmeyen eğitimsiz biri olmasına rağmen başarılı bir yönetim tarzı sergiledi. Bizans İmparatorluğu, Makedonya Hanedanı döneminde siyasi, askerî ve kültürel bakımlardan büyük gelişme kaydederek dönemin en güçlü ve zengin imparatorluğu hâline geldi. Egemenliğinin siyasi sınırlarının genişlemesi, askerî gücü, göz kamaştıran zenginliği ve refahı, kültürel ve ilmî gelişmeyle Makedonya Hanedanı (867-1056) Bizans tarihinin İkinci Yükselme Dönemi olarak adlandırılır.

İmparator I. Basileios'un, hükümdarlığı boyunca iç ve dış ilişkiler ve yönetim tarzı bakımından I. Jüstinyanus'u model aldığı kabul edilir. Nasıl ki Jüstinyanus Batı'da İmparatorluğu hâkim kıldıysa, Basileios da ilk iş olarak Batı'da kaybedilen toprakları geri kazanmayı ve otoritesini güçlendirmeyi hedefledi. Papalıkla iyi ilişkiler kurmak için Fotios'u patriklikten azledip sürgüne gönderdi ve yerine İgnatios'u atadı. 869-70 yıllarında 8. Ekümenik Konsil'i topladı. Fakat Roma Papalığı bu konsilden beklediğini elde edemedi; üstelik Bulgar Kilisesi'nin kurulması ve Konstantinopolis'e bağlanması kararı alındı. İktidarının ve hâkimiyet alanının genişleyeceğini uman Papalık, Bizans yönetimine mesafeli durmaya devam etti.

Adriyatik sahilleri Güney İtalya'daki Arapların saldırılarına maruz kalıyordu. 867'de Raguza'yı uzun süredir kuşatan Araplar mağlup edildi ve Dalmaçya Bizans hâkimiyetine alındı. Slavlar üzerindeki otorite pekiştirildi. Papalığın Latince ısrarına rağmen Konstantinopolis Patrikliği'nin Slavlara kendi

dillerinde İncil'i vazetmesi, Hristiyanlığın, 867-874 yılları arasında Sırplar arasında yayılmasına vesile oldu. Selanikli âlim ruhbanlardan Konstantinos ve Methodios'un misyonerlik çalışmaları, Slavların Hristiyanlaşmasında oldukça etkiliydi. Kyrillos lakabıyla anılan Konstantinos, Glagolitik yazıdan esinlenerek Slav yazısını (Kiril Alfabeti) icat etti. Patrik Fotios'un teşvikleriyle Konstantinos ve Methodios, daha sonra da öğrencileri Slavlara kendi dillerinde İncil'i öğrettiler. Bu arada Batı'da Charlemagne'ın oğlu II. Louis'nin "imparator" unvanının tanınması ısrarı nedeniyle Bizans'ın ittifak ve işbirliği arayışı olumlu sonuçlanmadı. Fakat İtalya'da Lombard Beneventum Dükalığı, Frank Krallığı'nın baskısı sebebiyle Bizans himayesine girdi (873). Bizans, Bari'de (876) ve Toronto'da (880) egemenliğini tekrar tesis etse de Sicilya'nın en önemli şehri Siraküza 878'de Arapların eline geçti. Adanın doğusundaki stratejik Toarmına kenti Bizans'ın tutunabildiği tek stratejik noktaydı. I. Basileios, Papalık ve Franklarla istediği ittifakı kuramamasına rağmen Bizans'ın nüfuz alanını Batı'da genişletmeyi başardı.

Pavlikanlar ve Doğu'da Gelişmeler

Adını Aziz Paulos veya liderleri Paulos'tan alan Pavlikanizm, Maniheizmin dualist (iyilik-Tanrı, kötülük-şeytan) bir Hristiyan mezhebi olarak doğmuştur. Ortodoks Hristiyanlığın kültlerini, Meryem'i, azizleri ve melekleri reddediyorlar; kilise örgütünü ve hiyerarşisini, konsilleri ve kararlarını tanımıyorlar; ikonalara ve ayinlere karşı çıkıyorlardı. Pavlikanları diğer birçok heretik (ayrılıkçı) mezhep ve cemaatlerden ayıran en önemli özellik, onların aynı zamanda siyasi ve sosyal bir yapıya sahip olmalarıydı. Kadın erkek eşitliğini ve ortak mülkiyeti öngören toplumsal yapılarıyla devlet denilebilecek siyasi bir oluşum kurabilmişlerdir. VII-IX. yüzyıllar arasında Bizans İmparatorluğu'nun ve Kilisesi'nin önemli gailisini teşkil eden Pavlikanlar, Bizans ordularına karşı Müslüman Arapların yanında yer almalarıyla da dikkat çekerler. Daha sonraları inançlarını Balkanlara taşıdılar ve Balkan coğrafyasında siyasi-sosyal yapının şekillenmesinde etkili oldular.

Pavlikanizm, VII. yüzyılda günümüz Erzurum'un güneybatısında Mananalıs yöresinde Konstantinos adlı bir ruhbanın önderliğinde ortaya çıktı. Silvanos adını kullanan Konstantinos, 657'de Koloneia (Şebinkarahisar) yakınlarındaki Kibossa'yı cemaatine merkez yaptı. Bizans ülkesinde yol açtığı siyasi-sosyal çalkantılar yüzünden 668 yılında III. Konstantinus ve 698'de II. Jüstinyanus, Pavlikanları yok etmek için seferler

düzenlediler ve liderleri Konstantinos (Silvianos) öldürüldü. Sonrasında Simon-Titus adlı reislerinin etrafında toplanan Pavlikanlar, 690'da bir kez daha mağlup edildiler ve Simon da öldürüldü. 715 yılında liderleri Paulos, Pavlikanları, Phana-roea'da (Erbaa Ovası) örgütlemiş ve VIII. yüzyılda ikonaklast Bizans yönetimleri onlara karşı nispeten ılımlı yaklaşmışlardı. Paulos'un oğlu Gegnesios, İmparator III. Leon'dan aldığı güvenceyle cemaatini yeniden Mananalis yöresine taşıdı. İmparator I. Mihail, Pavlikanlara yönelik sert tedbirleri yeniden uygulamaya başladı. Baskı ve şiddete karşı direnişe geçen Pavlikanlar, silahlı güçler oluşturup mücadeleye başladılar. Sonrasında da Müslüman hâkimiyetindeki Malatya Emiri'ne sığındılar. Emir onlara Arguvan'ı yurtluk olarak verdi. Onlar da burayı üs edinerek Bizans'a akınlar yaptılar.

III. Mihail'in (842-867) naibesi olarak devleti yöneten İmparatoriçe Theodora, Pavlikanlara karşı en sert ve kanlı harekât emrini verdi. On binlerce Pavlikan kılıçtan geçirildi. Bu kıyım üzerine Karbeas yönetiminde isyan eden Pavlikanlar kalabalık kitleler hâlinde Müslüman topraklarına göç ettiler. Arguvan çevresinde yoğunlaşan Pavlikanlar, Müslümanların da yardımlarıyla Tefrike'yi (Divriği) zapt ettiler ve çevredeki kalelere yerleşerek ayrı bir yönetim kurdular. Karbeas ve halefi Khrysokheir liderliğinde Bizans'a karşı yıkıcı seferler yapmaya başladılar. Pavlikan seferleri Batı Anadolu'da Efes'e ve hatta Konstantinopolis yakınlarına kadar ulaştı. I. Basileios, 872'de damadı Kristoforos komutasındaki bir orduyu Pavlikan sorununu yok etmek üzere gönderdi. Bizans ordusu çetin bir savaşla Divriği'yi ele geçirdi. Bu savaşta liderlerini kaybeden Pavlikan güçleri ağır bir hezimete uğrayıp darmadağın oldular. Kaçabilenler Abbasi ülkesine sığındılar. Önemli bölümü de Balkanlara tehcir edildi. Sonraki dönemlerde Bulgaristan'da doğan Bogomilizm'in esin kaynağı tehcir edilen Pavlikanlardı.

Pavlikan tehdidinin ortadan kaldırılması, Bizans güçlerine Fırat Havzası'nda Müslümanlara karşı daha serbest hareket etme imkânı sağladı. 873'te bizzat ordunun başına geçen I. Basileios, Müslümanlara karşı sefere çıktı. Fırat'a kadar ilerleyip Doğanşehir ve Samsat'ı zapt etti. Fakat asıl hedefi Malatya'yı alamadı. İmparator, Fırat Havzası'nda ve Kilikya bölgesinde belirleyici nitelikte zafer kazanamamasına rağmen Bizans'ın doğuya doğru yayılma süreci başlamıştı. Bu arada Abbasi yönetiminin zayıflamasıyla birlikte Doğu Anadolu'da yaşayan Ermeniler arasında bağımsızlık kazanma girişimleri başladı. Ermeni Bagrat Hanedanı'ndan I. Aşot, 884 yılında krallığını ilan etti. Bi-

zans, Bagratuni Krallığı'nı tanıdı. Bundan sonra Ermeniler, Bizans'ın doğudaki yayılmasında önemli destek kaynağı oldular.

İç Gelişmeler

Kendini ikinci bir Büyük Jüstinyanus olarak gören İmparator I. Basileios'un, hukukun kaynağı ve kanun koyucu sıfatlarıyla yaptığı hukuki düzenlemeler önemlidir. O, I. Jüstinyanus zamanında yapılan ve III. Leon tarafından revize edilen yasaları tekrar inceletip yeni şartlara uyumlu hâle getirmeyi amaçladı. Hazırlanan yeni kanun derlemesi, giriş niteliğinde iki kitap hâlinde yayımlandı. Prokheiron Nomos olarak bilinen ilk kitap sunuş özelliği taşır. O dönemde en fazla kullanılan kamu ve özel hukuk maddeleri, sistematik biçimde derlendi. Prokheiron'u takip eden ve Epanogoge (Giriş) adını taşıyan ikinci kitap 880 yılı sonrasında yayımlandı. Bu bölümde, İmparator'la (Devlet) Patrik'in (Kilise) durumları, hak ve yetkileri, örgütlenmelerine ilişkin hususlar düzenlendi. İmparator I. Basileios'un ömrü hukuk düzenlemesinin esas ana kısmının tamamlanmasını görmeye yetmedi. Fakat onun yaptırdığı bu çalışma, halefi VI. Leon'un, Basilika adlı kanun çalışmasına temel teşkil etti.

I. Basileios, imar ve inşaa faaliyetleri konusunda da Jüstinyanus'tan geri kalmadı. 869'da Konstantinopolis'te yaşanan şiddetli deprem, şehirde büyük bir yıkıma neden olmuştu. Ayasofya büyük ölçüde hasar görmüş, saraylar, kiliseler ve kamu yapıları tahribata uğramıştı. Ayasofya'da büyük bir tamirat yapıldı ve içi olağanüstü güzellikte mozaiklerle süslendi. Kutsal Havariler Kilisesi tamamen yenilendi. Büyük Saray'la deniz arasında, Yeni Kilise adıyla kubbesi altın yaldızla kaplı muazzam bir kilise daha inşa edildi. Büyük Saray'ın bronz kapısı, Khalke, mermer ve mozaiklerle süslü biçimde tekrar yapıldı. Magnaura, Eleuthera, Hieria (Fenerbahçe) ve Saint Mamas sarayları da restore edilerek ihtişamları göz kamaştıran hâle getirildi. Böylece Konstantinopolis, zenginlik ve refahın her yerden fışkırdığı dünyanın en kıskanılan başkenti oldu.

İmparator I. Basileios'un özel hayatında talihi yaver gitmedi. İlk eşinden doğan öz oğlu Konstantinos'u kendisine halef seçmiş ve tahta onun geçmesini planlamıştı. Fakat oğlu 879 yılında esrarengiz biçimde öldü. İmparator ruhsal olarak çöktü. İngerina'dan doğan fakat kendi oğlu olmadığını bildiği Leon'un tahta geçme düşüncesi onu kahrediyordu. Basileios, Tanrı'nın, III. Mihail'i öldürerek tahta geçtiği için kendisini cezalandırdığını ve öz oğlunu elinden alıp Mihail'in oğluna

tacı nasip ettiğini düşünerek acı çekiyordu. Ruhsal durumu bozuk bir hâlde 886 yazında çıktığı bir avda atından düşerek ağır yaralandı; birkaç gün sonra da öldü.

Bilge-Filozof Leon (886-912)

Yeni İmparator Leon'un ilk işi Üsküdar'a defnedilen öz babası III. Mihail'in naşını Basileios'un da gömüldüğü Kutsal Havariler Kilisesi'ne nakletmektir. Leon, başta Fotios olmak üzere Bizans'ın ünlü âlimleri tarafından yetiştirilmiş, belagat ustası, dindar bir teolog, kitap kurdu bir aydın ve hukuk uzmanıydı. Hukuk alanında yaptığı çalışmalar ona Bizans'ta en büyük kanun koyucu sıfatını kazandırdı. I. Basileios'un başlattığı çalışmayı devam ettirerek *Basilika* adıyla bilinen, 60 kitaptan ve 6 ciltten oluşan kanunları hazırladı. Bu çalışması Bizans'ın en büyük hukuk eseri idi. Kilise, medeni ve kamu hukukuna ilişkin kanunlar külliyatı olma özelliği taşımaktadır. Bunun dışında 113 emirnameden oluşan, Kanunların Tasihhi ve Saflaştırılması adıyla yayımlanan Novella'sı da vardır. Kanunlar Grekçe yazılmıştır. Novella'da ana konu hükümdar ve yetkileridir. Leon, hiçbir sefere katılmamasına rağmen askerlik sanatı üzerine *Taktika* adlı bir eser de kaleme aldı. Büyük ölçüde Mavrikius'un Strategikon'un da esinlendiği eseri; askerî teşkilat, teçhizat, silahlar, eğitim, strateji, intikal, savaş öncesi hazırlıklar, savaş, kuşatma, taarruz gibi konuları çeşitli toplumların ordularını, deniz savaşlarını ve askerî özdeyişleri içermektedir. Teolojiye de merak salan Leon, vaazlar ve ilahiler yazdı. Sarayda, başkentte ve ülke genelinde herkesin sevdiği ve büyük saygı duyduğu bir imparator oldu.

Dış gelişmelerde en önemli olay Bulgarlarla savaşların yeniden başlamasıydı. Bizanslı idarecilerin Bulgarların ticari faaliyetlerine kısıtlama getirmeleri ve gümrük vergilerini yükseltmelerine, Bulgar Çarı Simeon savaş ilanı ile karşılık verdi ve 894'te Makedonya'yı işgal etti. Bizans, Macarlarla işbirliği yaparak Bulgarları iki cephede savaşmak zorunda bıraktı. Simeon barış isteyerek zaman kazandı. Bu arada Peçenekleri Macarlara karşı kullanan ve böylece kuzey tarafındaki baskıdan kurtulan Simeon, Bizans'la tekrar savaşa başladı. 896'da Makedonya'yı bir kez daha işgal eden Simeon'un Bulgarları, Bizans'ı ağır yenilgiye uğrattı. 901'de yapılan barış antlaşmasıyla Bulgarların eski ticaret şartları iade edildi.

Doğu'da Müslüman Araplara karşı başarıyla mücadele eden komutan Nikiforos Fokas, Bulgar savaşları sebebiyle

kuvvetleriyle birlikte Balkanlara nakledilince Fırat boyları savunmasız kaldı. Bu gelişme Arapların lehineydi. Kilikya Müslüman baskınlarına maruz kalıyordu. Arap donanması Ege Adaları'nı baskınlarla bunalıtyordu. Sicilyalı Araplar da üzerlerine gönderilen Bizans donanmasını yendiler. VI. Leon, 901'de doğuya iki ordu gönderdi. Birinci ordu Armenia'da başarılar elde etti. İkinci orduysa Kilikya kıyılarına çıkarak Fırat'a kadar ilerledi. 904'te Hristiyanlıktan dönme Trablus Emiri, donanmasıyla imparatorluğun büyük şehirlerinden ve ticaret merkezlerinden Selanik'i düşürmeyi başardı. Şehir korkunç bir yağmaya maruz kaldı. Araplar çok sayıda esir ve zengin ganimetlerle geri döndüler. Bizanslı esirler, Andronikos Dukas adlı komutanın Maraş'a yaptığı baskında ele geçirdiği Müslüman esirlerle takas edildi. Bizans, Selanik faciasından ders çıkardı ve Selanik ile Antalya Kaleleri güçlendirildi. Donanmaya önem verildi ve 905'de Ege'de Arap donanması mağlup edildi. Selanik'in intikamı için 907'de Kıbrıs'a ve Lazkiye'ye baskın yapıldı. 911'de Girit'e yapılan sefer başarısız oldu. 912'de Trablus Emiri, Akdeniz'de Bizans donanmasını âdeta yok etti. 907 yılında Ruslar ikinci defa Konstantinopolis önlerinde göründüler. Prens Oleg komutasındaki Rus tehdidi barış yapılarak ve haraç ödenerek önlendi. Bu anlaşmadan sonra Vareng adı verilen Viking kökenli Ruslar, ücretli asker olarak Bizans ordusunda yer almaya başladılar.

İmparator VI. Leon, eşlerinin birbiri ardınca ölmesi sebebiyle ilk üç evliliğinden erkek çocuk sahibi olamadı. Dördüncü evliliği yüzünden kiliseyle büyük sorunlar yaşasa da sonunda bir erkek çocuk sahibi oldu. Oğlu Konstantinos beş yaşındayken ortak imparator ilan edildi. VI. Leon 912'de öldüğünde Konstantinos henüz 6 yaşında olduğu için yerine amcası Aleksandros geçti. Keyif ehli ve şaraba düşkün Aleksandros, Bulgarlara haraç ödemeyi reddederek yeni bir savaş başlattı. Bu savaşın sonucunu göremeden aşırı içki nedeniyle kalp krizinden öldü (913).

VII. Konstantinos Porfirogenetios ve I. Romanos Lekapenos (912-959)

Bizans tahtının tek yasal sahibi Konstantinos, 7-8 yaşlarında zayıf, çelimsiz ve hastalıklı bir çocuktur. Sarayın purpurla (sadece imparator ve hanedan mensuplarının giyebildiği mor/erguvan renkli ipek) süslenmiş odasında doğduğu için "mor odada doğan" anlamına gelen *porfirogenetios* lakabını

taşır. Sağlık sorunlarının ve talihsizliklerin yakasını bırakmadığı Konstantinos'a kimin naip olacağı meselesi patlak verdi.

Kudretlilerin İktidar Mücadelesi ve Bulgarların Konstantinopolis Kuşatması

İmparatorluğun ileri gelenleri çocuk imparatora, başında Patrik Nikolas Mystikos'un yer alacağı bir kurulun naiplik yapmasını kararlaştırdı. İmparatoriçe Zoe bu kurulun dışında bırakıldı. Bizans'taki göreceli iktidar boşluğu hem içte hem de dışta ihtirasları tahrik ediyordu. Patrik Nikolas'ın desteğiyle ilk harekete geçen Muhafız Alayı Komutanı Konstantinos Dukas'tı. Fakat sarayı ele geçirmeye çalışırken Zoe yanlısı muhalifler tarafından öldürüldü.

Bulgar Kralı Simeon, Konstantinopolis'teki vaziyeti Bizans tahtını ele geçirmek için fırsat olarak gördü. Dukas olayından iki ay sonra büyük bir orduyla Konstantinopolis önünde göründü. Etraftaki yerleşim yerlerini yağma ve tahrip etti. Askerî güçle surları aşamayacağının bilincinde olan Simeon, asıl amacını açıklayıp naipler kuruluna haber gönderdi ve müzakere istedi. Kurul adına Patrik Nikolas'la yaptığı görüşmeler sonucunda, o zamana kadar ödenmeyen haracın verilmesi ve Simeon'un kızlarından birinin çocuk imparatorla evlendirilmesi talepleri kabul edildi. Kayınpeder sıfatıyla Bizans İmparatorluğu üzerinde tahakküm kuracağına inanan Simeon, ordusunu toplayıp Bulgaristan'a geri döndü. Bu anlaşma Patrik Nikolas'ın gücünü zayıflattı ve muhaliflerin baskısıyla naiplik İmparatoriçe Zoe'ye verildi. 915'de doğuda Araplara karşı kazanılan bazı başarılar ve Ermeniler üzerinde tesis edilen otorite, Zoe'nin Bulgarlara karşı sert politika izlemesine yol açtı. Yapılan anlaşmayı tanımadı ve oğlu VII. Konstantinos'un Bulgar kızıyla evlenmesini reddetti. Kral Simeon savaş ilan etti. Teselya'yı Epiros'u işgal edip yağmaladı. Zoe, Bulgar tehlikesine son vermek üzere gönül ilişkisi yaşadığı Doğu Orduları Komutanı Leon Fokas'ı karadan, Droungarios (Kaptan-ı Derya) Romanos Lekapenos'u donanmayla denizden Bulgaristan üzerine gönderdi. Bizans ordusu, 917'de Ankhialos'ta Leon Fokas'ın beceriksizliği yüzünden ağır bir bozguna uğradı. Ordu neredeyse tamamen imha edildi. Yenilgiden Lekapenos'u sorumlu tutan İmparatoriçe, ertesi yıl donattığı yeni bir orduyla Fokas'ı Bulgarlara karşı tekrar gönderdi. Ancak sonuç değişmedi. Bu iki yenilgi Zoe'nin itibarını sarstı. Naiplik iktidarı için bu defa Leon Fokas ve Romanos Lekapenos arasında mücadele başladı. Muhafız birlikleri Leon'u desteklerken denizciler Lekape-

nos'u tutuyordu. Mart 919'da gemileriyle Haliç'e demir atan Romanos Lekapenos, sarayı basarak naipler kurulunu dağıttı ve idareyi üstlendiğini ilan etti. Bir süre sonra da kızı Helena'yı VII. Konstantinos'la evlendirdi. Konstantinos da kayınpederini *basileopator* (imparatorun ve imparatorluğun hamisi) unvanıyla sezarlığa yükseltti ve ortak imparator yaptı (920).

I. Romanos Lekapenos (920-944)

İmparatorluk yönetimine Lekapenos'un el koymasına en büyük tepkiyi Bulgar Kralı Simeon gösterdi. Konstantinopolis'ten dünyaya hükmetme hedefinin ortadan kalkması Kralın savaş ilan etmesine yol açtı. 921'de surlara saldıran Bulgarlar ertesi yıl Boğaziçi kıyılarını şiddetli biçimde yağmaladılar. 923'te Edirne'yi bir kez daha işgal eden Simeon, Konstantinopolis'in denizden kuşatılmadan düşmeyeceğinin farkındaydı. Fatimilerle ittifak yaparak onların donanmasından faydalanmak istedi. 924'te bir kez daha başkent önünde göründüler fakat bekledikleri Fatimî donanması gelmedi. Bunun üzerine iş diplomasiye döküldü ve Bulgar Kralı'na ödenen haracın artırılması karşılığında barış sağlandı. Edirne dâhil işgal edilen topraklardan çekilen Simeon, her ne kadar kendisine Romalıların ve Bulgarların İmparatoru dedirtse de ciddi bir sonuç alamadı. Bulgarlar Simeon'un ölümüyle (927) Bizans için ciddi tehdit olmaktan çıktılar.

Akdeniz'de ve Doğu'da Müslümanlarla mücadeleler Bizans'ın başlıca sorunlarından biriydi. Güçlendirilen donanmayla 924'te Selanik'i yağmalayan Trablus Emiri Leon'un deniz gücü Girit yakınlarında yok edilmişti. Başarılarıyla ve sahip olduğu güçlü destekle uzun yıllar Muhafız Orduları Komutanlığı görevini yürüten İoannes Kurkuas Doğu'da bir hayli gelişme kaydetti. Abbasi merkezî yönetiminin zayıflamasına paralel olarak Suriye, El-Cezire, Doğu Anadolu ve Musul çevresinde, ayrılıkçılık hareketleri gelişmiş; özerk, yarı bağımsız ve hatta bağımsız Müslüman emirlikleri ve Ermeni devletçikleri oluşmuştu. Bizans özellikle Ermenilere destek veriyordu. 923'de Kurkuas Torosların doğusuna ulaşarak Ermenilerle ilişkileri güçlendirdi. On yıl sonra Müslümanların önemli merkezlerinden Melitene (Malatya) Bizans tarafından işgal edildi. Bu sırada Halep merkezli Seyfüddevle liderliğindeki Hamdaniler, Bizans için önemli tehdit unsuru oldular. Bu tehdidi yok etmek üzere harekete geçen Kurkuas, Martyropolis (Silvan), Amida (Diyarbakır), Dara ve Nisibis'i zapt etti. Müslümanların eline geçen Edessa'yı (Urfa) kuşatan Kur-

kuas, kentte bulunan iki kutsal emanetin (Hz. İsa'nın yazdığına inanılan mektup ve Hz. İsa'nın yüz suretinin üzerinde tezahür ettiğine inanılan kumaş parçası, Mandylion) verilmesi karşılığında kuşatmayı kaldırdı.

Bu sıralarda Bizans başkenti bir kez daha Rus saldırısıyla sarsıldı. 941'de Prens Igor donanmasını Boğaz'a gönderdi. Donanma başkent yakınlarına ulaşmadan Ruslara karşı alelacele eski gemilerle bir deniz gücü oluşturuldu. Ruslar Bitinya'nın Karadeniz kıyılarına çıkarma yaparak etrafı yakıp yıktılar. Boğaziçi'nin Anadolu sahilleri ağır şekilde yağmalandı. Doğudan gelen Kurkuas, Rusları karada birçok kez yenilgiye uğrattı. Ruslar geri çekilmek isterken, Theofanes komutasındaki Bizans filosu Rum ateşini etkili biçimde kullanarak Rus gemilerini yaktı. Bizans yönetimi Ruslarla ticaret antlaşması yaparak tehlikeyi tamamen bertaraf etti.

VII. Konstantinos Porfirogenetios (944-959)

Romanos Lekapenos'un yaşlanması ve sağlığının bozulması üzerine tahtın gerçek sahibi VII. Konstantinos'un iktidara geçmesini önlemek isteyen Romanos'un öz oğulları babalarına darbe girişiminde bulundular. Halk darbeye karşı çıktı ve VII. Konstantinos iktidara tek başına sahip olabildi. Otuz bir yıl sonra İmparatorluğun tek hâkimi olmasına rağmen idari-siyasi, askerî işleri doğrudan yönetmeyi tercih etmedi. Lekapneos'ların azılı rakibi ve dönemin ünlü aristokrat ailesi olan Fokas'lara siyasi-askerî yetkileri emanet etti. Kendisini ilmî ve kültürel çalışmalara adanmış İmparator Porfirogenetios, *De Administrando Imperio* (İmparatorluğun Yönetimi), *De Ceremoniis* (Törenler Kitabı) ve *De Thematibus* (Themalar Kitabı) gibi günümüze ulaşan değerli kitaplar yazdı.

Doğu Orduları Komutanı Bardas Fokas, oğulları Leon ve Nikiforos (Kapadokya ve Anatolikon Themaları komutanları) Müslümanlar karşısında başarılar kazandılar. 949'da Girit'i alma teşebbüsü başarısız olsa da Doğu Anadolu'da önemli ilerlemeler kaydedildi. Halep Hamdani Emiri Seyfüddevle yönetimindeki Müslümanlarla yapılan ve 957'ye kadar değişik tarihlerde devam eden savaşlar sonucunda Erzurum ve Maraş Bizans hâkimiyetine geçti. Bu savaşların son yıllarında Nikiforos Fokas ve İoannes Çimiskes adlı generaller başarılarıyla Bizans kamuoyunda ön plana çıktılar. Çimiskes, 958'de Hamdanileri bir kez daha ağır yenilgiye uğratarak Samosata'yı (Samsat) zapt etti. Batı'da Macarların akını önlendi. İtal-

ya'da Fatımiler tarafından desteklenen Sicilyalı Müslümanlara karşı aynı başarılar gösterilemedi.

959 yılında ölen VII. Konstantinos Porfirogenetios'un yerine oğlu II. Romanos geçti. Fakat İmparatorluğun kaderine bundan sonraki süreçte Nikiforos Fokas ve İonnes Çimiskes hükmettiler.

II. Romanos (959-963), II. Nikiforos Fokas (963-969) ve İoannes Çimiskes (969-976)

Bizans İmparatorluğu siyasi, askerî, bilim ve sanat alanlarında en parlak dönemini yaşıyordu. Ancak II. Romanos, güçlü bir hükümdarda olması gereken özellikleri taşımıyordu. Bu nedenle devlet işlerini becerikli idarecilere ve komutanlara bıraktı. İmparatorluğa, Theofano'yla evliliğinden doğan ve Bizans'a en parlak dönemini yaşatan Basileios'un babası olmasından başka bir katkısı olmadığı söylenebilir. Hırslı imparatoriçe Theofano'nun etkisiyle devlet kadrolarında değişikliklere gidildi. Hadım Josef Bringas, sarayda imparatorun en yakın adamı olurken, Fokas ailesinden iki kardeş Nikiforos Doğu Orduları, Leon da Batı Orduları Komutanlığı'na getirildi. Bringas'ın teşvikiyle bir türlü hâkimiyet kurulamayan Müslümanların elindeki Girit'i zapt etmek için hazırlanan donanma 960'ta Nikiforos komutasında sefere çıktı. Uzun süren kuşatmanın ardından, takviye kuvvetlerin gelmesiyle Mart 961'de Girit ele geçirildi. Müslümanlar katledildi ve adanın Hristiyanlaştırılması süreci başlatıldı ve Girit Theması kuruldu. Bizans için olağanüstü bir başarı olan zaferin sahibi Nikiforos, Theofano ve Bringas'ın kıskançlığını üzerine çekince, Anadolu'ya Hamdanilerin üzerine gönderildi. 962'de Halep ve Tarsus Emirliklerine ağır darbeler indiren Nikiforos ve Leon Fokas kardeşlere İoannes Çimiskes de yardımcı oldu. Bizanslılar, Halep'i zapt edip tahrip ederek Araplara üstünlüğünü gösterdiler. Bu zaferle Nikiforos'un şanı daha da arttı. 963'te II. Romanos, arkasında beş ve üç yaşlarında Basileios ve Konstantinos adındaki oğullarını halef bırakarak aniden öldü. Çocukların naibesi ana İmparatoriçe Theofano, devletin idaresi için Nikiforos Fokas'la anlaştı. Buna göre Fokas iki çocuk imparatorun haklarını koruyacak, güvenliklerini sağlayacak ve Theofano'yla evlenerek ortak imparator tacını giyecekti. Fakat Josef Bringas buna karşı çıktı. Bu iç çatışmada İoannes Çimiskes, Nikiforos Fokas'ı desteklerken, Bringas da Batı ordularının desteğine sahipti. Bringas'ın bütün entrikalarına rağmen nihayetinde mücadeleyi kazanan Nikiforos

Fokas oldu ve 16 Ağustos 963'de Ayasofya'da törenle tacını giydi. Devlet kadrolarında değişikliğe giderek kardeşi Leon'u sarayın en yetkili askerî görevlisi yaptı. Doğu Orduları Komutanlığı'na İoannes Çimiskes'i atadı. İmparatoriçe Theofano'yla evlenerek imparatorluk erkini hukuken sağlamlaştırdı.

Bu dönemde Bizans, doğuda başarılar kazanmaya devam etti. 964'te imparatorun yeğeni Sicilya üzerine düzenlediği seferde başarı elde edemese de İmparator Nikiforos Fokas'ın kumanda ettiği ordu Anadolu'da bütün Kilikya'yı işgal etti. 965 yılında Kıbrıs tamamen Bizans'ın eline geçti. Aynı yıl seferden dönen İmparator büyük törenlerle karşılandı. Batıda haraç isteyen Bulgarlar mağlup edildiler ve Bizans üstünlüğünü kabul etmek zorunda kaldılar. Hamdani Emiri Seyfüddeve'nin ölümü sonrasında yerine geçen emir Bizans'a elçi göndererek Antakya ve Kuzey Suriye'nin terki karşılığında barış elde edebildi. Bu arada Anadolu'da kuraklık ve büyük bir kıtlık yaşanıyordu. Bulgar ve Rus tehditlerine ve kıtlığa rağmen İmparator Fokas, 968'de bir kez daha doğu seferine çıkarak Kuzey Mezopotamya'yı işgal etti ve ilk defa Hama ve Hums gibi şehirleri ele geçirdi.

Doğu seferlerinde başarılarıyla ünlenen komutan İonnes Çimiskes, halkın nazarında kahraman olarak görülmüştü. İmparatoriçe Theofano'nun yakışıklılığıyla dikkat çeken Çimiskes'e âşık olması Nikiforos Fokas'ın sonunu getirdi. 969'da Theofano, Çimiskes ve bir kısım asker-sivil devlet adamlarının ortak entrikasıyla suikasta kurban giden Fokas öldürüldü ve yerine İoannes Çimiskes imparator ilan edildi.

Yeni İmparator Anadolu aristokrasisine mensuptu. Adının, memleketi Çemişkezek'ten geldiğine ilişkin açıklamalar vardır. İmparator Çimiskes'in ilk işi İmparatoriçe Theofano'yu manastıra kapatıp Bizans iktidarından uzaklaştırmaktı. Saraya ve devlet kadrolarına kendi adamlarını atayan Çimiskes, Bardas Skleros ve Peter Fokas'ı ordu komutanlıklarına atadı. Artık korkulan bir savaş makinesine dönüşen Bizans ordusunun bertaraf etmesi gereken tehdit; Macar, Bulgar ve Peçeneklerle takviye edilen Rus Svyatoslav'ın kuvvetleriydi. Kiev Prensi, 970'de Bulgaristan üzerinden Bizans başkentine yönelik tarruz yürüyüşüne başlamıştı. Lüleburgaz yakınlarında Rus ordusu ağır bir hezimete uğratıldı. Mağlup Prens Bulgaristan içlerine çekilmek zorunda kaldı. Ruslar üzerine ikinci bir sefer yapılmak üzereyken Bardas Fokas Kayseri'de isyan etti. Bardas Skleros, asi arkadaşının isyanını bastırmakla görevlendirildi. Skleros, Bardas Fokas'ı çarpışmadan teslim olmaya ikna etti. Çimiskes, asi Fokas'ın hayatını bağışladı ve onu manastıra

kapattı. Bizans'ı Balkanlardan tehdit eden Rus tehlikesine son vermek için ordunun başına geçen Çimiskes, yanına Bardas Skleros ve Basil Lekapenos'u da alarak, 40 bin kişilik kara ordusuyla ve 300 gemilik donanmayla harekete geçti. Bulgaristan üzerinde hegemonya kuran Ruslar bir seri savaşla önce Trakya'dan atıldı. Daha sonra Balkan Dağları aşıldı ve Rusların karargâhı Silistre zapt edildi. Kiev Prensi Svyatoslav aldığı ağır mağlubiyetler üzerine barış istedi ve İmparator Çimiskes'le görüşerek Bizans'ın üstünlüğünü kabul etti. Bu arada Bulgaristan Kralı II. Boris tahttan çekildiğini ilan ederek hâkimiyet sembollerini Bizans İmparatoru'na teslim etti. Böylece Bulgar ülkesinde thema teşkilatları kuruldu ve Bulgaristan, Bizans toprağı hâline geldi. Dönüşünde Konstantinopolis'te büyük zafer töreniyle karşılanan İoannes Çimiskes, o dönemde Rus ve Bulgar sorununu bitirmişti. İmparator, Bizans'ın Batı'daki haklarını güvenceye almak için bir akrabasını Kutsal Roma Germen İmparatoru II. Otto'yla evlendirdi. Batıyı güvenceye aldığına göre artık doğuya yönelebilirdi.

972'de Yukarı Mezopotamya'da faaliyette bulunan İmparator Çimiskes, Meyyafarikin'e (Silvan) taarruz etti. Bu arada Doğu Anadolu'daki Pavlikanları Bulgaristan'a tehcir ederek onların Müslümanlarla işbirliğine son verdi ve Balkanlardaki savunmayı güçlendirdi. Mısır'da hâkimiyet kuran Fatimîler, Antakya dâhil Suriye'nin kuzeyine kadar egemenlik alanlarını genişletmişlerdi. Çimiskes, 974 ve 975'te bazı tarihçilerin Haçlı Seferi olarak adlandırdığı önemli harekâtlar gerçekleştirdi. İmparator, Antakya üzerinden Humus'a oradan da Baalbek'e kadar ilerledi. Dımaşk (Şam) teslim oldu ve haraç ödemeyi kabul etti. Filistin içlerine giren İmparator Çimiskes, Taberiye, Nasıra, Akkâ ve nihayetinde önemli bir üs olan Kayseriya'yı zapt etti. Tehlikeyi göze alıp Kudüs üzerine gitmeyen İmparator, Beyrut ve Sayda kıyılarını işgal etti ve buraların idaresi için komutanlar atadı. Herakleios'tan beri ilk defa bir Bizans imparatoru, Filistin'e kadar uzanan sefer yapıyordu. Bu şekilde Bizans'ın Yakındoğu'daki hâkimiyeti genişledi. 976'da Konstantinopolis'e dönüş yolunda hastalanan İoannes Çimiskes muhtemelen tifüs hastalığından öldü.

Bizans'ın En Kudretli İmparatoru: II. Basileios (976-1025)

Nikiforos Fokas ve İoannes Çimiskes'in imparatorluk iktidarına sahip oldukları dönemde tahtın gerçek sahibi olan II. Romanos'un oğulları Basileios ve Konstantinos sürekli geri

planda kaldılar. Çimiskes öldüğünde Basileios 18 yaşındaydı ve Bizans tacı onun başına giydirildi. II. Basileios, imparatorluğunun ilk dokuz yılında başmabeyinci amcası Basil Lekapenos'un yardımıyla devleti yönetti. Hükümdarlığına henüz başlamışken, 976'da güçlü komutan Bardas Skleros'un isyanı patlak verdi. Basil Lekapenos, 978'de Konstantinopolis'i kuşatan asi Skleros'a karşı daha önce taht için ayaklanıp sürgüne gönderilen Bardas Fokas'ı gönderdi. Uzun ve planlı bir mücadeleyle Bardas Fokas, 980'de Skleros'un isyanını bastırdı. II. Basileios, sabırlı ve kararlı bir şekilde devlet adamları ve kurumları üzerinde iktidarını pekiştirdi. 985'de amcası Basil Lekapenos'u tasfiye etmeyi başardı ve Bizans'ın tek üst otoritesi oldu.

Bizans ordularının Bardas Sklerus isyanıyla meşgul olmasından faydalanan Bulgarlar, Samuel'in liderliğinde bağımsızlıklarını ilan ettiler ve 986'da devletlerini kurdular. Bulgarları dize getirmek için ordunun başında sefere çıkan II. Basileios üst üste iki defa mağlubiyete uğradı. Bulgarlar imparatorluk için Batı'da en ciddi tehlike hâline gelirken, imparatoru başkente dönmeye zorlayan hadise Anadolu'da yaşandı. Bağdat'ta Abbasi Halifesi'nden aldığı destekle Malatya'ya gelen Bardas Skleros kendini imparator ilan ederek ikinci defa isyan etti. İmparator II. Basileios, onun isyanını bastırmak üzere görevden atılan ve önceki isyanı bastıran Bardas Fokas'ı bir kez daha ordunun başına getirerek Anadolu'ya gönderdi. Bardas Fokas isyanı bastırmak yerine kendisi de isyan etti ve asi Skleros'a imparatorluğu paylaşma önerisinde bulundu. Bu teklifi kabul ederek tuzağa düşen Skleros zindana kapatıldı. Böylece isyanın tek lideri olan Bardas Fokas başkent Konstantinopolis'e yürüdü. Bardas Fokas, Konstantinopolis'i hem Çanakkale Boğazı üzerinden hem de Üsküdar tarafından kuşatma altına almak istedi. Fakat donanma II. Basileios'a sadık kaldı ve direnişe geçti. Karşı koymakta güçlük çektiğini gören İmparator, kız kardeşi Anna'yı evlendirme karşılığında Rus Vladimir'den yardım temin etmeyi başardı. Üsküdar'da Rus birliklerinin verdiği baskın sonucunda Bardas Fokas'ın güçleri âdeta imha edildi (989). Çanakkale yakınlarında kalan birlikleriyle mevzilenen Bardas Fokas, aniden II. Basileios ve kardeşi Konstantinos'un komutasındaki imparatorluk kuvvetleri tarafından kuşatıldı. Bir keşif sırasında İmparator II. Basileios ve ortak imparator Konstantinos'u yalnız gören Bardas Fokas, düelloyla onları öldüreceğini düşünüp tek başına saldırdı. Fakat Konstantinos'un bir mızrak darbesiyle öldürüldü (13 Nisan 989). Fokas'ın ölümü üzerine Bardas Skleros'un taraftarları harekete geçip onu zindandan çıkardılar. Skleros, isyanı sür-

dürmek istediye de eski desteğe sahip olmadığını görünce II. Basileios'un af karşılığında barışma teklifini kabul etti.

Ruslar, II. Basileios'un Prenses Anna'yı Rus Vladimir'e gelin olarak göndermede gönülsüz davranması üzerine Kırım'ı işgal ettiler. Bu nedenle Anna, mecburen Kiev'e gönderildi. Fakat bu evlilik sayesinde Vladimir vaftiz oldu ve Rusya'da Hristiyanlık hızla yayıldı. Rus Kilisesi'nin Konstantinopolis Patrikliği'ne bağlı olmasından dolayı Bizans nüfuzu Rusya'da daha da yayıldı.

İmparator II. Basileios, önceki imparatorlarla (Nikiforos Fokas ve İoannes Çimiskes) taht için ayaklanan Bardas Skleros ve Bardas Fokas'ın Anadolu aristokrasisinden çıkmasından ders aldı. Artık yönetimde otoritesi tartışılmaz olan II. Basileios, Anadolu aristokrasisini ezmek ve Bizans'ın başına bela olan Bulgar sorununu kesin olarak çözmek için yeterli güce sahipti. 990'da üçüncü Bulgar seferini yaparak bazı toprakları geri aldı. Fakat o sıralarda Fatımîlerin Bizans ordularını mağlup ederek Halep'i kuşattıkları haberi ulaştı. Bulgar seferini yarıda bırakan II. Basileios hızla Halep önlerine geldi. İmparatorun kuvvetlerini gören Fatımîler kuşatmayı kaldırıp geri çekildiler (995). Fatımî güçleri Suriye'den çıkarıldı fakat Kudüs'e kadar gidilmedi. Böylece Herakleios döneminde kaybedilen Suriye'de 75 yıl sürecek Bizans egemenliği tahkim edildi. Dönüş yolunda acele etmeyen İmparator, büyük arazi sahibi Anadolu aristokrasisinin tahtı için tehlike yaratacak kadar güçlendiğini bizzat müşahade etti. Aristokrasinin bir kısmının mallarına el koyup tutuklayarak etkinliklerini kırdı. Ayrıca küçük arazi sahibi köylülerin, önceden satsalar dahi arazilerini kudretli ailelerden geri alması için kanun çıkardı. Çiftçi-asker küçük arazi sahiplerinin, güçlü aristokratlara toprak satmalarını kesinlikle yasakladı. Vergi yükünü daha çok büyük arazi sahibi aristokratlar üzerine yükledi.

Bulgar sorununu ciddiyetle ele alan II. Basileios, orduyu sıkı bir eğitimden geçirdi. Kral Samuel, 996'da Selanik ve Hellas Themalarının tamamını işgal etmiş, Adriyatik ve Dalmaçya kıyılarındaki Bizans kalelerini zapt etmişti. II. Basileios Venediklilerle anlaşarak ticari ayrıcalıklar karşılığında Adriyatik sahillerini güvence altına aldı. Draç Hâkimi Sırp Vladimir ile Bulgar Kralı Samuel'e karşı ittifak oluşturdu. 999'da bir harekâtla karargâh olarak düşündüğü Filibe'yi (Filipopolis) zapt etti ve eski Bulgar başkentleri Pliska ve Preslav'ı işgal etti.

Doğu'da Fatımî tehdidini ortadan kaldırdıktan sonra 1001'de tekrar Bulgar seferine çıkan II. Basileios, Serdika'ya

(Sofya) ilerleyerek Bulgar ülkesini ikiye böldü. Üç yıl boyunca seferini devam ettirerek Tuna boylarından Teselya içlerine kadar Bizans hâkimiyetini yeniden kurdu. Büyük toprak kayıplarına rağmen Bulgar Kralı Samuel 14 yıl boyunca Bizans'la savaşı sürdürdü. En nihayetinde 29 Temmuz 1014'de Serez yakınlarında Kleidion Geçiti'nde Samuel'in ordusu tuzağa düşürüldü. Kral Samuel güçlkle kaçıp canını kurtarıırken Bulgar ordusunun önemli bir bölümü tutsak alındı. On beş bin kişi olduğu söylenen esir Bulgar askerleri, yüzer kişilik gruplara bölündü. Basileios, doksan dokuz Bulgar askerinin iki gözünün, yüzüncünün ise tek gözünün oyulması emrini verdi. Tek gözü sağlam kalan askerinin nezaretinde diğerlerini Kral Samuel'e gönderdi. Askerlerinin acıklı durumunu gören Kral Samuel kalp krizi geçirip öldü. Samuel'in oğulları iktidar kavgasına tutuşunca durumdan faydalanan Bizans, 1018'de Bulgar başkenti Ohri'yi zapt ederek Bulgar Krallığı'na son verdi. Bulgaristan seferleri sırasında son derece acımasız davranan II. Basileios, o kadar katliam ve zulüm yapmıştı ki kendisine Bulgaroktonos (Bulgar Kasabı) lakabı verilmiştir.

II. Basileios döneminde Bizans, Doğu Anadolu'da etkin olan yerel Hristiyan güçlere karşı ilhak ve yayılma politikası izledi. İmparator 1000 yılında Tarsus'tayken, Tao (Erzurum-Kars yöresi) Prensi David'in öldüğünü öğrendi. Bu yüzden Kafkaslarda Bizans nüfuzunun zayıflayacağını düşünerek Malatya üzerinden Gürcistan'a kadar ilerledi. Buradaki yerel otoriteleri toplayarak Abhazya Krallığı'nı doğrudan Bizans'a bağladı. Kral Bagrat'ı da metbu yaptı. 1001 yılında Erzurum üzerinden Konstantinopolis'e döndü. 1014 yılında Bagrat ölünce yerine geçen oğlu George anlaşmayı bozarak Tao ve Phasiane (Malazgirt yöresi) bölgelerini işgal etti. Bulgarlarla meşgul olan II. Basileios, bu sırada Karadeniz kıyılarına bir donanma göndermekle yetindi. 1021'de bir kez daha Kafkas-Doğu seferine çıkan II. Basileios, bir seri çatışmadan sonra George'u barış istemek zorunda bıraktı. Ermeni Kral Simbat, Ani ve çevresindeki topraklarını miras olarak Bizans'a bıraktı fakat 1045'de gerçekleşebildi. İmparator II. Basileios, Van Gölü Havzası'ndaki Vaspuragan Krallığı topraklarına girerek Selçuklu/Türkmen akınlarından bunalan Kral Senakherim'den yörenin hâkimiyetini devraldı.

Bizans İmparatorluğu'nun doğu sınırları II. Nikiforos Fokas, İoannes Çimiskes ve II. Basileios'un yayılmacı ve ilhak politikaları sonucunda Kafkasya'ya, Fırat'ın doğusuna, Van Gölü Havzası'na ve Urfa'nın ötesine kadar genişledi. Buraların teşkilatlanmasıyla Antakya, Telükh (Dülük), Edessa

(Urfa), Melitine (Malatya), Mezopotamya, Taron, Vaspuragan, İberia (Gürcistan) ve Theodosiopolis (Erzurum) Themaları kuruldu. Böylece Bizans doğuda en geniş sınırlarına ulaştı. Fakat bu ilhak politikası uzun vadede Bizans aleyhine sonuçlar doğurdu. Bu sırada Bizans, Selçuklu Türklerinin Anadolu'ya yönelmeye başlayan akınlarının yıkıcı etkisini doğrudan üzerinde hissetti. Bu bölgedeki Ermeni, Gürcü ve Müslüman küçük siyasi oluşumlar Selçuklularla Bizans arasında bir nevi tampon bölge oluşturuyordu. Artık bu tampon bölge ortadan kalmış; Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun sınır bölgelerine yığılan Türkmen kitleleri Bizans'ın askerî kapasitesini tahrip edecek akınlarına başlamışlardı.

İmparator II. Basileios 1023 yılında Doğu seferinden Konstantinopolis'e döndü. Sicilya üzerine sefer hazırlığı yaparken öldü (1025). Gerisinde bıraktığı Kafkasya'dan Adriyatik'e kadar uzanan imparatorluk en geniş sınırlara ulaşmıştı. Balkanlarda Slavları egemenliğine alan Bizans, Doğu'da Müslümanları geriletmeyi başarmıştı. İmparatorluk hazinesi doluydu ve para birimi *nomisma* en güçlü ticaret parasıydı. Konstantinopolis dönemin ticari merkeziydi. Büyük toprak sahibi aristokrasinin nüfuzu kırılmış, küçük arazi sahipleri korunarak köylülerin Batı'daki gibi serfleşmesinin önüne geçilmişti. Küçük çiftçilerin vergi yükü azaltılırken, aristokrasi (Dynatoi/Kudretliler) vergi mükellefleri yapılmıştı. İmparatorluk otoritesi mutlak ve ülke genelinde istikrar sağlam biçimde tesis edilmişti.

Sarsılan İmparatorluk (1025-1056)

Zayıf İmparatorlar Dönemi

II. Basileios öldüğünde erkek evladı yoktu. Makedonya Hanedanı'nın son erkek temsilcisi ve ortak imparator olması dolayısıyla kardeşi VIII. Konstantinos (1025-1028) tahta geçti. Dirayetli bir hükümdarın niteliklerine sahip olmayan Konstantinos, idareyi devlet adamları ve saray görevlilerine bırakarak eğlence ve hipodrom yarışmalarıyla günlerini geçirmeyi tercih etti. Bu sırada özellikle başkentteki sivil makamları elinde bulunduran aristokrasi, önceki dönemlerde kendileri aleyhine yapılan uygulamaları ve vergi yükümlülüklerini hafifleten kararlar aldirmaya başladı. Küçük arazi sahibi köylüler ve çiftçi-askerlerin arazilerine vergiler konulmasını temin ettiler. Bu değişim devleti askerî, mali ve ekonomik bakımdan güçlü kılan sistemlerin çözülüşünü beraberinde getirdi.

VIII. Konstantinos'un da oğlu yoktu. Yaşları bir hayli ilerlemiş iki kızı Zoe ve Theodora'yı evlendirip tahta bir varis bırakması gerektiği düşüncesi aklına ölüm döşegindeyken geldi. Theodora kiliseye bağlandığından Zoe'nin evlendirilmesine karar verildi. Veliaht ve damat adayı olarak da Konstantinopolis Eparkhos'u (Valisi) Romanos Argyros seçildi. Bizans tarihinde VIII. Konstantinos'la başlayan niteliksiz ve zayıf imparatorlar serisi III. Romanos'la (1028-1034) devam etti. Sivil kudretli aristokrasinin tipik temsilcisi III. Romanos, İmparator II. Basileios'un vergi ve asker siyasetini resmen değiştirerek büyük arazi sahibi aristokralara vergi muafiyeti getirdi. Küçük arazi sahiplerini ve çiftçi-askerleri ise eklenmiş vergiyi ödemekle yükümlü tuttu. Vergi ödeme gücü olmayan küçük arazi sahibi köylü ve askerler, topraklarını sivil aristokrasiye ya da kudretlilere satmaya veya devretmeye başladılar. Böylece büyük arazi sahibi aristokrasi, köylünün ve çiftçi-askerin mülklerini âdeta yuttu. Bu durum özellikle Anadolu'da sosyal çalkantıları beraberinde getirdi. Ağır vergi yükü altında ezilen kırsal yörelerde yaşayan halkın devlete olan güveni sarsıldı. İmparatorluğun savunması ve mali kaynakları çöküntüye uğradı. Dolayısıyla devletin askerî gücü giderek zayıfladı. Artık imparatorluk, gün geçtikçe savunmasını ücretli askerler (genelde yabancı topluluklar) vasıtasıyla yapar hâle geldi.

Eski Roma imparatorlarına öykünen III. Romanos, zafer kazanma hırsıyla Mirdasîlere bağlı Halep Emirliği'ni işgal etmeye kalkışınca (1030) ağır bir yenilgiye uğradı ve kaçarak canını kurtardı. General Georgios Maniakes, Urfa'yı zapt ederek Bizans'ın onurunu kurtardı. Konstantinopolis'e döndükten sonra bir daha askerî işlerle ilgilenmeyen III. Romanos, İmparatoriçe Zoe ile sorunlar yaşamaya başladı. Zekâsı, kurnazlığı ve hilekârlığıyla bilinen saray görevlisi Hadım İoannes Orfanotrofos, Zoe'nin erkeklere düşkünlüğünü kendi nüfuzunu artırmak için kullandı. Son derece yakışıklı kardeşi Paflagonyalı Mihail'i onunla tanıştırdı. Zoe genç Mihail'e âşık oldu. Hastalanan III. Romanos ise bir gece banyoda ölü bulundu (1034).

İmparatoriçe Zoe genç âşığıyla evlenerek, onu IV. Mihail (1034-1041) namıyla Bizans tahtına çıkardı. Yeni imparator yetenekli ve cesur olmasına rağmen sara hastalığından muzdaripti. Hadım İoannes Orfanotrofos, devlet idari mekanizmasının dümenini eline geçirdi. Sivil aristokrasi taraftarı Orfanotrofos, hazineye kaynak sağlamak için sert tedbirler aldı ve vergi yükünü acımasızca yükseltti. Bu yükü en fazla Anadolu askerî aristokrasi çekmek zorunda kaldı. Yolsuzluklarla servetini olağanüstü artıran Orfanotrofos'a karşı halkın nefreti bü-

yüdü. Ağır vergi yükleri ve II. Basileios'un sağduyulu politikasını terkederek Bulgarlardan nakdî vergi istemesi, Balkanlarda Slavları ayaklandırdı. 1040'da Bulgar Kralı Samuel'in torunu Petro Delyan Belgrad'da isyan etti. Konstantinopolis'ten kaçan Bulgar Hanedanı'nın diğer üyesi Alusianos da isyana katılınca durum daha tehlikeli hâle geldi. IV. Mihail hastalığına rağmen ordusuyla isyanı bastırmak için harekete geçti. Asiler arasında çıkan anlaşmazlık Bizanslıların işine yaradı ve isyan bastırıldı (1041). Konstantinopolis'e muzaffer olarak dönen IV. Mihail törenlerle karşılandı fakat kısa süre sonra hayatını kaybetti.

İmparatorun ölümünden önce Bizans tacını ailesinin elinde tutmanın yollarını arayan İoannes Orfanotrofos, yeğeni Kalafatçı Mihail'in İmparator ve İmparatoriçe tarafından evlat edinmelerini sağlamıştı. Böylece hukuken veliaht ilan edilen Kalafatçı V. Mihail (1041-1042) imparator olarak tahta çıktı. Amcası Orfanotrofos'un nüfuzu altında yaşamak istemediği için hırslı hadımı sürgüne gönderdi. Herkesi kendisinden nefret ettiren Orfanotrofos için kimse bir şey yapmadı. Fakat V. Mihail, Zoe'ye karşı sert davranıp onu manastıra kapatmak isteyince, meşruiyete bağlı olan aristokrasi ve kilise halkın da katılımıyla V. Mihail'i tahttan indirdi (1042). Bir süre Make-donya Hanedanı üyeleri olarak Zoe ve Theodora devleti birlikte yönettiler. Fakat ikisi arasındaki geçimsizlik, Anadolu'da büyük bir tehdide dönüşen Türk akınları ve Balkanlardaki çalkantılar Bizans tahtına liyakat sahibi bir erkek imparatorun oturmasını gerektirdi. Sonunda Zoe, 64 yaşındayken soylu senatör Konstantinos Monomakhos'la evlendi.

IX. Konstantinos Monomakhos (1042-1055) da zayıf hükümdarlar zincirinin bir halkasıdır. Sivil aristokrasi sınıfının bir temsilcisi olarak hükümdarlığı hafife alan imparator eğlence hayatına daldı. Zoe'nin de gönülden bağlı olduğu bu yaşam tarzıyla Bizans sarayında çok büyük bir savurganlık başladı. Monomakhos'un, metresi Maria Sklerina'yı Zoe'nin uygun görmesiyle saraya alıp imparatoriçe olarak takdim etmesi ahlaki çöküntünün bir göstergesi olarak halkın tepkisine yol açtı. Diğer taraftan Maria'nın mensup olduğu Skleros ailesinin Maniakes ailesine düşmanlığı, İmparator'un bir isyanla karşılaşmasına neden oldu. Ünlü komutan Georgios Maniakes, Bizans'ın hâkimiyetini tesis etmek üzere 1042'de Sicilya'ya gönderildi. Başarılar kazanmasına rağmen Maria'nın kardeşi Skleros'un entrikasıyla geri çağrılan Maniakes isyan etti ve imparatorluğunu ilan etti. Üzerine gönderilen imparatorluk ordusunu mağlup etti fakat aldığı bir mızrak darbesiyle öldü (1043). Aynı yıl Bizans donanmasının başkentte bulunmadığı

sırada Rus gemileri yine Boğaziçi'ni geçerek Konstantinopolis önlerinde göründüler. Bizanslılar, az sayıdaki gemiyle Rus donanmasının arasına sızıp Grejuva'yla Rus gemilerini ateşe verdiler. Çıkan lodosla kıyıya sürüklenip yanarak parçalanan Rus gemilerinden çıkan askerler, karada Bizanslılar tarafından kılıçtan geçirildi. Şans bir kez daha Monomakhos'a zafer getirdi. 1045'de metresi Maria'nın ölümüyle sarsılan Monomakhos, 1047'de yeğeni Leon Tornikes'in isyanıyla karşılaştı. Edirne'de diğer İmparatoriçe Theodora'nın kendisini eş olarak seçtiğini iddia ederek ayaklanan ve imparatorluğunu ilan eden Tornikes, batı ordularını toplayıp Doğu orduları yetiştirmeden Konstantinopolis'e girmek için şehri kuşattı. Uzun süren mücadelelerden sonra şehre girmeyi başaramayan Leon Tornikes'in yakalanıp gözlerine mil çektilmesiyle isyan bastırıldı. 1050 yılında Zoe'nin ölümüyle Makedonya Hanedanı'nın kalan son temsilcisi Theodora'ydı.

İmparator IX. Konstantinos Monomakhos döneminde tarihe damgasını vuran olay Roma ve Konstantinopolis Kiliseleri arasındaki çatışma ve bölünme oldu. Roma Kilisesi'nin hiyerarşide üstün olma iddiasına genellikle Bizans imparatorluk yönetimi karşı çıkmamıştı. Fakat Konstantinopolis Patriğinin elinden Ayasofya'da taç giymek imparatorun meşruiyeti için vazgeçilmez bir ritüeldi. Roma'yla Konstantinopolis Kilisesi arasındaki en büyük anlaşmazlık, esasında hangisinin birinci/üst sayılması gerektiği meselesiydi. Dinî konulardaki yorumlama ve uygulamadaki farklar çok büyük ve önemli değildi. Örneğin Roma'ya göre Kutsal Ruh'un kutsallığı hem Tanrı (Baba) hem Oğul (İsa) kaynaklıyken Konstantinopolis, sadece Baba'dan kaynaklandığını kabul ediyordu. İki Kilise, Pazar ayinlerinde verilen ekmeğin mayalı olup olmaması, alt düzey ruhbanların evliliği, ruhbanların sakal bırakıp bırakmaması gibi konularda farklı düşünüyordu. 1043'den beri Konstantinopolis Patrikliği görevini yürüten Kerullarios, azılı bir Roma ve Papalık muhalifiydi. Papa'nın Hristiyanlığın en üst lideri olmasını asla kabul etmiyordu. Aynı dönemde Papa IX. Leon da fanatik biçimde Konstantinopolis Kilisesi'ne karşıydı. Kiliseler arasındaki anlaşmazlıkları görüşmek üzere Papalık temsilcisi Umberto, 1054'de Konstantinopolis'e gelerek Papa'nın mektubunu sundu. Mektupta Büyük Konstantinos'un Roma'ya gönderdiği bir belgeye (bu belgenin sahte olduğu anlaşılmıştır) dayanarak kendisinin bütün kiliselerin üst merci olduğunu açıklıyordu. Patrik Kerullarios buna şiddetle karşı çıktı. Bunun üzerine Temsilci Umberto, Ayasofya'nın mihrabına Kerullarios'u aforoz eden bir yazıyı bırakıp Konstan-

tinopolis'i terk etti. Buna karşın Patrik Kerullarios da Roma Kilisesi'ni aforoz eden bir karar çıkardı. Kiliselerin karşılıklı birbirlerini aforoz etmeleri Bizans tarihinde *Megali Skhisma* (Büyük Ayrılık) olarak adlandırılır. Artık bundan sonra Konstantinopolis Kilisesi'ne bağlı olanlar Ortodoks, Roma Papalığı'na tabî olanlarsa Katolik olarak anılacaktır.

İmparatoriçe Zoe'nin ölümüyle Makedonya Hanedanı'nın tek meşru taht sahibi Theodora kaldı. 1055'de Monomakhos'un ölümü üzerine İmparatorluğu bir yıl kadar tek başına yönetti. Hastalandığında kendisine bir varis seçmesi gerektiği hatırlatıldı ve o da sivil aristokrasiden Mihail Bringas'ı tercih etti. Bir yıl tahtta kalabilen IV. Mihail Bringas (1056-1057), İsaakios Komnenos tarafından devrildi. İmparator İsaakios Komnenos'un (1057-1059) aristokrasiye ve askere büyük ödemeler yaparken vergileri ağırlaştırıp kilise mülklerine vergi koyması halkta büyük tepkiye yol açtı. İki yıllık iktidarında kendisini sürekli destekleyen Konstantinos Dukas'ı varisi ilan etti. Öldüğünde Bizans tahtına Dukas oturdu.

Sivil aristokrasiye mensup X. Konstantinos Dukas (1059-1067), sivil bürokrasinin ödeneklerini ve harcamalarını artırdı. Senatörlerin sayısı şaşılacak kadar çoğaldı. Kiliseye bağışlar ve vergi muafiyetleri getirildi. Saraydaki savurganlık devam etti. Devlet hazinesine gelir sağlamak için memuriyetlerin parayla satılması idarede çöküşe ve sosyal sorunlara neden oldu. Tasarruf için askerî harcamaların azaltılması ordunun gücünü bitirdi. Böylesi bir siyasetin zararlı sonuçları kısa sürede görülmeye başlandı. 1064'te Macarlar Belgrad'ı zapt ettiler. Balkanlara akınlar yapan Uzlar (Oğuzlar) Makedonya, Trakya ve Teselya'yı ağır biçimde yağmaladılar. Salgın hastalıklar Oğuz tehlikesini önleyebildi. Önemli bir kesimi hastalıktan kırılan Oğuzların bir kısmı Tuna'nın kuzeyine geçerken bir kısmı da Bizans'a ücretli asker oldu. Fakat asıl büyük tehlike Doğu'da yaşanıyordu. Selçuklu Türkleri akınları ve fetihleriyle Bizans'ı her daim ayakta tutan Anadolu'ya hâkim olmak üzereydiler.

İmparator X. Konstantinos 1067'de öldü. Tahtın varisi VII. Mihail'in naibesi olarak İmparatoriçe Eudokia Makrembolitissa yönetimi devraldı. Esasındaysa Dukas'ın kardeşi İoannes ve ünlü âlim Psellos idareyi çekip çeviriyordu. Anadolu'ya gelen Türklere karşı mağlubiyet haberleri, Bizans'ta güçlü bir askerî komutanın yönetime getirilmesi ihtiyacını doğurdu. İmparatoriçe Eudokia, Bizans aristokrasisinin, Senato'nun ve Patriğin de onayıyla önceden görüp âşık olduğu Kapadokyalı General Romanos Diogenes'i eş olarak seçti ve Bizans tahtını ona emanet etti.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BİZANS-SELÇUKLU İLİŞKİLERİ, ROMANOS DİOGENES VE MALAZGİRT SAVAŞI

Bizans-Selçuklu münasebetlerinin 1015/1016 yıllarında Çağrı Bey'in Doğu Anadolu'ya yaptığı keşif seferiyle başladığı kabul edilir. Fakat çağdaş kaynaklarda ve Bizans kroniklerinde bu sefere ilişkin herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. II. Basileios'un 1021/22'de Vaspuragan Ermeni Krallığı topraklarını ilhak etmesi ve Ermeni Ani Krallığı üzerinden nüfuz kurması (bu krallık da 1045'de kesin olarak Bizans'a katıldı) Selçuklu Türkleri ve Bizans İmparatorluğu'nu doğrudan komşu yaptı. 1040 Dandanakan Muharebesi sonrasında bağımsız, güçlü bir devlet kuran Selçuklular, kısa sürede bütün İran'ı hâkimiyetleri altına aldılar. Bu arada daha çok önceden batıya doğru başlayan büyük göç hareketiyle çok kalabalık Türkmen kitleleri Karabağ, Azerbaycan (Tebriz çevresi), Musul-Kerkük yöresi ve Halep civarında Bizans sınırlarına yığılmışlardı. Sürüleri ve aileleriyle yerleşecek yurt arayışındaki bu savaştı Türkmen grupları 1030'lu yıllardan itibaren Anadolu'ya gaza ve akınlar yapmaya başladılar. Tuğrul Bey'in Selçuklu devlet merkezini Nişabur'dan Rey'e nakletmesi ve Anadolu'ya yapılan bağımsız Türkmen gruplarının akınları, Selçuklu emir ve beylerinin seferleriyle birleşti. Böylece Selçuklu şehzadeleri, emirleri, komutanları ve Türkmenler, Anadolu'yu fethetmek için Bizans'ın askerî ve ekonomik varlığının bulunduğu şehir ve kalelere yönelik harekâtlara başladılar. Diyarbakır havalisinde bulunan Anasioğlu ve Boğa adlı iki Türkmen beyinin başında olduğu Türkmenler, Sultan Tuğrul'un emriyle buradan ayrılıp önce Erçiş'e sonra da Azerbaycan'a geçebilmek için Bizans'a bağlı Van Gölü yöresine geldiler. Bizans Valisi Stefanos'u mağlup ettiler (1045) ve başka bir engelle karşılaşmadan Azerbaycan'a ulaştılar.

Sonraki yıllarda Selçuklu şehzadesi İbrahim Yınal Dicle civarında askerî harekâtlar gerçekleştirdi. Kutalmış Bey de Er-

ran (Karabağ), Gürcistan ve Armenia'ya girmeyi başardı. Bunun üzerine İmparator IX. Konstantinos Monomakhos, 1045 yılında Gürcü Liparitis'i karşı sefer yapmakla görevlendirdi. O, Müslüman Şeddadilerin merkezi Dovin'e kadar ilerlediyse de Gence yakınlarında Kutalmış tarafından ağır bir yenilgiye uğratıldı. Selçuklu şehzadelerinden Hasan Bey'in, Bizans'ın Vaspuragan topraklarında akınlara başlaması üzerine Bizanslı Vali Aaron, Gürcistan Valisi Katakalon Kekaumenos'tan yardım alarak Zap Suyu yöresinde Hasan Bey'in Selçuklularını tuzağa düşürdü. Selçuklu kuvvetlerinin mağlup olduğu bu savaşta çok sayıda Türkmen'le birlikte Hasan Bey de şehit düştü (1048). Bunun üzerine Sultan Tuğrul, İbrahim Yınal ve Kutalmış'ı yaşanan bozgunun öcünü almak ve fetihler yapmak üzere Anadolu'ya gönderdi. Bizanslı Liparitis, Rum, Ermeni ve Gürcülerden oluşan kuvvetiyle Erzurum'un Pasinler Ovası'nda Kapetru (daha sonra Hasan Kale) Kalesi yakınında Selçuklularla savaşa girdi. İbrahim Yınal komutasındaki Selçuklu ordusu Bizans güçlerini mağlup ederek Liparitis'i esir aldı (1048). Bu bozgun sonrasında diplomatik görüşmeler yoluyla İmparator Monomakhos, Konstantinopolis'te Emeviler zamanında inşa edilen mescitte hutbenin Abbasi Halifesi ve Sultan Tuğrul adına okunmasını kabul etti. Liparitis'in, kurtuluş fidyesi karşılığında serbest bırakılması kararlaştırıldı. Bizans, daha önce Abbasilere ödediği haracı Selçuklara ödemeyi reddettiği için tam bir barış yapılamadı.

Bizans İmparatorluğu ve Hristiyan âlemi 1054'teki ayrılık şokuyla meşgulken, tarihte ilk defa bir Selçuklu Sultanı Doğu'da Bizans topraklarına sefere başladı. Tuğrul Bey, Van Gölü kıyısındaki Muradiye ve Erciş şehirlerini zapt etti. Yörenin önemli kalelerinden Malazgirt'i kuşattıysa da Bizans Valisi Vasil'in şiddetli direnişiyle karşılaştı ve çekilmek zorunda kaldı. Ardından Bizans kuvvetleri karşı saldırıya geçip Gence'ye kadar ilerlediler. Buna cevaben Selçuklu Emir'i Samuk Bizans topraklarına akınlar yaptı. 1058 yılında Emir Dinar Malatya'yı ele geçirerek yağmaladı. 1059'da Sultan'ın emriyle Salâr-ı Horâsân, Samuk, Emir Kapar ve Kicacic adlı beyler idaresindeki Selçuklu ordusu Anadolu'ya girdi. İki kol hâlinde seferi yürüten Selçuklu kuvvetlerinden Samuk komutasındaki Sivas'a geldiler ve şehri zapt ettiler. Salâr-ı Horâsân idaresindeki orduysa Urfa'yı kuşattı fakat düşüremedi.

Selçukluların ikinci Sultanı Alp Arslan da Anadolu'ya akınları devam ettirdi. Sultan'ın bizzat kendisi 1064'te Gürcistan ve Doğu Anadolu seferine çıktı. Gürcistan'da yerel hâ-

kimleri itaat altına aldıktan sonra Anadolu'ya giren Alp Arslan, diğer Türk kuvvetleriyle birleşip Ani üzerine yürüdü ve uzun bir kuşatmadan sonra şehri aldı. Daha sonraları Salâr-ı Horâsân Urfa çevresine akınlar yaptı. Diyarbakır çevresinde faaliyet gösteren Hanoğlu Harun, Halep'teki Mirdasilerle ittifak yaparak çevredeki Bizans arazilerine karşı seferler yaptı. Selçuklu emirleri arasında Anadolu'da akınlarıyla nam salan şüphesiz Afşin Bey'di. Antep, Antakya ve Malatya civarlarında önemli fetihler gerçekleştiren Afşin Bey, 1067 yılında Kayseri'yi zapt etti.

Anadolu'da, Selçuklu ve Türkmen akınlarıyla Bizans askerî varlığı ve idari yapısı sarsılırken, durumun arz ettiği tehlike nedeniyle kurtarıcı olarak imparatorluk tahtına oturtulan Romanos Diogenes (1068-1071) derhâl harekete geçti. Bizans ordusunun hâli perişandı. İmparatorun elinde teçhizatı çok kötü, morali çökmüş ve daha ziyade ücretli askerlerden oluşan bir ordu vardı. İmparatorun kapsamlı idari, askerî ve mali reformlar yapacak zamanı yoktu. Çünkü Anadolu kaybedilmek üzereydi. Öncelikle ordunun komuta kademesini düzenlemeye çalıştı. Batı muhafız birliğiyle Peçenek, Oğuzlar ve diğer kökenden toplayabildiği paralı askerleri Opsikion Theması'na (Güney Marmara bölgesi) yerleştirdi. Anadolu Themaları'ndan geriye kalan çiftçi askerleri orduya alarak silah ve erzak ihtiyaçlarını karşıladı. Mümkün olduğunca eğitim vermeye ve strateji geliştirmeye çaba gösterdi. 1068 yazında yeni kuvvetlerle Suriye'ye doğru sefere çıktı. Yolda Türklerin Niksar'ı yağmaladıklarını öğrenir öğrenmez peşlerine düşen İmparator, Divriği civarında bazı Türk gruplarını imha etti. 1069'da Norman Robert Crispin komutasındaki ücretli kuvvetler savunma amacıyla Doğu Anadolu'ya gönderildiler. Fakat ücretleri yeterli bulmayan Crispin isyan ederek Fırat Havzası'nda yağmalarda bulundu. Romanos Diogenes, Crispin isyanını bastırdıktan sonra Anadolu'da bazı Türkmen gruplarını geri püskürtmeyi başardı. Fakat ordu Suriye'nin kuzeyindeyken Afşin Bey, Kilikya-Konstantinopolis yolunu takip ederek Amorion'u zapt etti ve büyük ganimetlerle geri döndü. 1070'de Alp Arslan'a isyan ederek Anadolu'ya kaçan Erbasgan'ı takip eden Afşin Bey Anadolu'yu boydan boya geçerek Konstantinopolis'in karşı kıyısındaki Kadıköy'e kadar ilerledi ve asi Selçuklunun kendisine iadesini istedi. Reddedilmesi üzerine ağır yağma ve tahribat yaparak geri döndü. 1070 yılı ortalarında Azerbaycan üzerinden gelen Sultan Alp Arslan, Van Gölü'nün kuzeyinden Malazgirt'e geldi. Tuğrul

Bey'in alamadığı Malazgirt'i zapt ederek buraya bir garnizon bıraktıktan sonra Diyarbakır bölgesinden geçip Siverek ve Tulhum Kalelerini ele geçirdi. 1071'de elli gün kadar süren bir kuşatma sonrasında Urfa'dan ayrılan Alp Arslan Halep önlerine geldi ve şehri kuşattı. Sultan'ın amacı Fatımîler üzerine sefer düzenleyip Mısır'ı fethetmekti.

Romanos Diogenes, Doğu'daki yıpratıcı Türk akınlarını önleme konusunda yaptığı görüşmede Armeniakon Theması'nın (Fırat'ın doğusu) terk edilmesi ve savunmanın Anadolikon Theması'nda yapılması önerisini kabul etmedi. İlk iki seferinde somut bir sonuç elde edemediğinden, bu geri çekilmenin muhaliflerince kendisine karşı darbe yapmak için gerekçe olmasından endişe ediyordu. İmparatorun, muhalefeti susturması için acilen başarıya ihtiyacı vardı. 1071'de İtalya'da Robert Guiscard liderliğindeki Normanların Bari'yi zapt ederek Bizans'ı İtalya'dan atmaları, Romanos Diogenes'in Doğu'da mutlak bir zafer kazanma gerekliliğini daha da artırdı. İmparator, ülkesinin ve hazinesinin bütün güçlerini seferber ederek themalardan (asker çiftçiler) ve tagmatadan (muhafız birlikleri) çıkarabildiği kuvvetlerin yanı sıra, Peçenekler, Uzlar, Bulgarlar, Normanlar, Ermeniler ve diğer Hristiyan toplumlardan ücretli asker topladı. Ordu mevcudunun 60 ila 100 bin arasında olduğu tahmin edilmektedir. Mart 1071'de sefere çıkan İmparator IV. Romanos Diogenes'in öncelikli hedefi Ahlat'ı ve Malazgirt'i almaktı. Asıl amacı Selçuklu başkentine kadar giderek Selçuklu Devleti'ni yıkmak ve böylece Bizans'ın güvenliğini sağlamaktı. Diogenes başarılı olmak ve zafer kazanmak konusunda kararlıydı ve buna ihtiyacı vardı. Bu nedenle Erzurum'a geldiklerinde Türk ordusunu bu civarda bekleme önerisini kabul etmedi.

Halep önlerindeyken Bizans ordusunun Erzurum'dan hareket ettiğini öğrenen Alp Arslan, Mısır seferinden vazgeçerek kuzeye doğru hareket etti. Yanında az sayıda kuvvet vardı. Vezir Nizamülmülk'ün Hemedan'dan toplayıp gönderdiği askerlerden ve yerel Müslüman emirlerin ordularındaki Türkmenlerden oluşan Selçuklu ordusunun en fazla 60 bin olduğu tahmin edilmektedir. Sultan elçi göndererek iki ülke arasındaki anlaşmazlığı barış yoluyla çözmeyi önerdi. Ancak Romanos Diogenes, verdiği cevabıyla asıl amacını açıkladı: "Barış İsfahan'da yapılacaktır."

Erzurum civarında, cephe gerisini güvence altına almak için 20 bin kişilik kuvvet bırakan İmparator Diogenes, Ahlat'ı almaları için Norman Russell ve Tarkhaniotes'i 30 bin kişilik kuv-

vetle gönderdi. Kendisi de ordunun kalan kısmıyla Malazgirt'i kuşatıp zapt etti. Müslüman kaynakları, Ahlat üzerine gönderilen Tarkhaniotes'in birliklerinin mağlup olduğunu belirtiyor. Bizans kaynağı Attalates ise Alp Arslan'ın geldiğini duyunca Tarkhaniotes'in bilgi vermeksizin kuvvetleriyle birlikte kaçıp gittiğini yazıyor. Ücretli Norman kuvvetlerine komuta eden Russell ise Sultan'ın ordusu tarafından yenilgiye uğratıldı.

Türkler, İmparator'un komutasındaki ana Bizans kuvvetlerini küçük birlikler hâlinde uzaktan ok atışlarıyla bir hayli taciz ettiler. Bu saldırılar sırasında Komutan Nikiforos Bryennios yaralandı. Büyük çarpışmadan bir gece önce de Bizans ordugâhı etrafında yoğun gürültü çıkartarak Bizanslıları baskına uğrayacakları korkusu yaşattılar, uykusuz ve yorgun bıraktılar. Bu sırada ücretli Uzların büyük bölümünün Selçuklular safına geçmesi nedeniyle Bizanslıların moralleri tamamen bozuldu. Nihayet 26 Ağustos 1071 Cuma günü, iki ordu karşı karşıya geldi. Bizans ordusunun sağ kanadında Bryennios, sol kanadında Kapadokya Valisi Theodoros Alyates, merkezde Romanos Diogenes, imparatorun yanında güvenliğini sağlayan Vareng muhafızları, sağ ve sol kanatlarda bulunan süvari Uzlar, geri emniyeti için Andronikos Dukas'ın komutasındaki kuvvetler olmak üzere savaş düzeni alındı. İmparatorun, ihtiyat kuvvetinin komutasını en büyük rakibinin oğlu Andronikos'a vermesinin gerekçesi hâlâ anlaşılamamıştır.

Muharebe, Selçukluların Bizans kanatlarına saldırmasıyla başladı. Bizans ordusu rakibinin üzerine doğru hızlı bir yürüyüşe geçti. Buna karşılık Selçuklular geniş bir hilal şeklinde geri çekilmeye başladılar. Çarpışmanın ilk başlarında Bizanslılar üstün gelecek gibi görünüyordu. Kanatlarda özellikle okçuların saldırıları yoğun şekilde sürerken, Selçuklular orta hatta derinlemesine boşluk bırakıyorlardı. İmparator bu boşluğu değerlendirerek Türk kuvvetlerini kovalarken hava kararmaya başlıyordu. Diogenes, birden merkez ordugâhını gereğinden fazla terk ettiğini gördü. Ordugâh savunmasız kalmıştı. Daha fazla ilerlemeyip geri çekilme emri verdi. Geri çekilen Bizanslı askerler İmparatorun öldüğünü sandılar ve orduda büyük bir panik ve dağınıklık baş gösterdi. Bizans kuvvetlerinin safları arasında bağlantı koptu. Planının çok iyi işlediğini anlayan Sultan Alp Arslan, genel hücum emri verdi. Andronikos Dukas'ın, Selçuklu hücumuyla bunalıp kargaşa içine düşen İmparator kuvvetlerine yardım etmesi gerekiyordu. Fakat o savaşın kaybedildiğini sanarak geri çekilmeyi tercih etti. Sol kanat yardım etmeye çalıştı ama onlar

da bozguna uğradılar. Muharebe meydanında yalnız kalan İmparator Diogenes, Vareng muhafızlarla birlikte savaşmaya devam etti. Ancak ölen atından düştükten ve kılıç tutan eli yaralandıktan sonra diğer askerlerle birlikte teslim oldu.

Savaş sona erdiğinde Bizans ordusu büyük kayıplar vermiş, imparator esir düşmüş ve büyük bir hezimet yaşanmıştı. Gerçi Dukas ve Tarkhaniotes'in kumandasındaki birliklerin büyük bir bölümü kurtulmuştu fakat Bizans, uzunca bir süre ülkesinin savunmasını yapabilecek ordu çıkartabilme imkânını kaybetmişti. Sultan Alp Arslan, esiri Romanos Diogenes'e iyi davranmış ve ılımlı bir barış önermişti. Buna göre Malazgirt, Antakya ve Urfa Selçuklulara bırakılacak, imparatorun kızlarından biri Sultan'ın oğluyla evlendirilecek, İmparator'un kurtuluş fidyesi için 1,5 milyon altın ve her yıl haraç olarak 360 bin altın ödenecekti. Selçuklu Sultanı'nın ılımlı bir barış yapmasının birçok nedeni vardır. Öncelikle bir zamanlar Abbasi, yani İslam hâkimiyetindeki Fırat'ın doğusu zaten fiilen Türklerin egemenliğine girmişti. Bu bölgelerin Türkmenlerin yurt ihtiyacını karşılayacağını düşünmüştür. Diğer taraftan Bizans tahtında tanıdığı ve kendisine bağlılık ahdinde bulunmuş bir imparatorun bulunması Selçuklunun lehine olacaktı.

Malazgirt Sonrası: Karışıklık İçindeki Bizans

Romanos Diogenes'in Malazgirt'te olup bitenlerden sonra Konstantinopolis'te tahta oturamayacağı biliniyordu. Diogenes'in muhalifleri Psellos ve İoannes Dukas'ın desteğiyle VII. Mihail Dukas (1071-1078) imparator olarak taç giydi. Selçukluların serbest bıraktığı Romanos Diogenes'e karşı Konstantinos Dukas gönderildi. Amasya'da girdiği çatışmada yenilen Diogenes Adana'ya kaçtı ve orada teslim oldu. Gözlerine mil çekilen Romanos Diogenes'in yaralarının tedavi süreci ağır biçimde yapıldığı için iyileşmedi. Bir süre sonra da öldü (1072). Yeni Bizans İmparatoru Selçuklularla yapılan anlaşmanın geçersiz olduğunu ilan etti. Bunun üzerine Türkler kısa sürede Anadolu içlerine, Ege ve Marmara kıyılarına kadar fetihler yapmaya ve artık bu topraklara kalıcı olarak yerleşmeye başladılar.

İmparator VII. Mihail dönemi Bizans için felaketlerin art arda yaşandığı dönemdi. Âlim Psellos'un öğrencisi olan Mihail, kendisini kitap okumaya ve ilmî çalışmalara vermişti. Bu sebeple devlet yönetimini Psellos, İoannes Dukas ve Hadım Logothetes (Maliye Nazırı) Nikeforitzes'e bıraktı. Birbirinden açgözlü olan bu sivil bürokratlar kendi çıkarlarını sürekli ön

planda tutarak devleti yönettiler ve birbirlerini tasfiye etmek için çekişip durdular. Sonunda galip gelen Hadım Nikeforitzes devletin bütün idaresini ele geçirdi. Ağırlaştırılan vergiler, paranın değerinin düşürülmesi, iç isyanlar ve savurganlık, toplumu büyük bir ekonomik krize sürükledi. Anadolu'da Türk fetihleri, Balkanlar'da çalkantılar, Konstantinopolis'e yönelik göç patlamasına yol açtı. Pahalılık, işsizlik, kıtlık ve salgın hastalıklar Bizans halkı için büyük felaket oldu.

Anadolu'da Malazgirt sonrasında ilk isyanı Ermeni Komutan Philaretos Brakhamios çıkardı. Brakhamios toplayabildiği kuvvetlerle Romanopolis (Elazığ yakınları) Kalesi'ne yerleşti ve Urfa'yla Kilikya arasında bağımsızlığını ilan etti. Germaicia adını verdiği Brakhamios'un yönetimi 1078 yılına kadar devam etti.

Bari'yi işgal ederek İtalya'da Bizans hâkimiyetine son veren Normanlara karşı VII. Mihail'in Papa VII. Gregorius'tan yardım istemesi, Bizans aleyhine sonuçlar doğurdu. Adriyatik kıyılarında Papalığın siyasi erki çoğaldı. Macar ve Hırvat krallarına taç giydirme yetkisi de Roma Kilisesi'nin eline geçti. Balkanlar'da Trakya'ya kadar inen Peçenek tehdidi arttı. Konstantinos Bodin etrafında birleşen Bulgar soyluların isyanı ancak 1073'de bastırıldı. Aynı yıl Tuna boylarında asayişli sağlamak ve Peçenek akınlarını önlemek için gönderilen Nestoras, ağır vergilerle ezilen halkın durumunu görünce Peçeneklerden yardım alarak isyan etti. Bu isyanı, General Nikiforos Bryennios komutasındaki birlikler bastırdı. Nestoras Peçeneklere sığınırken, Bryennios bu başarısıyla daha da şöhret kazandı.

En tehlikeli isyanı Anadolu'da Norman Russell Baillieul çıkardı. Türk akınlarını durdurmak üzere Anadolu'ya gönderilen İsaakios Komnenos'a ücretli Norman ve Frank askerleriyle katılan Russell, bir süre sonra Bizanslı komutanı terk etti. İsaakios Selçuklulara mağlup olup esir düştü. Russell ise Ankara ve çevresini kapsayan yörede bağımsızlığını ilan etti. Norman Russell isyanını bastıramayan Bizans, en sonunda Selçuklulardan yardım istedi. Böylece Türklerin Anadolu'daki fetihleri resmen tanındı. Selçuklar, Russell'i bozguna uğrattı. Emir Tuğuş asiyi yakalatarak Aleksios Komnenos'a teslim etti.

Kasım 1077'de Balkanlar'da ve Anadolu'da iki isyan birden patlak verdi. Batı ordularının desteğini alan Nikiforos Bryennios, Edirne'de kendini imparator ilan edip Konstantinopolis surları önüne geldi. Anadolu'daysa Nikiforos Botaniates isyan ederek imparatorluk tahtına oturmak istedi. Botaniates, Anadolu Selçuklularının kurucusu Süleymanşah'ın desteğini

almayı başardı. Nihayetinde Bizans tahtına kimin geçeceğini belirleyen Türkler oldu. Askerî ve mali bakımdan daha kuvvetli olan Botaniates, Konstantinopolis halkının İmparator VII. Mihail'e ve nefret edilen nazırı Nikeforitzes'e karşı ayaklanmasını kendi lehine kullandı. Halkın ve Kilise'nin çağrısıyla Konstantinopolis'e giren Nikiforos Botaniates, 24 Mart 1078'de imparator olarak selamlandı.

İmparator Nikiforos Botaniates (1078-1081) hükümdarlığına meşruiyet kazandırmak için İmparatoriçe Maria'yla evlendi. Onun VII. Mihail'den doğan üvey oğluna ortak imparatorluk hakkı vermeyince Dukas ailesi tavır aldı. Botaniates döneminde sivil aristokrasi ve bürokrasinin imparatorluk yönetimi üzerindeki nüfuzu kırıldı. Bununla birlikte yaşlı Botaniates, siyasi irade ve kararlılığa sahip değildi. Bu yüzden askerî aristokrasi arasında üst makamlar için rekabet çıktı ve birbiri ardına iç isyanlar yaşandı. Başlangıçta İmparator'a en sadık komutan Aleksios Komnenos'tu. Draç Dükü Basilakios'un isyanını bastıran Aleksios, Balkanlar'da Norman saldırılarına karşı da başarıyla mücadele etti. Robert Guiscard idaresindeki Normanlar, Bizans'ı İtalya'dan atmakla yetinmedi. Kızı Helena'yla evlenen Konstantinos Dukas'ın haklarının savunucusu olarak ortaya çıktı. Guiscard, hem askerî hem hukuki yollarla Bizans tahtını ele geçirmek amacındaydı. Nikiforos Melissenos 1080 yılında Anadolu'da ayaklandı. Türkiye Selçuklu Sultanı Süleymanşah'tan destek alan Melissenos, en güçlü taht adayı durumundaydı. Ancak Normanlarla mücadeleyle görevli olan Aleksios Komnenos, Çorlu'da Dukas ve Komnenos ailelerinin yaptıkları toplantıda alınan ortak kararla imparator ilan edildi. Aleksios iyi bir asker, usta bir siyasetçi ve diplomattı. Anadolu'daki asi Melissenos'a sezar unvanı verilmesi karşılığında uzlaşması kolay oldu. Kilise'nin desteğini alan Aleksios Komnenos, ücretli askerlerden oluşan ordusuyla Konstantinopolis'e girdi ve 4 Nisan 1081'de imparatorluk tahtına çıktı.

Komnenoslar Dönemi (1081-1204)

İmparator Aleksios Komnenos'la (1081-1118) Bizans tarihinde yeni bir sayfa açıldı. Aleksios tahta oturduğunda Anadolu Türkler tarafından fethedilmişti. Balkanlar da Norman tehdidi altındaydı. İmparator önceliği henüz işgal edilmeyen Balkanlara vermek zorundaydı. Norman Robert Guiscard, Adriyatik sahillerini ele geçirmek için 1080'de donanma inşa ettirmişti. Bizans'ın güçlü bir ordusu yoktu ve maliyesi de ücretli asker toplamak için zayıftı. Dolayısıyla dış destek ara-

yışına gidildi. Adriyatik'te güçlü Norman varlığı istemeyen Venedik, Bizans'la anlaşma yaparak Norman tehlikesinin bertaraf edilmesine yardımcı olmak karşılığında ticari ve siyasi imtiyazlar elde etti. 1081'de taarruza geçen Normanlar, Korfu Adası'nı zapt edip Draç'ı kuşattılar. Bu saldırganlığa karşı I. Aleksios, ordusuyla karşı koydu. Uzun çatışmalardan sonra 1082'de Draç'ı düşüren Normanlar, Epiros, Makedonya ve Teselya'ya kadar işgallerini genişlettiler. Norman İtalya'sında isyan çıkınca Guiscard seferin komutasını oğlu Bohemond'a bırakarak geri döndü. Bohemond, Balkanlardaki üstünlüğünü bir süre daha korudu ve İmparator Selanik'e kadar çekildi. 1083 ilkbaharında üstünlüğü ele geçiren Aleksios Komnenos, Bohemond'u mağlup etti ve kaybedilen yerler tekrar Bizans hâkimiyetine girdi. Bu savaş dolayısıyla Draç ve Korfu'yu alan Venedikliler en kârlı çıkan taraftı. Robert Guiscard, İtalya'da duruma hâkim olduktan sonra yarım bıraktığı savaşı devam ettirmek üzere tekrar Adriyatik sahillerine döndü. Venediklilerin karşı koymalarına rağmen Korfu'yu geri aldı. Fakat 1085'te ordusunu vuran salgın hastalık onun da hayatına mal oldu. Guiscard'ın ölümüyle Bizans, Norman tehlikesinden kurtuldu.

Türk Kiskacında Bizans

Aleksios Komnenos Bizans tahtına çıktığında Kocaeli Yarımadası'nın doğusu ve Güney Marmara dâhil Anadolu tamamen Türklerin eline geçmişti. Hristiyan konsillerinin toplandığı İznik, Türkiye Selçuklularının başkentiydi. Selçuklular, başta Konya olmak üzere Batı ve İç Anadolu'yu yurt tutmuşlar ve kurumsallaşmış bir devlet kurmuşlardı. Amasya, Tokat, Sivas çevresinde hâkim olan Danişmendliler, doğuya doğru hâkimiyet kurmak için Selçuklularla rekabet hâlindeydiler. İzmir ve çevresindeyse Çaka Bey kendi yönetimini kurmuştu. Malazgirt Zaferi sonrasında Anadolu'nun fethi sürecinde Bizanslılara esir düşen Çaka, yetenekleriyle dikkat çekmiş ve Bizans sarayına alınmıştı. İmparator Botaniates döneminde gözde bir devlet adamı hâline gelen Çaka'ya Protonobilismus (Soyluların birincisi) unvanı verilmişti. Botaniates'in 1081'de devrilmesiyle birlikte Konstantinopolis'ten ayrılan Çaka, İzmir'e gelerek Türkmenlerden topladığı kuvvetlerle burada sağlam bir beylik kurdu. Yerli Bizanslı denizcileri hizmetinde çalıştırıp İzmir ve Efes'teki tersanelerde güçlü bir donanma inşa ettirdi. Bu donanmayla Batı Anadolu kıyılarını, Rodos, Sisam, Sakız ve Midilli Adalarını zapt eden Çaka Bey, Konstantinopolis'i fethederek kendisini imparator ilan etmek isti-

yordu. Çaka Bey, Türkiye Selçuklu Sultanı I. Kılıç Arslan'la kızını evlendirerek Selçuklularla ittifak yaptı ve doğudan kendisini emniyete aldı. Konstantinopolis'i düşürmek için sadece denizden kuşatmanın yetmeyeceğinin farkında olan Çaka Bey, Trakya üzerinden şehri kuşatmak için Balkanlarda kendisine çok güçlü bir müttefik buldu: Peçenekler.

Bu dönemde Tuna'nın güneyine inen Peçenekler Edirne'ye kadar ulaşmışlardı. Pavlikanlar, VIII. ve X. yüzyıllarda zorla iskân edilen Balkanlarda sınırları savunmakla görevliydi. Ancak bunlar savaşmak yerine Peçeneklerle işbirliği yaptılar. Üstelik Bulgaristan'da Pavlikan öğretisinin etkisiyle Bogomilik hareketi ortaya çıktı. Bu dinî-sosyal hareket Bizans resmî otoriteleri tarafından sapkınlık olarak görülüyordu. Dinî baskıların yanında Bulgaristan'da ağır vergiler ve imparatorluk memurlarının yolsuzlukları halkı Bizans yönetiminden tamamen uzaklaştırmıştı. Bu ortam içerisinde Peçeneklerin, Bulgarlardan destek görmeleri zor olmadı. İmparator I. Aleksios'un 1087'de kesin sonuç almak için yaptığı askerî harekât, Silistre yakınlarında ağır bir mağlubiyetle sonuçlandı. Bu savaşta Kumanlar, Peçeneklerin müttefikiydi. Savaş sonrasında ganimetin paylaşımı nedeniyle Kumanlarla Peçenekler arasında çatışmalar yaşanması Bizans'ı bir süreliğine Peçenek taarruzundan kurtardı.

Konstantinopolis'i fethetmenin peşinde olan Çaka Bey, aradığı ittifakı Balkanlardaki Peçeneklerde buldu. Çaka Bey'in Anadolu'da Selçuklular ve Balkanlarda Peçeneklerle kurduğu ittifakla Bizans, doğudan, batıdan ve denizden çepeçevre kuşatıldı. Bizans âdeta bir Türk kışkacına alınmıştı. Bu zor şartlar altında askerî yolla baş edemeyeceğini anlayan İmparator I. Aleksios, Bizans'ın geleneksel taktikini kullanmaya karar verdi: Diplomasi (Entrika). Düşmanı düşmana kırdırmak için harekete geçen I. Aleksios, Kuman Beyleri Boniak ve Tugorkan'ı Konstantinopolis'e davet etti. Büyük meblağlarla ve değerli hediyelerle Peçeneklere karşı Bizans için savaşmaya ikna edildiler. Peçenekler, 29 Nisan 1091'de Meriç kenarında yapılan Levunion Savaşı'nda ağır bir hezimete uğratıldı. Kumanlar, savaşlara aileleri ve çocuklarıyla birlikte katılan Peçenekleri, neredeyse tamamen ortadan kaldırdılar. Peçenek tehlikesinden kurtulan Bizans, Çaka Bey'in donanması karşısında denizde üstünlük kuramadı. Hedefinden vazgeçmeyen Çaka Bey, Edremit ve Abydos'u alarak Çanakkale Boğazı'nda kontrolü ele geçirdi. İmparator I. Aleksios, bu yörenin Selçukluların nüfuz alanı olmasından ötürü I. Kılıç Arslan'ı Çaka

Bey'e karşı kışkırttı. Bizans diplomasisi yine başarılı oldu. Çaka Bey'i kendisi için tehlikeli bir rakip olarak gören I. Kılıç Arslan bir ziyafet sırasında onu öldürttü (1092). Bizans diplomasi yoluyla Türk kışkıracısından kurtuldu.

Haçlılar ve Bizans

Haçlı Seferlerinin en fazla etkilediği devletlerden biri de Bizans'tır. Bilindiği üzere Haçlı Seferlerinin siyasi, askerî, dinî, ekonomik, sosyal birçok sebebi bulunmaktadır. Hristiyanlar için kutsal sayılan yerleri Müslümanlardan kurtarma iddiası Haçlılar için bir bahaneden ibarettir. Haçlı Seferlerinin, Bizans'ın çağrısıyla yapıldığı yolundaki iddia da tam olarak gerçeği yansıtmamaktadır. Bizans, Haçlı Seferleri arifesinde Balkanlardaki tehlikeleri bertaraf etmişti. Anadolu'da Selçuklular fetret devri yaşıyordu. Süleymanşah'ın ölümü sonrası İznik'te idareyi üstlenen Ebul'l-Kasım'ın Gemlik'te donanma inşa etmeye girişmesi Bizans'ın dikkatinden kaçmadı. Aleksios'un güçlendirdiği Bizans donanması, ani bir baskınla Selçuklu gemilerini yaktı. Böylece Marmara Denizi'nden gelebilecek bir tehdidin önüne geçildi. Selçuklular, 1092'de I. Kılıç Arslan'ın İznik tahtına oturmasıyla toparlanmaya başladılar. Fakat Bizans'ın, hayati önem taşıyan insan ve tahıl kaynağı Anadolu'dan vazgeçmeye niyeti yoktu. Aleksios, güçlü ve yeterli sayıda bir ordu oluşturamadığından imparatorluğun savunmasını ücretli askerlerle yürütüyordu. Diğer taraftan Batı Hristiyan dünyasına çağrıda bulunarak Türkleri Anadolu'dan atabilmek için askerî yardım istiyordu. Uzun zamandır Haçlı Seferi planı yapan Papalık, Türklerin Anadolu'yu fethetmeleri üzerine bu planı uygulamaya karar verdi. Bizans'ın yardım talepleri de eyleme geçilmesi için bahane oldu. Papa II. Urbanus, 18 Kasım 1095'te Clermont Konsili'nde, Kutsal Toprakları Müslümanların elinden kurtarmak ve Doğu Hristiyanlarına yardımcı olmak söylemiyle Haçlı Seferi ilan etti. Bu çağrı, Avrupa'nın geniş yoksul halk kitleleri arasında olduğu kadar feodal senyörlerde de büyük karşılık buldu. Haçlı ordusunun hareket tarihi için 1096 yılı belirlenmişti. Fakat Pierre l'Hermite liderliğinde toplanan kalabalık halk kitlesi erkenden yola koyuldu.

Haçlı Seferi ilanı Bizans'ta önce şok etkisi yarattı. İmparator, kendi komutasında Türklere karşı savaşacak yardımcı askerî birlikler beklerken kendi çıkar ve hesaplarına göre hareket eden Katolik baronların yola çıktığını duydu. Onların yüz binlerce askerle Bizans üzerinden Doğu'ya hareket etmeleri, işgale uğrama korkusu yaşattı. Diplomasi ve siyaset ustası İmpara-

tor I. Aleksios, derhâl devlet adamlarıyla görüşerek çözümler üretti. Pierre l'Hermite komutasındaki yağmacı, disiplinsiz kuru kalabalık, Bizans ülkesine girer girmez büyük kargaşaya ve zararlara yol açtı. Öyle ki verdikleri zararlardan dolayı Konstantinopolis'e ulaşınca kadar, bu halk kitlesinin dörtte biri yok edildi. İmparator, Bizans başkentine ulaşan düzensiz Haçlı güruhunu derhâl Anadolu'ya geçirdi. Türkler, askerliği bilmeyen bu kitleyi İznik yakınlarında çok ağır bir hezimete uğrattı ve büyük bir kesimini kılıçtan geçirdi. Düzenli Haçlı ordularının gelişinden önce çapulcu kitlenin düzenlediği bu "Haçlı Seferi" Bizanslılar arasında Haçlılara karşı olumsuz yargıların doğmasına, Türkler arasında da Haçlıların kolayca mağlup edileceği fikrinin yerleşmesine yol açtı.

15 Ağustos 1096'da Batı Avrupa'nın güçlü feodalleri büyük ordularla yürüyüşe başladılar. Kasım 1096'da, Konstantinopolis'e ilk ulaşan Fransa Kralının kardeşi Vermandois Kontu Hugues oldu. Sonrasında Aşağı Lorraine Dükü Godfroi de Bouillon ve kardeşi Baudouin, Flandre Kontu II. Robert geldiler. İmparator Aleksios, Bizans'a, olabildiğince fazla çıkar elde edebilmek için izleyeceği politikayı hazırlamıştı. Gelen Haçlı feodallerden ve komutanlardan, kendisine Batı Hukuku gereğince vasallık yemini etmesini istedi. Böylece Haçlılar ele geçirecekleri yerlerde Aleksios'un vasalı olarak Bizans adına hükmedeceklerdi. Ayrıca Anadolu'da zapt edecekleri yerleri Bizans'a iade edecekler, Suriye ve Filistin'de kazanacakları topraklarda kendileri hâkim olacaklardı. Bunun karşılığında Bizans, Haçlılara lojistik destek ve kılavuzluk hizmeti sağlayacaktı. Fransızlar bu şartları kabul ettiler. Kısa süre öncesine kadar Bizans'ın azılı düşmanı olan İtalya Normanlarının lideri Bohemond ve yeğeni Tankred de kalabalık bir orduyla Nisan 1097'de Konstantinopolis'e ulaştı. Güney Fransa orduları komutanı Toulouse Kontu Raymond, en büyük soylu feodallerden biri olarak Aleksios'a vasallık yemini etmeyi reddetti fakat bir ara yol bulundu. Mayıs 1097'de Normandiya Dükü Robert'in gelişiyle, Haçlı ordusu tamamlandı. Dönem kaynakları, Birinci Haçlı ordusunun mevcudunun 600 binden az olmadığını iddia etmektedir.

Anadolu'ya geçen Haçlı ordularının ilk hedefi, Bizanslı rehberlerin eşliğinde Selçukluların başkenti İznik'e yürümektir. Bu sırada Kılıç Arslan, Malatya kuşatmasıyla meşguldü. Haçlıların gelişini öğrenince hızla geri döndü ve İznik'teki Haçlı kuşatmasını yarmaya çalıştıysa da başarılı olamadı. Sultan'ın da onayıyla katliama meydan vermemek için İznik

Bizans'a teslim edildi. Aleksios da donanmasıyla İzmir'e gelerek Çaka Bey'in kurduğu beyliğe son verdi. Başta Efes ve Sardis olmak üzere bütün Batı Anadolu'da Bizans hâkimiyeti yeniden sağlandı. Kılıç Arslan, Danişmendliler ve diğer Türkmenlerden yardım alarak 1 Temmuz 1097'de Eskişehir yakınındaki Dorylaion'da Haçlılarla bir kez daha savaşa girdi. Fakat Haçlılar üstün silahlarıyla ve farklı savaş taktikleriyle Türkleri bir kez daha mağlup ettiler. İç Anadolu'da Konya-Ereğli hattında ilerlerken yağma ve kıyımlarda bulunan Haçlılar, Selçukluların vur-kaç taktiğiyle ağır kayıplar aldı. Kilikya'ya ulaşan Haçlılardan Baudouin, ana ordudan ayrılarak Ermenilerin çağrısı üzerine Urfa'ya gitti. Thoros adlı Ermeni lideri Urfa'da hâkimiyet kurmak istiyordu fakat çevredeki Türk-Müslüman emirlerin yoğun baskısı altındaydı. Baudouin, önce Müslümanları püskürttü ve sonrasında Thoros'u öldürerek Urfa'da kendi adına bir kontluk kurdu (1098). "İslam dünyasının bağrına saplanmış bir hançer" olan Urfa Haçlı Kontluğu, diğer Haçlı liderleri için emsal teşkil etti ve Bizans'a yaptıkları bağlılık yeminine sadık kalmadılar.

Bohemond komutasındaki büyük Haçlı ordusu Ekim 1097'de Antakya'yı kuşattı. 1085'ten beri şehri yöneten Selçuklu Şahnesi Yağısıyan dirençle savundu. Haçlılar, aylarca süren kuşatma sırasında açlık ve kıtlıktan dolayı felaket yaşadılar. Fakat nihayetinde bir Ermeni dönmesinin ihanetiyle Antakya Haçlıların eline düştü. Müslümanlar ve Türkler katledildi, şehir yağmalandı (Haziran 1098). Haçlıları takiben Kilikya'ya kadar gelen Aleksios, beyhude yere Antakya'nın kendisine iade edilmesini bekledi. Bohemond, burada kendi egemenliğinde yeni bir Haçlı devleti kurdu. Toulouse Kontu Raymond'nun komutasında sefere devam eden Haçlı ordusu 15 Temmuz 1099'da Kudüs'ü zapt etmeyi başardı. Şehirde tarihin en korkunç katliamlarından biri yapıldı. Bütün Müslümanlar yaşlı, kadın, çocuk farketmeksizin hunharca katledildi. Bir sinagoga doldurulan Yahudiler yakıldı.

Birinci Haçlı Seferi başarıya ulaşmıştı. Kudüs'te başında Lorraine Dükü Godefroi'nın olduğu bir Latin Krallığı, Urfa, Antakya, Trablusşam'da Haçlı devletleri, diğer bazı yerlerde Haçlı Senyörlükleri kuruldu. Bizans, Haçlı Seferinden beklediği kazancı büyük ölçüde elde etti. Batı Anadolu, Akdeniz ve Karadeniz sahil bölgeleri yeniden Bizans hâkimiyetine girdi. Haçlı devletleri, İslam dünyasıyla Bizans arasında tampon bölge oluşturdular. Fakat Antakya'nın iade edilmemesi sefer sırasında Ortodoks Bizanslılara karşı yapılan kıyım ve yağma-

lar, Haçlıların Bizans topraklarına ve başkente göz dikmeleri, İmparatorluğa tehlikenin büyüklüğünü gösterdi. Türklerse Haçlılar karşısında güçlerini birleştirdiler ve 1100'de Danişmendli Emir Gazi, bir çarpışma sırasında Antakya Hükümdarı Bohemond'u esir edip Niksar Kalesi'ne hapsetti. Hem Bohemond'u kurtarmak hem de Doğu'daki Haçlıları takviye etmek için 1101-1102'de birbiri ardına üç Haçlı ordusu Anadolu'ya geldi. Bu ordular Merzifon ve Ereğli'de imha edildi. Bohemond, Danişmendlilerin istediği fidyenin ödenmesinden sonra kurtulabildi. 1104'de Harran yakınlarında Haçlılara karşı bir zafer daha kazanıldı. Bohemond kaçarken Baudouin esir düştü. Latinlerin Türklerle savaşmasını fırsat bilen İmparator Aleksios, Kilikya'da Tarsus, Adana ve Misis'i ele geçirdi. Donanmasıyla da Lazkiye ve Trablusşam'a el koydu. Bu gelişmeler üzerine Bizans'ı hedef alan Bohemond, Antakya'da vekil olarak Tankred'i bırakıp İtalya'ya yardım aramaya gitti. Papalığın da desteğiyle topladığı kuvvetlerle Adriyatik sahillerinden Bizans'a karşı saldırı başlattı. Draç'ı alıp Konstantinopolis üzerine yürümeyi planlıyordu. Fakat 1108 yılında aralarında Selçuklu ücretli askerlerinin de bulunduğu Bizans ordusuna mağlup oldu. Bohemond, yapılan antlaşmayla Antakya'da Bizans hâkimiyetinin kurulmasını kabul etti. Fakat Tankred bu anlaşmayı kabul etmedi ve şehri Bizans'a vermeyi reddetti. Bohemond ölümü üzerine Bizans'ın Antakya üzerindeki iddiaları tekrar çözümsüz kaldı. Bununla birlikte Balkanlardaki Norman tehdidi sona erdi ve batıda Bizans egemenliği pekiştirildi. İlerleyen yıllarda Selçuklulara karşı önemli mücadeleler yürütüldü. 1111'de Çanakkale üzerinden Trakya'ya geçmeye çalışan Türkler püskürtüldü. 1113'te İznik'i kuşatma girişiminde bulunan Selçuklular mağlup edildi. 1115'te Selçuklularla başlayan savaş aralıklarla 1117'ye kadar devam etti. O yıl Akşehir yakınlarında üç gün süren muharebelerden sonra iki devlet arasında barış yapıldı ve Bizans, Anadolu'daki konumunu korudu. 1118'de hastalanan İmparator Aleksios, oğlu İoannes'in tahta geçmesini sağlamaya çalıştı.

İmparator II. İoannes Komnenos (1118-1143)

Aleksios ömrünün son anlarında Türk asıllı devlet adamı İoannes Aksukhos'un (Akkuş) desteğiyle veliaht oğlu İoannes'e iktidarı teslim etmişti. Fakat Prenses Anna Komnena, kardeşi yerine kocası Nikiforos Bryennios'un tahta çıkmasını istiyordu. İmparator II. İoannes, kız kardeşi ve eniştesinin iki suikast girişimini boşa çıkardı ve sonunda Anna'yı bir manas-

tıra kapatarak iktidarını sağlama aldı. Anna Komnena, kapatıldığı manastırda babasının döneminde yaşananları anlattığı *Aleksiad* adlı ünlü eserini yazdı.

Yeni imparator Balkanlar ve Anadolu'daki hâkimiyet alanlarını korumak zorundaydı. Tuna'nın kuzeyinde yaşayan Peçenekler, 1122'de güneye inerek Trakya'ya kadar akınlar gerçekleştirdiler. II. İoannes'in komuta ettiği ordu Peçenekleri mağlup ederek büyük bölümünü esir aldı. Neredeyse tamamı Bizans askerî sistemine ücretli asker olarak dâhil edildi. Bundan sonra Bizans tarihî kayıtlarında Peçeneklerden söz edilmedi. Balkanlarda itaatsizlik gösteren Sırplar da kesin bir yenilgiye uğratıldı ve ele geçirilen birçok Sırp grubu Anadolu'ya iskân edildi. İmparator II. İoannes, babasının Venediklilere verdiği imtiyazları Bizans için zararlı görerek kaldırdı. Venedik bu gelişmeye sert tepki gösterdi ve Ege Adaları Venedik donanması tarafından ağır saldırılara uğradı. 1126'da İmparator, eski imtiyazları yürürlüğe koyan bir anlaşma yapmaya mecbur oldu. Batı'da bir diğer sorun Macarların taarruzlarıydı. Macar Kralı Stefan, 1128 yılında Bizans'ta mülteci olarak bulunan Macar Almus'un iadesini istedi. Talebi reddedilince de Tuna'yı geçerek Belgrad ve Niş'i zapt etti. Sofya'ya kadar ilerleyen Stefan zengin ganimetlerle geri dönerken, Bizans ordusunun tuzağına düştü. Ağır bir mağlubiyet sonrasında barış yapmaya razı oldular.

İmparator II. İoannes, Anadolu'da Türklere karşı babasının siyasetini devam ettirdi. Buna göre Selçukluların içinde yaşanan taht kavgalarına müdahale edilecek ve böylece sürekli kargaşa içinde olmaları sağlanacaktı. Selçuklularla Danişmendliler arasındaki üstünlük mücadelesinde zayıf olan taraf desteklenerek ikisinin de güçten düşmesi hedeflenecekti. Şartlar uygun olduğunda da askerî müdahaleyle Bizans sınırları genişletilecekti. Danişmendliler, Emir Gazi yönetiminde Anadolu'da üstün Türk gücü hâline geldiler. Kayseri, Ankara, Kastamonu ve Çankırı Danişmendlilerin eline geçti. 1130'da Emir Gazi, Antakya Haçlı Prensi II. Bohemond'u Ceyhan Irmağı kenarında ağır bir hezimete uğrattı ve Bohemond'un kellesini Bağdat'a zafer nişanesi olarak gönderdi. Anadolu'da Türk siyasi birliğinin Danişmendli Emir Gazi'nin yönetiminde oluşması ihtimali doğuyordu. Bizans çıkarları için zararlı olan bu gelişme Bizans siyasetinin iflası demekti. İmparator II. İoannes 1133'te Anadolu seferine çıktı. Bitinya üzerinden Paflagonya'ya girerek bölgenin merkezî şehri Kastamonu'yu zapt etti. Komnenos Hanedanı, Paflagonya kökenli olduğundan bu

zafer büyük coşku yarattı. Başkente dönüşünde muhteşem zafer törenleriyle karşılanan İmparator, ertesi yıl Çankırı'yı ele geçirdi. Bu şekilde Orta ve Kuzey Anadolu'da Bizans'ın hâkimiyet alanı genişledi.

Anadolu'nun Türkler tarafından fethi üzerine Kilikya'ya göç eden Ermeniler zamanla bu bölgede bir krallık kurdular. 1129'dan itibaren Ermeniler, Bizans aleyhine genişleme siyaseti izliyorlardı. İmparator II. İoannes'in buna izin vermesi düşünülemezdi. 1137'de sefere çıkan İmparator, Tarsus, Adana ve Misis'i hızla alarak, Antakya surlarına kadar ilerledi. Antakya Prensi Raymond de Poitiers, Bizans İmparatorunu törenle karşılayarak, itaatini sundu. Fakat 1142'de Bizans hâkimiyetini reddedince, II. İoannes, Antakya Haçlı Prinkepsliğini ortadan kaldırmak için yeni bir sefere çıkmaya karar verdi. Sefer sırasında Kilikya'da Toroslarda, hastalanan II. İoannes, Bizans imparatorluk tacını oğlu Manuel'e emanet etti ve 8 Nisan 1143'te öldü.

I. Manuel Komnenos, II. Haçlı Seferi ve Miryokefalon Savaşı

İyi bir diplomat ve devlet adamı niteliklerine sahip olan I. Manuel, babasının ve dedesinin siyasetini takip etmeyi kendisine ilke edindi. Babasının ölümü üzerine Kilikya'da Antakya Haçlılarının saldırısına uğradı. Tahtta iktidarını pekiştirdikten sonra 1144'te Antakya'ya karşı intikam seferi düzenleyerek Haçlıların eline geçen kaleleri geri aldı ve Doğu Akdeniz limanlarındaki Haçlı gemileri yakıldı.

Anadolu'daki sınır güvenliğine de önem veren I. Manuel, Sakarya'dan Denizli'ye uzanan hat boyunca kaleleri tamir edip güçlendirdi ve yenilerini yaptırdı. Böylece Türkmenlerin akınlarına karşı bir savunma hattı oluşturdu. 1144'te Danişmendlilerle barış antlaşması yaptıktan sonra Sultan Mesud (1116-1155) üzerine büyük bir sefer düzenleyen I. Manuel, Konya'ya kadar ilerledi ve Selçuklu başkentini kuşattı. Selçuklular, Danişmendlilerden de yardım alarak Konya'yı şiddetli biçimde savundular. Diğer Türk beylerinin de yardıma geldiğini duyan Manuel, kuşatmayı kaldırarak Mesud'un barış teklifini kabul etti. Bu barışta, Avrupa'da başlayan İkinci Haçlı Seferi hazırlıklarının duyulması da etkiliydi.

Musul-Halep Emiri İmâdüddin Zengî, çetin bir kuşatmadan sonra Urfa'yı fethederek buradaki Haçlı Kontluğu'na son verdi. İlk defa bir Haçlı devletinin yıkılması Antakya ve Ku-

düs Haçlıları arasında büyük korkuya yol açtı. Hemen Avrupa'dan acil yardım talebinde bulunuldu. Bizzat Konstantinopolis'e gelen Antakya Prensi Raymond, I. Manuel'den yardım dilendi. İmparator, yardım isteğini kabul etti. Zengi'nin zaferi Batı Avrupa'da büyük heyecana yol açtı. Özellikle Bernard de Clairvaux Papalığın Haçlı seferi ilanını etkili biçimde savundu. Fransa Kralı VII. Louis ve Alman İmparatoru III. Konrad Haçlı kabul ederek sefer hazırlıklarına başladılar. Mayıs 1147'de ilk yola çıkan III. Konrad oldu. Bizans topraklarına giren disiplinsiz Alman Haçlıları, yağma ve kıyımlar yaptılar. Özellikle Edirne yakınlarında manastır rahiplerini katletmeleri üzerine Bizans kuvvetleriyle Haçlılar arasında çatışmalar yaşandı. Konstantinopolis surları önüne kadar gelen Alman Haçlı ordusunun, Çanakkale Boğazı üzerinden Anadolu'ya geçme teklifini III. Konrad kabul etmedi. Bir süre sonra Fransa Kralı VII. Louis ve Kraliçe Eleanor'un komutasındaki Fransız Haçlıları da geldiler. Sefer sırasında Bizanslı halkın fahiş fiyatla Fransızlara erzak satmaları büyük sorun oldu. Bizans'ın Selçuklu Türkleriyle barış yaptığının öğrenilmesi de tepkiyle karşılandı. Kraliçe, VII. Louis'ye Konstantinopolis'i zapt etmesini önerdi fakat kral öneriyi dikkate almadı.

Anadolu'ya ilk geçirilen III. Konrad'ın Alman Haçlı ordusuna Bizanslı rehberler kılavuzluk ettiler. Bu Haçlı ordusu, Eskişehir (Dorylaion) yakınlarında Sultan Mesud'un kuvvetleri tarafından ağır bir yenilgiye uğratıldı ve hemen hemen imha edildi. III. Konrad ve yeğeni Frederik Barbarossa az bir kuvvetle kurtulabildi. Onlar bu sırada İznik'e gelen Fransız Haçlılarına katıldılar. Manuel, Fransa Kralı'na Bizans arazisinden seferine devam etmesini tavsiye etmişti. Fransızlarla birlikte Efes'e kadar giden Konrad, hastalanınca Konstantinopolis'e geri döndü. Batı Anadolu'da sahil şeridini izleyerek güneye inen Fransız Haçlılar, Denizli'ye ulaşıp Selçuklu topraklarına girdiklerinde Türklerin pususuna düştü. Ağır bir hezimet yaşayan Fransa Kralı VII. Louis güçlkle Antalya'ya ulaşabildi. Buradan gemilerle Antakya'ya gitti. Anadolu'da büyük mağlubiyetlere uğrayan İkinci Haçlı orduları, Yakın Doğu'da hiçbir sonuç elde edemediler.

Bizans yönetimi Haçlı Seferiyle meşgulken Normanlar Adriyatik taraflarında saldırıya geçtiler. Korfu Adası'nı ele geçirdikten sonra Thebai ve Korinthos taraflarını yağmaladılar. Fransızlar, İkinci Haçlı Seferi'nin başarısızlığını Bizanslıların ihanetine bağlayarak Bizans'a karşı cephe oluşturdular. Papalık tarafından desteklenen Fransa, Sicilya Krallığı, Ma-

carlar ve Sırplar bir blok oluşturdu. Buna karşın Bizans, Venedikliler ve Almanların desteğini sağladı. Fakat Alman İmparatorluğu'nun başına kendisini Roma İmparatorluğu'nun varisi sayan Frederik Barbarossa geçince Bizans'la ilişkiler bozuldu ve Almanlar, Normanlarla işbirliğine girdi. Bu arada Bizans, Balkanlar'da duruma hâkim oldu. Sırplar itaat altına alındı, Macarlarla savaş sona erdirildi. İmparator Manuel, Sicilya Norman Kralı Roger'in ölümüyle uygun şartları yakaladı ve Bizans donanmasını İtalya'ya gönderdi. 1155'te Ankona'ya ulaşan donanma, Apulia kentlerini zapt ederek Tarentum'a kadar kontrol altına aldı. Bizans, bir buçuk asır sonra yeniden İtalya'ya yerleşiyordu. Fakat bu durum Batılı güçler tarafından tepkiyle karşılandı. Venedik-Alman ittifakı oluştu. Doğu ve Batı Roma'nın sahibi olmayı düşleyen Manuel, 1156'da Normanlar karşısında yenilgiye uğradı.

Kilikya'da Ermeni sorunu tekrar patladı. Başkentte rehin olarak tutulan Thoros kaçtı ve Haçlılardan aldığı destekle yeniden Ermeni Krallığı'nı kurdu. 1156 yılında Antakya Prensi Renaud de Chatillon'la ittifak kurarak Kıbrıs'a çıkarma yaptı. İki müttefik adadaki Bizans garnizonunu imha edip yağma ve katliamlar yaptı. Bunun üzerine Kilikya seferine başlayan İmparator Manuel, 1158'de Kilikya'da Ermenileri ezerek egemenliğini yeniden kurdu. Antakya Haçlı Prensi ve Kudüs Haçlı Kralı da İmparator'a itaat etmek zorunda kaldı. İmparator 1159'da zafer töreniyle Antakya'ya girdi. Haçlı Latinler Bizans'ın üstünlüğünü kabul ediyorlardı.

Selçuklulara karşı geleneksel Bizans politikasını devam ettiren Manuel, 1155 yılında Sultan Mesud'un ölümü üzerine tahta çıkan II. Kılıç Arslan'a karşı Şahinşah'ı destekledi. Ayrıca Nureddin Zengi, Danişmendli Yağlıbasan ve Antakya Haçlılarının da Selçuklulara karşı birleşmelerini teşvik etti. Türkmenlerin Bizans topraklarına yaptıkları akınlardan Selçuklu yönetimini sorumlu tutan Bizans, 1161'de ordular sevk ederek bazı yerleşim yerlerini aldı. Etrafındaki düşmanların çokluğu karşısında bunalan II. Kılıç Arslan, İmparator'dan barış ve yardım istemek için Bizans başkentine gitmek zorunda kaldı. 1162 yılında üç ay kadar burada kalan Sultan çok iyi ağırlandı. İki hükümdar arasında dostluk kuruldu. Kılıç Arslan ülkesine döndükten sonra kardeşi Şahinşah'ı mağlup ederek iktidarını sağlamlaştırdı. Daha sonra Danişmendlilere karşı üstünlük sağladı. Zengilerin düşmanlığıysa Nureddin Mahmud'un ölümüyle sonlandı (1174). Ertesi yıl Danişmendli ilini tamamen ele geçiren II. Kılıç Arslan, Anadolu'da Türk siyasi birliğini büyük ölçüde kurdu. Bu arada Şahinşah ve Da-

nişmendli Zünnun, Bizans'a sığınarak yardım istediler. Selçukluların güçlenmesi ve Türk birliğinin oluşması Bizans'ın Türkleri birbiriyle çatıştırarak zayıf düşürme ve Anadolu'yu geri alma siyasetinin başarısızlığa uğraması demekti. Bu durum Manuel'i harekete geçirdi.

Türkmenler Batı Anadolu'da Bizans topraklarına yıkıcı akınlar yapıyorlardı. İmparator, 1173'te Akşehir'e kadar uzanan sefer yaptı. Türkler tarafından yıkılan Dorylaion ve Sublaion Kalelerini yeniden inşa ettirdi. Sultan, 1162'deki barışa bağlılığını bildirdi. Buna rağmen Manuel, Şahinşah'la birlikte Mihail Gabras adlı komutanını Amasya üzerine gönderdi. Fakat bu ordu Eskişehir yakınlarında mağlup edildi. Zünnun ve Vatatzes idaresinde Niksar'a hücum eden Bizans ordusu da yenildi. Bunun üzerine İmparator Manuel, Bizans için ortaya çıkan tehdidi yok etmek amacıyla büyük bir ordu topladı. Ezici çoğunluğu Frank, Alman, Peçenek, Kıpçak, Gürcü, Sırp, Macar gibi yabancı ücretli askerlerden oluşan orduyla harekete geçen Manuel'in hedefi Selçuklu Devleti'ni yıkıp Anadolu'nun tamamına hâkim olmaktı. 1176 yazında Lobadion'dan (Uluabad) güneye hareketle, Balıkesir, Sardis, Alaşehir, Laodikeia (Denizli), Honaz, Lampis, Sozopolis (Uluborlu) güzergâhını takip ederek Miryokefalon Kalesi'ne doğru ilerledi. Sultan II. Kılıç Arslan'ın bütün barış tekliflerini reddeden Manuel kalabalık ordusuyla Tzibritze Geçidi'ne girdiği zaman Türklerin tuzağına düştü. 17 Eylül 1176'da yapılan savaşta Bizans ordusu, Malazgirt bozgunu kadar ağır bir mağlubiyete uğradı. İmparator Manuel canını zor kurtardı. Fakat Sultan Kılıç Arslan, kazandığı büyük zafere rağmen çok hafif şartlar içeren bir barış teklif etti. Bazı Bizans kalelerinin yıkılması yeterli görüldü. Bununla birlikte Miryokefalon bozgunu, Bizans'ın Anadolu ve Türklere yönelik siyasetinde köklü değişikliğe yol açtı. Bizans artık Anadolu'da Türk varlığını kabullenmek zorunda kaldı ve Türkleri bu coğrafyadan atamayacağını idrakine vardı. Artık Bizans resmî ve tarihî kayıtlarında Türk hâkimiyetindeki bölgeler için "Turkia" adı kullanmaya başlandı. Türkler açısından Malazgirt vatan kazandıran, Miryokefalon ise vatanın varlığını tasdik ettiren zaferlerdi.

Büyük hezimet Bizans İmparatorluğu'nun itibarını derinden sarstı. Alman İmparatoru Frederik Barbarossa, gerçek Roma imparatorunun kendisi olduğunu iddia ederek Manuel'den üstünlüğünü tanımasını talep etti. Sağlığı bozulan Manuel 1180'de öldüğünde Latin asıllı İmparatoriçe Maria'dan doğan 11 yaşındaki oğlu Aleksios'u tahtın varisi olarak bıraktı.

Komnenoslar'ın Sonu, Angelos Hanedanı, Üçüncü Haçlı Seferi ve İstikrarsızlık

II. Aleksios Komnenos (1180-1183) reşit olmadığından ana İmparatoriçe Maria niyabeti üstlenmek zorunda kaldı. İdari tecrübesi ve liyakati olmayan Maria kolay etki altında kalıyordu. Manuel'in yeğeni Protosebastos Aleksios, imparatoriçenin gözdesi oldu ve yönetimde ipleri eline aldı. Maria'nın Latin yanlısı tavır ve icraatları ve gözdesiyle aşk söylentileri Bizans aristokrasisinin ve halkının tepkisini çekti. Tahta çıkma ihtirası nedeniyle sürgünde olan ve iktidar hırsıyla yanıp tutuşan Manuel'in kardeşi Andronikos Komnenos başkente davet edildi. Andronikos, Kalkedon'dayken Latinlerden nefret eden Konstantinopolis halkı ayaklandı. Maria'nın kayırdığı Latinler ve Venedikliler ticarete büyük pay sahibiydiler ve devlet kademelerinde görev yapıyorlardı. Bizans halkı Latinleri katletti ve o kargaşa içinde Konstantinopolis'e gelen Andronikos, 25 Eylül 1182'de ortak imparator ilan edildi. Andronikos katı bir şiddet uygulayarak başta Protosebastos Aleksios olmak üzere mevcut kadroları acımasızca tasfiye etti. En nihayetinde İmparatoriçe Maria'yı ve çocuk İmparator II. Aleksios'u öldürterek tek başına Bizans tahtının sahibi oldu.

İmparator I. Andronikos Komnenos (1183-1185) devlet yönetiminde aristokrasinin etkisini kırmak için aşırı güç kullandı. Rüşvet ve memuriyetlerin parayla satılmasını yasakladı ve yapanları idamla cezalandırdı. Aristokrasinin idamı katliam boyutuna vardı. Ordunun ve idarenin başına liyakat sahibi kimseyi bulamaz hâle geldi. Şiddet ve cezalandırmaya bağlı yönetime tepkiler gecikmedi. Macar Kralı III. Bela, İmparatoriçe Maria'nın öldürülmesini bahane ederek Sırplarla birleşti ve Niş ile Sofya'yı zapt etti. Kıbrıs Valisi İsaakios Komnenos da ayaklanarak bağımsızlığını ilan etti. Komnenos Hanedanı'ndan bir diğer Aleksios, Sicilya Kralılığı'na sığındı ve Normanları kışkırttı. Sicilya Kralı William 1185'de yeni bir Norman istilası başlattı. Draç'ı alan Normanlar, direnişle karşılaşmaksızın Selanik'e kadar ilerlediler. Norman donanması da denizden şehre hücum etti ve şehri düşüren Normanlar, Konstantinopolis'teki Latin katliamına karşılık olarak şehirde korkunç kıyım yaptılar. Başkent Norman tehdidi altındayken I. Andronikos, atası I. Aleksios'un kızı Theodora'dan doğan torunu İsaakios Angelos'un tutuklanmasını emretti. Konstantinopolis halkı kaçarak Ayasofya'ya sığınan mağdur İsaakios'un yanında yer aldı. Terör ve şiddetiyle herkesi kendisinden nefret ettiren Andronikos'a karşı halk ayaklanması

başladı. Andronikos isyanın bastırılması için emir verdiyse de kimse kılını kıpırdatmadı. Ayaklananlar, kaçmaya çalışan Andronikos'u yakalayarak türlü işkencelerden sonra öldürdüler. Böylece Komnenos Hanedanı'nın son erkek temsilcisi hazin bir sonla öldü.

II. İsaakios Angelos'un (1185-1195) Bizans tahtına çıkmasıyla Angelos Hanedanı dönemi başladı. Yeni İmparator idarede tecrübesiz, dirayetsiz, etki altında kalan zevk ehli biriydi. Bu yüzden kısa sürede aristokrasinin nüfuzu altına girdi. Devleti kendi mülkü gibi yönetme yanılışına düştü. Donanmalarını Marmara'ya sokan ve karadan başkente yaklaşan Normanlar acil müdahale gerektiren tehditti. İsaakios'un barış teklifi reddedilince yetenekli komutan Aleksios Branas ordunun başına geçirildi. Branas, karada Norman kuvvetlerini ani bir baskınla imha etti. Bunu duyan Selanik halkı harekete geçerek şehirdeki Normanların çoğunu öldürdü. Norman donanması mağlubiyet üzerine geri çekildi. Draç ve Korfu'nun geri alınmasıyla Norman tehlikesi uzunca bir süre için ortadan kalktı. Macar Kralı gelişmeler üzerine işgal ettiği yerleri boşalttı ve 1186'da kızı Maria'yla İsaakios Angelos'u evlendirerek barış yaptı. Kıbrıs'a gönderilen donanma başarılı olamadı. İmparator İsaakios'un makam ve memuriyetleri parayla satma ve aristokratlara istedikleri muafiyetleri verme siyaseti merkezî idarenin zayıflaması sonucunu doğurdu. Eyaletlerde thema sistemi bozulduğu gibi yerel aristokrasi merkezden ayrı feodal otorite hâline dönüştü. Merkezî otoritenin zayıflığını fark eden başarılı komutan Aleksios Branas, Edirne'de isyan ederek kendini imparator ilan etti fakat isyan bastırıldı. Bulgarlar ve Sırp'lar da ayaklanarak ayrı devlet hâline gelmek istediler. 1187'de İsaakios'un, onlara karşı seferi başarısızlıkla sonuçlanınca 1187'de Balkanlar'da iki yeni devlet kuruldu.

Bu dönemde asıl büyük gelişme Doğu'da yaşandı. Sela-haddin Eyyubi, 1187'de Hittin'de büyük bir zafer kazanarak Kudüs'ü Haçlılardan geri aldı. Kudüs'ün kaybı, Avrupa'da büyük infial ve heyecanla karşılandı. İngiltere Kralı Arslan Yürekli Richard, Fransa Kralı Philippe Auguste ve Alman İmparatoru Frederik Barbarossa ilan edilen Üçüncü Haçlı Seferi'ne katılmak için ordularını seferber ettiler. Deniz yoluyla Doğu'ya ulaşmak isteyen Richard'ın öncü birliklerini taşıyan gemilerden birkaçı fırtına nedeniyle Kıbrıs'ın Limasol Limanı'na sürüklendi. Bizanslıların bu gemileri yağmalamaları ve gemide bulunan Richard'ın nişanlısını alıkoymaları Kral'ın sert tepkisine yol açtı. Arslan Yürekli Richard, Kıbrıs'a asker çıkartarak Bizans garnizonunu kılıçtan geçirdi ve Vali İsaaki-

os Komnenos'u zincire vurdurup Trablusşam'a zindana gönderdi. Böylece Kıbrıs, Haçlıların hâkimiyetine girdi.

Üçüncü Haçlı Seferi'nde karadan ordularıyla yürüyüşe geçen Alman İmparatoru Frederik Barbarossa asıl büyük sorundu. Bizans'a husumet besleyen İmparator, seferinden Angelos'u haberdar etmiş ve Bizans topraklarından geçiş için anlaşma yapmıştı. Fakat Alman ordusu Bizans'ın elinde bulunan Filibe ve Edirne'yi yağmaladı. Barbarossa'nın Selçuklu sultanıyla temas hâlinde olduğunun da öğrenilmesi Bizanslıları tedirgin etti. Bizans İmparatoru Eyyubilerle temas kurarak Almanların Anadolu'ya geçişlerine izin vermeme kararı aldı. Bunun üzerine Frederik Barbarossa, Konstantinopolis'i işgal etmek için harekete geçti ve ülkesinde vekil bıraktığı oğlundan donanmayla gelmesini istedi. Barbarossa'nın hareketi karşısında tehlikenin büyüklüğünü gören II. İsaakios, mecburen Almanlarla barış yapmak zorunda kaldı. Buna göre Alman Haçlılar Çanakkale Boğazı'ndan Anadolu'ya geçecekler ve Bizans topraklarında Haçlılar için makul fiyatlar sunan pazarlar kurulacaktı. Alman ordusunun tamamı Anadolu'ya geçirildi ve Bizanslı rehberlerin eşliğinde Mayıs 1190'da Selçuklu topraklarına girdi. Türklerin sert saldırılarıyla büyük kayıplar veren Almanlar Konya'ya kadar ilerlemeyi başardı. Selçuklu başkentini işgal eden Haçlılar, nihayetinde Türklerle anlaşma yaparak Toroslar üzerinden Silifke'ye doğru hareket ettiler. Fakat Alman Haçlı ordusu uğradığı kayıplarla iyice güçten düşmüş ve artık korkulacak bir özelliği kalmamıştı. 10 Haziran 1190'da İmparator Frederik Barbarossa'nın Göksu Nehri'nde boğularak ölmesiyle hem Müslümanlar hem de Bizans azılı bir düşmandan kurtuldu.

Haçlıların gidişinden sonra Sırplar ve Bulgarlar Balkanlar'da daha fazla güç kazandılar. İmparator II. İsaakios'un bütün çabalarına rağmen 1194'de Bizans kuvvetleri Lüleburgaz'da Bulgarlara mağlup oldu. Bu arada Arslan Yürekli Richard, Haçlı Seferi dönüşünde Kıbrıs'ı Tapınak Şövalyelerine vermişti. 1192 yılındaysa Selahaddin Eyyubi'nin serbest bıraktığı eski Kudüs Kralı Guy de Lusignan'a verdi. Böylece Kıbrıs, Latinlerin yönetimine girdi.

İmparator II. İsaakios Angelos, Bulgarlarla ve Macarlarla yeni mücadelelere hazırlanırken ağabeyi Aleksios Angelos'un başı çektiği saray darbesine maruz kaldı ve gözlerine mil çekilerek Anemas zindanlarına kapatıldı.

Bizans tahtına oturan hırslı ama yeteneksiz İmparator III. Aleksios Angelos (1195-1203), tahtta kaldığı sekiz yıl boyunca

büyük bir savurganlıkla ülkesinin mali kaynaklarını tüketti. Onun dönemi dış gelişmeleri de başarısızlıkla doluydu. Sırp ve Bulgar Devletleri bağımsız hâle geldiler. Bu sırada Alman İmparatoru IV. Henri, kardeşinin bir Bizanslı prensesle evli olmasından dolayı Bizans tahtı üzerinde hak iddia etti ve Konstantinopolis'i ele geçirme planları yapmaya başladı. Onun düşmanlığı, yılda 800 kg. altın ödeme teklifinin kabul edilmesiyle dizginlendi. Bu haracın toplanması için halka "Alman vergisi" adıyla yeni bir vergi konuldu. Bizans, Batı'da sahip olduğu saygınlığı ve nüfuzu Alman İmparatorluğu'na kaptırdı.

IV. Haçlı Seferi, Konstantinopolis'in İşgali ve Bizans'ın Parçalanması

Bu dönemde batıda en önemli gelişme, şüphesiz 1198'de IV. Haçlı Seferi'nin ilanıydı. Bu defa Haçlı Seferi, doğudaki Latin varlığı için asıl tehlike olarak görülen Mısır'a karşı yapılacaktı. Papalığın çağrısı üzerine on binlerce Haçlı, Mısır'a gitmek üzere Venedik'te toplandı. Venedik, bu büyük Haçlı ordusunu Mısır'a taşımak için 85.000 gümüş mark talep etti. Haçlı lideri Marki Boniface Montferrat ve şövalyeler bu parayı toplayamadılar. Bunun üzerine Venedik Doç'u Dandalo, Adriyatik kıyısında Venedik'e aitken Macarlar tarafından işgal edilen Zadar Kalesi'nin Haçlılar tarafından alınıp Venedik'e iadesi şartıyla taşıma ücreti talep etmeyeceğini bildirdi. Venedikliler ve Haçlılar birleşerek 22 Kasım 1202'de Adriyatik'in karşı sahilindeki kaleyi ele geçirdiler. Daha seferin başında Haçlı Seferi planı bozulmuş, Haçlılar Müslümanlar yerine kendi dindaşlarıyla savaşmışlardı.

Haçlılar Adriyatik kıyısındaiken Anemas zindanında tutulan II. İsaakios Angelos'un oğlu Aleksios Angelos hapisten kaçarak Batılılara iltica etti. Bizanslı Prens Aleksios Latinlere, Bizans tahtına babasıyla birlikte çıkmasına yardım edilmesi karşılığında Haçlıların Doğu'ya taşınma ücreti olarak 100 bin gümüş mark vermeyi, 10 bin kişilik kuvvetle Haçlı Seferi'ne katılmayı, daha da önemlisi Bizans Patrikliğini Roma Papalığına bağlamayı vaat etti. Papa III. İnnocentius, Venedik Doç'u Enriko Dandalo ve Latin Haçlılar bu teklifi itirazsız kabul ettiler. Haçlılar, büyük bir Venedik donanmasıyla Konstantinopolis önlerine geldiler ve Haliç'i koruyan zinciri kırarak buradaki işe yaramaz Bizans gemilerini yakıp şehre karşı mevzilendiler. Denizden ve karadan yapılan saldırılar sonuç verdi ve şehrin dış mahalleleri yakıldı. Kendisini tehlikede gören III. Aleksios,

hazinesiyle birlikte kaçarak başkenti terk etti. Zindanda bulunan yaşlı II. İsaakios çıkartılıp Bizans tahtına ikinci defa oturuldu. Fakat esas iktidar gücü, Latinleri başkente getiren IV. Aleksios Angelos'un (1203-1204) elinde bulunuyordu.

Latinlere vaat edilen ücretin bir bölümünü verebilen IV. Aleksios bir an önce Haçlıların başkentten gitmeleri için çaba gösterdi. Fakat Venedik Doç'u istenilen ücreti artırdı. Ayrıca daha önce yaşanan Venedikli katliamının öcünü almak ve Konstantinopolis'i işgal etmek amacındaydı. Roma Kilisesi'nin üstünlüğünü tanımasından dolayı Bizans halkı da IV. Aleksios'a kızgındı. Latinler verilen sözlerin yerine getirilmesini sabırsızlıkla beklerken Venediklilerin tahrikiyle başkentte Müslümanların yaşadığı mahalle yakıldı ve pek çoğu öldürüldü. Haçlılar İmparatora, daha önce verdiği vaatlerin tutulması için ultimatoom verirken, Bizans aristokrasisi, ruhbanları, senatörleri ve halkı, 25 Ocak 1204'te toplanarak IV. Aleksios'u devirip yerine V. Aleksios Dukas Murzufolos'u getirdiler. Yakalanan III. Aleksios ve babası tekrar Anemas zindanlarına kapatıldı.

Bizans'ta iktidara darbe yapılması Venediklilerin Konstantinopolis'i işgal etmesi için bahane oldu. Latinlerle görüşen Dandalo, Bizans başkentinin işgali ve paylaşılması üzerine anlaştı. V. Aleksios Murzufolos, elinden geldiğince surları tamir ettirerek işgale karşı tedbir aldı. Görüşme bahanesiyle Dandalo'nun yanına getirilen Murzufolos'a emreder biçimde ağır şartlar ve talepler iletilti. Bu sırada Murzufolos, kendisi için kurulan tuzağı fark eder etmez kaçıp kurtuldu. Latinler 8 Nisan 1204'te şehre saldırmaya başladı. İlk saldırılar püskürtülse de altı gün boyunca tekrarlayan taarruzları durdurmak mümkün olmadı. Donanma yoktu, halk bezgin bir hâldeydi ve teçhizatsızdı. Blakhernai civarındaki surlar nispeten zayıftı. Kıyıya çıkan Haçlılar, denizden yapılan saldırılarla organize biçimde buradaki surları aşmayı başardılar. Kentte büyük bir panik ve dehşet yaşanmaya başladı ve açılan kapılardan sel gibi akan Latinler ve Venedikliler büyük bir katliama giriştiler. 13 Nisan 1204'te tarihin en büyük katliam ve yağmalarından biri yaşandı. Şehrin büyük bölümü ateşe verilirken yaşlı-genç, kadın-erkek ayrımı yapılmaksızın insanlar katledildi. İmparator V. Aleksios Murzufolos kaçıktan başka bir şey yapamadı. 15 Nisan'a kadar Konstantinopolis'in başta Ayasofya olmak üzere bütün kutsal mekânları, devlet daireleri, sarayları ve insanların evleri yağmalandı. Üç gün sonra dehşet ve vahşet sona erdi. Latinler ve Venedikliler ganimeti paylaştılar. *Partitio Romania* (Bizans Ülkesinin Paylaşımı) adı

verilen anlaşmaya göre Baudouin Latin İmparatoru, Venedikli Thomas Morossini de Latin Patriği olarak belirlendi. Konstantinopolis sekiz bölgeye ayrıldı. Beş bölge imparatorun, üç bölge ve Ayasofya Venedik'in oldu. Trakya'nın güneyi, Boğazlar, Midilli, Sakız, Sisam Adaları Baudouin'e bırakıldı. Marki Boniface de Montferrat Selanik ve çevresinde bir krallık kurdu. Yunanistan'ın çeşitli yerlerinde irili ufaklı Latin kontlukları ve dükalıkları tesis edildi. Paylaşımında aslan payını Venedik aldı. Adriyatik'te Draç, İyon Adaları, Mora'da Koron ve Modon, Naksos; Eğriboz Adaları, Girit, Enez, Edirne, Gelibolu Venedik'e ait oldu. Diğer Latinler Kral Baudouin'e vasallık yeminiyle bağlanırken, Venedik Doç'u bundan muaf tutuldu. Konstantinopolis'in işgaliyle ortaya çıkan kaostan üç Bizanslı devlet de doğdu: I. Andronikos'un torunları David ve Aleksi-os'un liderliğinde Trabzon merkezli Komnenos Devleti; Dukas ailesi mensuplarınca Epir'de kurulan Despotluk; Bizans'ın devamı sayılan Laskarislerce kurulan İznik İmparatorluğu.

Bizans'ın Varisi İznik Laskaris Devleti

İmparatorluğun yıkıntıları üzerine kurulan Bizans devletlerinden Komnenos'lu Trabzon Devleti, Karadeniz Ereğlisi'ne kadar Anadolu'nun tüm Karadeniz kıyılarına sahip oldu. Fakat Konstantinopolis'i kurtarıp Bizans İmparatorluğu'nun yeni kurucusu olma yarışında kısa sürede saf dışı kaldı. Trabzon merkez olmak üzere Doğu Karadeniz kıyılarında varlığını devam ettiren Komnenoslar, 1461 yılında Fatih Sultan Mehmed'in Trabzon'u fethine kadar Bizans medeniyetini bölgede yaşattılar. Mihail Dukas Angelos tarafından Arta merkezli kurulan Epir Despotluğu, ilk zamanlarda Bulgarlar ve Latinler karşısında güçlü bir varlık gösterdi. 1224'te Selanik'i Latinlerden alması en büyük başarısı oldu. Fakat bu oluşum 1248 yılında İznik İmparatorluğu'nun üstünlüğünü tanımak zorunda kaldı. Laskarisler Bizans'ın tek varisleri oldu.

Latinlerin Konstantinopolis'i alarak Bizans İmparatorluğu'nu yıkmaları, Bizanslılar üzerinde ağır bir travma yarattı. Zira Konstantinopolis, Ortodoks Bizans kimliğinin ana unsurlarından biriydi ve Bizanslılar, başkentlerinin kaybedilmesini dünyanın sonuyla eşdeğer görüyorlardı. Bu nedenle maddi ve manevi bütün imkânları seferber ederek şehri kurtarmaları gerekiyordu. Konstantinopolis'i geri alarak Bizans'ı yeniden kurma siyasetine *Megali İdea* (Büyük Ülkü) adı verildi. İznik Laskaris Devleti, bu ülküyü gerçekleştirme hususunda başlangıçtan itibaren diğer devletlere göre daha avantajlıydı. Her şeyden

önce İznik, Konstantinopolis'e daha yakındı. Batı Anadolu toprakları verimliydi ve kalabalık nüfus ihtiyaç duyulan mali ve insan kaynağını sağlamada büyük imkânlar sunuyordu. Konstantinopolis'ten kaçan aristokratların ve yetişmiş kadroların çoğu İznik'te toplandı. Üstelik Ortodoks Patrikliği de İznik'te yeniden kuruldu. İlk konsilin burada toplanması da İznik'i Ortodoksların nazarında kutsal kılıyordu. Devletin kurucusu I. Theodoros Laskaris, eski İmparator III. Aleksios'un kızıyla evli olduğundan hukuken taht üzerinde hak sahibiydi. İşgal sırasında Latinlere karşı savaştı ve sonrasında İznik'e geldi.

I. Theodoros Laskaris (1205-1222), Latin-Bulgar mücadelesinden faydalanarak bütün Batı Anadolu'da hâkimiyetini pekiştirdi. Daha ilk yıllarda Bulgar Kralı Kaloyan, Latinlerin gücünü bir hayli sarsmıştı. Ancak Kaloyan'ın Selanik kuşatması sırasında aldığı yara yüzünden ölmesi, Konstantinopolis'e sahip olmak isteyen Bulgarları da bu yarışta saf dışı bıraktı. Latin İmparatorluğu'yla Selçuklular arasında tampon bölge konumundaki İznik Devleti, 1211'de Menderes Havzası'nda Selçukluları mağlup ederek doğu sınırlarını güvence altına aldı. Bu, Selçuklularla Bizanslılar arasındaki son resmî savaştı. Balkanlar'dan Bulgarlar ve Epir Despotluğu, Anadolu'dan da İznik Devleti, Latin İmparatorluğu'nu günden güne zayıflatırken, Latinlerin kendi iç bünyelerindeki feodal gelişmeler ve taht değişiklikleri de bu zayıflamayı hızlandırdı. Kısa süre içerisinde Epir Despotluğu ve İznik Devleti arasındaki başkente sahip olma yarışı, Latin İmparatorluğu'nu ayakta tutan en büyük faktör hâline geldi. İmparator III. İoannes Vatatzes (1222-1254) döneminde İznik, bölgenin rakipsiz en önemli gücü hâline geldi. Anadolu'da Kocaeli Yarımadası hariç hiçbir yerde Latin varlığı kalmadı. Midilli, Sakız ve Sisam Adaları da İznik'e bağlandı. Bu başarılar üzerine, Edirnelilerin davetiyle Trakya da İznik'e bağlandı. Bu durum Bulgarlar ve Epirililer tarafından tepkiyle karşılandı. Uzun süren mücadeleler sonrasında Bulgarlara ve Epirililere üstün gelen İznik Devleti, Selanik üzerinde hâkimiyet kurup 1246'da Epir Despotluğu'nu ortadan kaldırdı.

Konstantinopolis'teki Latin İmparatorluğu çepeçevre sarmış bir şehir devleti hâline geldi. İmparatorluğu ayakta tutan faktörler surların aşılamazlığı ve Venedik gibi güçlü müttefiklere sahip olmasıydı. İznik Devleti'nin yapacağı tek bir şey vardı. Bu, devletlerarası gelişmeleri iyi takip edip uygun bir zamanda Konstantinopolis'i geri almaktı. İmparator II. Theodoros Laskaris (1254-1258) dönemi bu fırsatı beklemek ve fırsatı doğuracak siyaseti takip etmekle geçti. Bu dönemde

Georgios Mouzalon ve Mihail Paleologos devlet adamı ve komutan olarak ön plana çıktı. Mouzalon, İmparator'un yakın arkadaşı olarak idarede söz sahibiydi. Mihail Paleologos bir darbe girişimine adı karışınca Selçuklulara sığındı ve sonrasında affedilerek ordu komutanlığına getirildi. İmparator öldüğünde tahtın varisi IV. İoannes henüz yedi yaşında bir çocuktü ve Mouzalon naip tayin edilmişti. Fakat Mihail Paleologos, bir komployla Mouzalon'u öldürterek kendisini naip ilan ettirdi ve devlet idaresini eline aldı. Mihail'in en büyük hedefi Konstantinopolis'i ele geçirmektü fakat 1260'da yaptığı girişimde Galata'yı bile zapt edemedi. İznikli Bizanslılar için en önemli eksiklik donanma ve Venedik'i dengeleyecek deniz gücüydü. 1261'de Ceneviz'le ittifak yaparak Venedik'e karşı güçlü bir müttefik edinen Mihail, Ceneviz'e geniş ticari ve gümrük imtiyazları verdi. Böylece Ceneviz, Venedik'in zenginleşmesini sağlayan tüm ayrıcalıkları elde etti.

Bizans'ın Konstantinopolis'e sahip olması, kaderin cilvesi bir rastlantıyla mümkün oldu. Mihail Paleologos tarafından Bulgar sınırında keşif yapmak üzere gönderilen Aleksios Strategopoulos komutasındaki 800 kişilik birlik, Silivri halkından, Konstantinopolis'teki Venedik donanmasının Karadeniz'e gittiğini ve şehrin savunmasız kaldığını öğrendi. Bu fırsatı kaçırmak istemeyen Komutan Aleksios, 25 Temmuz 1261'de Silivrikapı'yı koruyan az sayıdaki Latin muhafızı bertaraf ederek birliğini şehre soktu. Ani baskın karşısında paniğe kapılan Latinler, liman ve iskelelere koşarak binecek ne buldularsa kaçmayı tercih ettiler. Latin İmparator II. Baudouin Courtenay de canını kurtarmak için hızla kaçtı. Bizanslılar, Venediklilerin yaşadığı mahalleyi ateşe verip yağmaladılar. Geri dönen Venedik gemileri sadece kaçanları toplayabildi. Bu sırada Nimfaion'da (Kemalpaşa) bulunan Mihail Paleologos, hemen Konstantinopolis'e dönüş hazırlıkları yaptı ve 15 Ağustos 1261'de coşkulu bir zafer töreniyle şehre girdi. Mihail Paleologos, zafer sarhoşluğu ve beklenen mucizenin gerçekleşmesinin sevinci içinde doğrudan imparatorluk tacı giydi ve tahtın yasal sahibi çocuk IV. İoannes Laskaris'in gözlerine mil çektirdi. Böylece Bizans kadim başkentinde yeniden ihya oldu ve Paleologos Hanedanı dönemi başladı.

BEŞİNCİ BÖLÜM

BİZANS İMPARATOLUĞU'NUN ÇÖKÜŞÜ

İttifak, Denge ve Entrika Siyasetiyle Ayakta Kalan İmparatorluk

Bizans'ın kadim başkentine yeniden sahip olması İmparatorluğun itibarını güçlendirdiği gibi Mihail Paleologos'a da "II. Konstantinus" unvanını kazandırdı. Fakat büyük devlet konumuna yükselmiş gibi görünen Bizans'ın üstesinden gelmesi gereken büyük sorunlar bulunuyordu. Yunanistan'da hâlâ güçlü bir Latin varlığı söz konusuydu. Balkanlar'da Bulgar ve Sırlar tehdit oluşturmuyordu. Denizlerde Venedik ve Ceneviz egemendi. Papalık ve Sicilya Krallığı Latin İmparatorluğu'nun yıkıldığını kabullenemiyordu.

Konstantinopolis Latin işgalinde kaldığı sürede harabe hâline dönmüştü. Mihail önce şehir surlarını tamir ettirdi. Devletin donanma eksikliğini hızla kapatmak için Haliç'te bir tersane kuruldu ve gemi yapımına başlandı. Virane hâldeki kiliseler, manastırlar, kamu binaları, tiyatrolar, hamamlar, forum ve pazar yerleri ya tamir edildi ya da yeniden yapıldı. Bu olağanüstü masrafları karşılamak için özellikle Anadolu'daki Bizanslılardan alınan vergi yükü ağırlaştırıldı. İşgal boyunca nüfusu iyice azalmış başkente insan çekebilmek ve yetişmiş bürokrasi ihtiyacını karşılamak için Konstantinopolis'ten göç edenler, vergi imtiyazlarıyla ve muafiyetlerle geri çağırıldı.

İmparator VIII. Mihail Paleologos, Ceneviz'le yapılan anlaşmaya sadık kalarak Venediklilerin terk ettiği mahalleyi Cenevizlilere verdi. Bizans bir taraftan savunma ve imar faaliyetleri yürütürken diğer taraftan Latin tehdidini önlemek için diplomatik girişimler başlattı. Bizans elçilerinin Papalık tarafından kovulması üzerine yeni inşa edilen Bizans donanmasını Cenevizlilerle işbirliği yaparak Latin hâkimiyetindeki Ege Adaları'nın üzerine gönderdi. Birçok ada zapt edilirken,

karadan ücretli Selçuklu askerlerinden oluşan orduyu kardeşi Konstantinos komutasında Mora Yarımadası'ndaki Latinler üzerine gönderdi. Başlangıçta bazı başarılar kazanılsa da Bizans ordusu, ücretleri ödenmeyen Selçuklu askerlerinin saf değiştirmesi sebebiyle mağlup oldu. Bu arada Cenevizliler, Ege'deki Bizans donanmasının Venedikliler tarafından yok edilmesine seyirci kaldılar. Ceneviz'le ittifakın aleyhine işlediğini gören VIII. Mihail, Venedik'le anlaşma yapmayı tercih etti. Fakat bu anlaşma da uzun sürmeyince 1267'de yeniden Ceneviz'le ittifak kurdu.

İmparator II. Baudouin ve Sicilya Kralı Charles d'Anjou, Konstantinopolis'i zapt edip Latin İmparatorluğu'nu yeniden kurmak için anlaştı. Bu ittifaka, Mora ve Yunanistan'daki Latin oluşumları da katıldı. Bulgarlar ve Sırplar da desteklerini sundular. Batı'daki bütün Hristiyan güçler Bizans aleyhine birleşmişlerdi. Bu tehlikeli durum karşısında VIII. Mihail, diplomasi silahına başvurdu. İmparator, oğlu Andronikos'u Macar Kralı'nın kızıyla evlendirdi ve oğlunu Ortak İmparator ilan etti. Ayrıca Bulgar Çarı'na yeğeni Maria'yı eş olarak vererek Batı'daki ittifakı zayıflattı. Anadolu'daki Bizans toprakları, Moğol tahakkümü sebebiyle sınırlara yığılan Türkmen kitlelerince tehdit ediliyordu. Türkleri ancak Moğolların dizginleyeceğini düşünen İmparator Mihail, gayrimeşru kızı Maria'yı Moğol Han'ı Hülagu'yla evlendirmeyi teklif etti. Hülagu'nun ölümü üzerine Bizanslı Prenses, Abaka Han'a eş olarak verildi. Bizans İmparatoru'nun Batılılara karşı en büyük kozu Papalıkla *Union* (Kiliselerin Birleştirilmesi) müzakerelerini açmaktı. Uzun görüşmeler sonucunda Bizans İmparatoru, 1274'de Lyon Konsili'nde Roma Kilisesi'nin üstünlüğünü ve Katolik inancını kabul etti. Böylece Hristiyan âlemi resmen birleşti. Papalık, Latinlerin Konstantinopolis'e yönelik saldırısını bir süreliğine önledi. Bu fırsattan yararlanan Bizans, Balkanlar'da ve Ege Adaları'nda hâkimiyetini genişletti ve nihayet Mora Yarımadası'nı da sınırlarına kattı. İttifak ve evlilik yoluyla diplomasi kurma siyasetleri başlangıçta Bizans için olumlu sonuçlar verse de *Union* meselesi İmparatorluk içinde büyük sorunlar doğurdu. Roma Kilisesi'nin üstünlüğünün ve Katolik inancın kabul edilmesi, İmparator Mihail'in şahsına münhasır bir gelişme olarak kaldı. Bizans halkı ve Ortodoks Kilisesi şiddetle *Union*'a karşı çıktı. Mihail'in tepki gösterenleri şiddetle cezalandırması Bizans yönetimini halktan ve kiliseden tamamen kopardı. Sicilya Kralı Charles d'Anjou, *Union* yanlısı Papa'nın ölümünü fırsat bilerek Bizans'ı yıkmak için

1281'de Adriyatik kıyılarına kuvvetli bir ordu gönderdi. Bu orduyu mağlup eden Mihail, Roma'da Bizans düşmanı IV. Martin'in Papa seçilmesiyle *Union* politikasının iflas ettiğini gördü. Artık Papalık vasıtasıyla dizginlenemeyen Charles d'Anjou, yarım kalan işini tamamlamak için büyük bir askerî harekât hazırlığına girişti. Bizans'ın sonunun geldiği düşünülüyordu. Derken İmparator Mihail, casusluk teşkilatı vasıtasıyla Sicilya Krallığı'nda büyük bir isyan çıkartmayı başardı. Charles d'Anjou tacını kaybetti. İmparatorluksa entrika silahı vasıtasıyla en tehlikeli düşmanından kurtuldu.

II. Andronikos Paleologos, Taht Kavgası ve Türkmen Beylikleri

Mihail'in ölümünden sonra (1282) Bizans tahtına oğlu II. Andronikos (1282-1328) çıktı. Mihail oğluna, batıdaki en tehlikeli düşmanını bertaraf etmiş geniş bir imparatorluk bıraktı. Fakat yapılan savunma ve imar harcamaları nedeniyle hazine bomboştu. Andronikos, babasının *Union* politikasını bırakarak Ortodoks inanca geri dönüp iç barışı sağlamaya çalıştı. Hazineyi kurtarmak amacıyla müttefiki Cenevizlere güvenerek donanmayı lağvetmesi beraberinde büyük sorunlar getirdi. Fakat Bizans için asıl tehlike Anadolu'da boy gösterdi. Moğol istilasının baskısıyla Selçuklu Sultanlığı yıkıma sürüklenirken, Bizans-Selçuklu sınırlarına yığılan Türkmen kitleleri Bizans topraklarını fethetmeye başladılar. Daha VIII. Mihail döneminde Karia, İonia, Frigya eyaletleri Türkmenlerin hedefi hâline geldi. Batı Anadolu'daki askerî varlığın Balkanlara nakledilmesi, bu eyaletleri büyük ölçüde savunmasız bırakmıştı. Hatasının farkına varan Mihail'in Anadolu'ya gönderdiği kuvvetler Türkmen ilerleyişini durduramadılar. İmparator son yılında bizzat harekete geçerek Sakarya boylarında tahkimatlar yaptırdı. XIV. yüzyılın hemen başında Karia'da Menteşeoğulları, Frigya'da Germiyanogulları ve İonia'da Aydınoğulları kuruldu. Bizans'ı asıl sarsan Osmanogulları ise Bitinia'da Söğüt-Domaniç yöresinde kuruldu.

İmparator II. Andronikos Türklerin Batı Anadolu'daki fetihlerine kayıtsız kalmadı. Önce oğlu ortak İmparator IX. Mihail'in komutasında askerî kuvvet gönderdi. Bu ordu Karia ve İonia'yı kurtaramadı. Bitinia'da Osmanlılara karşı Mouzalon idaresinde gönderilen ordu da 27 Temmuz 1302'de Bafeus (Koyunhisar) Muharebesi'nde mağlup oldu. Bizans, Bitinia'yı kaderiyle başbaşa bırakmak zorunda kaldı. Bununla birlik-

te II. Andronikos yönetimi, Katalanların ücretli asker olarak Türklere karşı savaşmak teklifini büyük bir hevesle kabul etti. Roger de Flor komutasındaki on bin kişilik Katalan kuvveti, Erdek'ten Anadolu'ya çıkarıldı. Başlangıçta Türklere karşı başarılar kazanan Katalanlar, Alaşehir'e kadar ilerleyip şehirdeki Türk kuşatmasını kırdılar. Aydın ve Menteşe Beylikleriyle savaşan Katalanlar'ın Osmanlılara karşı bir saldırısı olmadı. Katalanlar, Anadolu'da Türk- Bizans ayrımı gözetmeksizin yağma ve katliamlarda bulundular. Manisa'yı üs edinen Katalanlar zamanla başlarına buyruk hareket edip Bizans için daha tehlikeli hâle geldiler. Bu tehlikeyi bertaraf etmek için Trakya'ya davet edilen Roger de Flor'un bir komployla Gelibolu'da öldürülmesi üzerine Katalanlar ayaklandı. Trakya, Makedonya ve Teselya'yı tahrip ederek Atina'ya ulaştılar. Buradaki Fransız Düklüğü'nü ortadan kaldırdılar ve seksen yıl hâkimiyet süren Katalan Dükaliği'nı kurdular.

Türk fetihleri ve Katalanlar dolayısıyla imparatorluk hazinesi tamamen tüketildiği için tek yol vergilerin artırılmasıydı. Bu da halk arasında büyük sorunlara yol açtı. Paranın değerinin düşmesi, Cenevizlilerin ve Venediklilerin ülkenin zenginlik kaynaklarını sömürmesi ve ticaretin tamamen onların eline geçmesi, ekonomik ve mali çöküşe neden oldu. Bütün bunların üstüne imparatorun torunu Genç Andronikos 1321'de taht için ayaklandı. Asiler başkent üzerine yürüme hazırlıkları yaparken dedeyle torun arasında uzlaşma sağlandı. Ortak imparator Genç Andronikos Edirne'de, İmparator II. Andronikos ise Konstantinopolis'te hâkim olacaktı. Bizans'taki hanedan çatışmasından istifade eden Osmanlılar, Bitinia'daki feodal güçleri (tekfurları) mağlup ederek Bursa'yı fethettiler.

Torun Andronikos'un tahta oturma hırsı ikinci defa iç savaş çıkmasına sebep oldu. 1327'de Selanik'te, Kantakuzenos gibi aristokratların ve Bulgarların desteğini alan Genç Andronikos bir kez daha ayaklandı. Sırpların desteklediği II. Andronikos dirense de 1328 yılında tahtı torunu III. Andronikos'a terk etmek zorunda kaldı.

İttifaklar ve İç Savaşlarla Tükenen Bizans

III. Andronikos (1328-1341) tahta geçmesine yardım eden İoannes Kantakuzenos'u yardımcısı yaptı. Anadolu'da vaziyet tehlikeliydi: Bitinia'nın büyük şehirleri Osmanlılar tarafından kuşatılıyordu. Kuşatma altındaki İznik düşmek üzereydi. Bu nedenle III. Andronikos seferber edebildiği 4 bin

kişilik imparatorluk ordusuyla Osmanlılara karşı harekete geçti. Orhan Bey komutasındaki Osmanlı Türkleri, 1329'da Pelekanon Muharebesi'nde Bizans İmparatoru'nu ağır bir yenilgiye uğrattı. Bu mağlubiyetle Bizans'ın Anadolu'daki hâkimiyeti kesin olarak sona erdi. 1331 yılında İznik ve 1337'de İzmit Osmanlılar tarafından fethedildi. Kocaeli Yarımadası'na sahip olan Osmanlılar egemenlik sahalarını Üsküdar'a kadar genişlettiler. 1345'te Karesioğulları Beyliği'nin Osmanlılarca ilhakıyla tüm güney Marmara ve Çanakkale Boğazı sahilleri Osmanlıların eline geçti. Böylece Karesi deniz gücü de Osmanlıların eline geçti. Osmanlı Beyliği artık en büyük ve güçlü Türk devletiydi.

Bizans, elinde kalan Balkan topraklarını ve adaları koruma politikası izlemeye başladı. Donanma ihtiyacı için müttefiki Ceneviz'e güvenemeyen III. Andronikos, küçük bir deniz gücü oluşturarak Midilli, Sakız ve Foça'yı Latinlerin saldırısından kurtarmak istedi. Bu amaçla Batı Anadolu'daki Saruhan ve Aydınoğulları Beyliklerinden müttefik olarak yararlanmayı düşündü. Karaburun'da Aydınoğulları hükümdarı Umur Gazi'yle görüşen III. Andronikos, yüz bin iperpron ödeme şartıyla ittifak için anlaştı. Türklerin yardımıyla Midilli ve Sakız'a sahip olan İmparator, Umur Bey'in gönderdiği kuvvetlerle Epir bölgesindeki ayrılıkçı isyanları ve Sırp saldırılarını da önledi. III. Andronikos, Konstantinopolis'le birlikte Balkanlar ve adalara hâkim, geniş bir imparatorluğu muhafaza edebildi. Fakat askerî ve ekonomik-mali çöküş onun zamanında daha da derinleşti. Halk; paranın değer kaybetmesi, vergi yükünün ağırlaşması, Anadolu'nun tamamen kaybedilmesiyle yaşanan iç göç gibi sorunlar yüzünden İmparatorluk yönetimine bağlılığını ve güvenini yitirdi. Siyasi, sosyal ve dinî çatışmalar iç istikrarsızlığı daha da kötüleştirdi.

Zayıflamış ve dış askerî destek olmaksızın ayakta dahi kalamayan imparatorluk, 1341'de III. Andronikos'un ölümüyle tekrar iç mücadelelere sahne oldu. Tahtın meşru varisi V. İoannes henüz çocuk olduğundan yönetimi naip İoannes Kantakuzenos yürütüyordu. Kısa süre İmparatoriçe Savoy'lu Anna, Megadük Aleksios Apokaukos ve Patrik birleşerek Kantakuzenos'a cephe aldılar. Muhalif grup, Kantakuzenos'un Selanik'e kadar ilerleyen Sırplarla savaşmasını fırsat bilerek Apokaukos'u naip ilan ettiler. Bunun üzerine Kantakuzenos Dimetoka'da kendini imparator ilan etti. Taraflardan birinin diğerine üstün gelmesi için yeterli askerî güç yoktu. Dolayısıyla taht için çarpışan taraflar Sırplar, Bulgarlar, Ay-

dinoğulları, Venedik ve Ceneviz'le yapılan ittifaklarla savaşı sürdürdüler. Değişken seyir eden ittifaklar sayesinde dış güçler hem toprak kazandılar hem de mali kaynak elde ettiler. Kantakuzenos en son ittifakını 1346 yılında Osmanlılarla yaptı. Orhan Bey'e kızı Theodora'yı eş olarak verdi. Askerî yardım karşılığında da Gelibolu Yarımadası'ndaki Çimpe Kalesi'ni bıraktı. Türklerin yardımı ve Konstantinopolis garnizonunun saf değiştirmesiyle galip gelen Kantakuzenos, 1347'de Bizans iktidarının sahibi oldu.

Bu mücadeleler sırasında Bizans'ın askerî-mali gücü tükendi. Balkanlar'da Stefan Duşan'ın yönetiminde Sırplar güçlü bir düşman olarak ortaya çıktı. Bulgarlar ve Bizans'a üstün gelen Sırplar, Tuna'dan Teselya'ya kadar uzanan bölgeyi işgal ettiler. Bizans'ın elinde Doğu Trakya ve Selanik, Mora, Ege Adaları kaldı. Sırpların ve Romalıların İmparatoru unvanını kullanan Duşan, donanmaya sahip olmadığı için Konstantinopolis'i kuşatamıyordu. Bizans'ın Trakya dışında vergi alabileceği arazisi yoktu. Hazine tamamen boşaldığından iç savaş sırasında İmparatoriçe Anna, imparatorluk tacını ve mücevherlerini rehine vererek Venedik'ten borç almıştı. Askerî, mali, idari çöküşün üzerine 1348'de yaşanan veba salgını nüfusun yarısını yok etti. Bizans'ın ticari, ekonomik, doğal kaynaklarını ve gümrük gelirlerini sömürgeleştiren Ceneviz, Galata'ya sağlamca yerleşip Konstantinopolis'e karşı güçlü bir rakip hâline gelmişti. Kantakuzenos'un küçük bir donanma inşa ettirip gümrük düzenlemeleri yapması ve ticaretten pay almak istemesi üzerine Ceneviz, güçlü donanmasıyla Bizans gemilerini yaktı.

Tahtın meşru varisi V. İoannes, Bozcaada'nın kendisine verilmesi karşılığında, 20 bin düka borç vermeyi vaat eden Venedik'in kışkırtmasıyla 1352'de bir daha ayaklandı. Kantakuzenos, iktidarını korumak için Orhan Bey'den yardım istedi. Süleyman Paşa komutasında 10 bin kişilik bir kuvvet gönderildi. Sırplar da İoannes'e askerî destek gönderdiler. Dimetoka yakınlarındaki savaşı Kantakuzenos kazandı. 1354'te yaşanan şiddetli deprem, Gelibolu şehrinin surlarını tahrip edince Osmanlı Türkleri bu şehre sahip oldular. Avrupa'da önemli bir köprübaşı elde eden Osmanlıların bu fethi, Konstantinopolis'te korku yarattı. Kantakuzenos şehrin iadesi için diplomatik girişim başlatsa da faydası olmadı. 1355'te Sırp Stefan Duşan, Orhan Bey'e ittifak teklif etti. Buna göre Konstantinopolis kendisinde kalmak kaydıyla Bizans'ı aralarında paylaşacaklardı. Bu öneri kabul edilmedi. Çevredeki güçler,

Kantakuzenos'un tahttan uzaklaşmasının çıkarlarına uygun geleceğini gördükleri için V. İoannes'i destekleyip Bizans tahtına oturmasını sağladılar.

Türklerin Vasalı, Batılıların Oyunağı Olan Bizans

Venedik'in Konstantinopolis'teki temsilcisi 1355 yılında senatoya gönderdiği bir raporda, "Boğaziçi'ndeki adamın çok hasta olduğunu, Venedik'in elini çabuk tutarak, Konstantinopolis'i almasını" önermişti. Aynı yıl Sırp Stefan Duşan'ın ölmesi ve imparatorluğunun feodal Sırp güçlerince paylaşılması, Bizans'ı kuvvetli bir düşmandan kurtardı. Ancak bu olay Türklerin Balkanlar'daki fetihlerini de kolaylaştırmıştı. Süleyman Paşa hızla Doğu Trakya'nın önemli şehirlerini ve kasabalarını fethetti. Osmanlıların ilk büyük fethi şüphesiz, 1362'de Edirne'yi almalarıydı. Sultan I. Murad (1362-1389) başkentini Bursa'dan Edirne'ye naklederek Osmanlı'yı bir Avrupa devleti hâline getirdi. İmparator V. İoannes hızla tükenen İmparatorluğu dış yardım olmaksızın kurtaramayacağını biliyordu. Yardım bulmak için Macaristan'a gitti. İlk defa bir Bizans imparatoru, yabancı bir ülkede yardım dileniyordu. Fakat Macar Kral'ı ona yüz vermedi. V. İoannes dönüş yolunda Bulgarlar tarafından kuşatıldı. İmparator, dayısı Savoy'lu Amadeus'un küçük bir haçlı donanmasıyla yardıma gelmesiyle kurtulabildi. Yeşil Kont lakaplı Amadeus, Gelibolu'yu Türklerden alarak Bizans'a geri iade etti.

Bizans'ı kurtarabilmenin tek yolu Batı Hristiyan dünyasının harekete geçmesiydi. Fakat İmparatorun yardım çağrıları her defasında Papalığın "önce Katolikliğin kabul edilmesi, sonra yardım" şartına çarpıyordu. V. İoannes 1369 yılında Roma'ya giderek Papa'yla görüştü ve Katolik olma şartını yerine getirdi. Fakat Ortodoks Bizans halkı ve Kilisesi buna şiddetle karşı çıktı. Kiliselerin Katolik inancında birleşmesi beklenirken, Katolik olmak imparatorun şahsına münhasır bir hareket olarak kaldı. Yardım bulma ümidini kaybeden İmparator 1370'de Venedik'e giderek mali kaynak dilendi. Venedik, Bozcaada'nın verilmesi karşılığında annesi İmparatoriçe Anna'nın rehin bıraktığı tac ve mücevherleri iade etmeyi ve ayrıca 25 bin düka vermeyi kabul etti. Fakat Konstantinopolis'te vekil bıraktığı oğlu Andronikos, Bozcaada'yı teslim etmeyince, dönüş parası olmayan İmparator rehin kaldı. Selanik'i yöneten diğer oğlu Manuel, gerekli ödemeleri yaparak babasının Konstantinopolis'e geri dönmesini sağladı.

Bu arada Balkanlar'da Osmanlı fetihleri hızla ilerliyordu. 1369 Sırp sındığı ve 1371 Çirmen zaferleri sonrasında, Türklerle direnebilecek yerel Hristiyan güç kalmadı. Sırlar ve Bulgarlar Osmanlıların vasalı oldular. Bizans İmparatoru da Osmanlı Sultanı'nın üstünlüğünü tanıyarak vasallığı kabul etti. Artık Konstantinopolis, Selanik, Mora ve Ege'deki bazı adalardan ibaret olan Bizans, Osmanlı'ya yıllık haraç ödü-yordu. İmparator, Sultan istediği zaman askerleriyle birlikte onun emri altına giriyordu. 1373'te Sultan Murad'ın emriyle Anadolu'da seferdeyken, Edirne'de vekil bırakılan Şehzade Savcı Çelebi'yle Konstantinopolis'teki vekil Prens Andronikos, babalarına karşı isyan ettiler. I. Murad kısa sürede isyanı bastırdı ve Savcı Çelebi'nin gözlerine mil çektirdi. İoannes'ten de aynı şeyi oğlu Andronikos için yapmasını istedi. İmparator bu emir üzerine Andronikos'un bir gözünü kör ettirerek Anemas zindanına kapattı ve diğer oğlu Manuel'i ortak imparator ilan etti.

Venedik ve Ceneviz'in Çanakkale Boğazı'nın kilidi konumundaki Bozcaada'ya sahip olma mücadelesi, Bizans'ta yeni bir taht darbesine yol açtı. Cenevizliler, Türklerin de yardımıyla 1376'da zindandaki Kör Andronikos'u kaçırarak Galata'ya getirdiler. Sultan Murad'ın sağladığı askerî destekle Andronikos, babası İoannes'i ve kardeşi Manuel'i devirip tahta oturdu. Andronikos, yardımların karşılığında Bozcaada'yı Cenevizlilere vermeye yeltense de Venedik'in engellemesiyle bu iş gerçekleşmedi. Savoy'lu Yeşil Kont'un on yıl önce Türklerden aldığı Gelibolu'yu Andronikos'tan geri alan Osmanlılar, bu taht değişikliğinden en fazla kâr sağlayan taraf oldu. V. İoannes, üç yıl kadar zindanda kaldı fakat Venediklilerin organize ettiği bir darbeye 1379'da tekrar tahtına kavuştu. Fakat Osmanlılara vasallık bağı daha da ağırlaştırıldı. Ödenen yıllık haraç artırıldı; ihtiyaç olduğunda yardımcı birliklerle padişahın seferlerine katılma yükümlülüğüne boyun eğildi.

Birbirleriyle kara bağlantısı olmayan topraklarda hüküm süren İmparator, yönetimi oğulları arasında paylaştırdı: Andronikos'a Silivri çevresini, Manuel'e Selanik'i, Theodoros'a da Mora'yı verdi. Manuel, Türklerle karşı hareketlerde bulununca Selanik kuşatıldı. Üç yıllık kuşatmadan sonra şehir 1387'de fethedildi. Makedonya, Arnavutluk, Teselya bölgeleri ve Sofya, Niş gibi şehirler de Osmanlıların eline geçti. 1388'de Lala Şahin Paşa komutasındaki birliklerin Ploşnik'te mağlup edilmesi üzerine, Osmanlılara karşı Sırp Kralı Lazar'ın etrafında bir Balkan Haçlı ordusu oluşturuldu. 1389'da Kosova Muha-

rebesi'nde kazanılan Türk zaferi Balkanların kaderini belirledi fakat Sultan Murad savaş meydanında şehit düştü.

Osmanlı tahtına oturan Yıldırım Bayezid (1389-1402) döneminde Bizans üzerindeki Türk hegemonyası ağırlaştı. İmparator V. İoannes'in torunu VII. İoannes'i darbeye tahta geçiren Bayezid, V. İoannes'in iktidarı geri alması üzerine yıllık haracı artırdı ve ortak imparator Manuel'in rehin olarak yanına gönderilmesini istedi. V. İoannes'in surları tamir ettirmesine sert tepki göstererek yeni surları yıktırdı. 1391'de İmparator V. İoannes'in ölümü üzerine, oğlu II. Manuel Paleologos (1391-1425) tahta çıktı. Bu sırada Bizans İmparatorluğu başkent Konstantinopolis ve Mora Yarımadası'nın bir bölümünden ibaretti. Sultan I. Bayezid, İmparatoru ve yeğeni VII. İoannes'i Anadolu'ya yaptığı seferlerde vasalları olarak yanında bulundurdu. Hatta 1392'de Anadolu'da tek Bizans şehri olarak kalan Alaşehir'i onlara fethettirdi. Yıldırım Bayezid, meşruiyet ve hukuka bağlı kalarak devleti güçlendiren babası I. Murad'ın siyasetinden farklı bir tavır sergiledi. Fetih ve ilhak siyasetiyle Balkanlar ve Anadolu'da Osmanlı sınırlarını genişleten Bayezid, ilk defa Sultan-ı İklim-i Rum unvanını kullandı. Devletin başkenti olarak Konstantinopolis'i gördüğü için şehri fethetme hazırlıklarına girişti. Boğazın Anadolu yakasına Anadolu Hisarı'nı inşa ettirdi ve gemi yapımına hız verdi. 1394'de Bizans başkentinin kendisine teslim edilmesini isteyen Yıldırım Bayezid red cevabı alınca şehri kuşattı. Kuşatma, şehrin surlarını yıkacak top olmaması ve yetersiz deniz gücü yüzünden şehrin giriş-çıkışlarını kapatan bir muhasara şeklinde yürütüldü. Her ne kadar kıtlık ve açlık Bizanslıları bunaltsa da zaman zaman denizden yardım alarak ve şehrin boşluklarında sebze-meyve yetiştirerek kuşatmaya direndiler. 1396'da Macarların ve Fransızların başını çektiği Haçlı Seferi dolayısıyla kuşatma kısa süreliğine kaldırıldı. 25 Eylül 1396'da Niğbolu'da Haçlılara karşı parlak bir zafer kazanan Yıldırım Bayezid, Konstantinopolis'i ikinci defa ve daha sert biçimde kuşattı. Aralıklarla yapılan saldırılar ve gelen yardımların azalması yıllar geçtikçe Bizans'ı iyice bunalttı. Nihayetinde İmparator II. Manuel, yardım bulabilmek için başkentinden ayrılarak önce İtalya'ya sonra da Fransa'ya ve İngiltere'ye gitti. Saygıyla karşılansa da Batı Hristiyan dünyası Bizans'a umut ettiği yardımı yapmadı. Manuel, Paris'te çaresizce başkentten gelecek felaket haberini beklerken umulmadık bir gelişme yaşandı. Emir Timur, 20 Temmuz 1402'de Osmanlıları ağır bir mağlubiyete uğrattı. Bu haber üzerine derhâl başkentine dö-

nen II. Manuel, Osmanlı şehzadeleri arasında çıkan taht kavgaları dolayısıyla Bizans'ı vasallıktan kurtardı.

Elli Yıl Ömür Kazanan Bizans

Bizans, Osmanlı'nın Fetret Devri'nde önce Süleyman Çelebi'yi destekledi. Süleyman'la anlaşma yapan Manuel, ödenen haracı kaldırdı. Selanik'i, Tekirdağ'a kadar uzanan Marmara sahilini ve Trakya'nın Karadeniz kıyılarını geri aldı. Fakat Musa Çelebi, inatçı bir mücadeleyle Süleyman'ı ortadan kaldırıp 1411'de Konstantinopolis'i kuşattı. Musa'ya karşı Çelebi Mehmed'le anlaşılan İmparator Manuel, Mehmed'e her türlü yardımı yaptı. Zorlu bir mücadele sonrasında I. Mehmed, kardeşini saf dışı bırakıp Osmanlı tahtına tek başına oturdu. Bizans kuşatmadan kurtulmuştu. I. Mehmed'in (1413-1421) hükümdarlığı boyunca Osmanlı-Bizans ilişkileri dostane bir seyir izledi. Bu süre zarfında İmparator II. Manuel, Mora ve Selanik'te savunma tedbirleri almakla ve imar faaliyetleriyle uğraştı. Korintos Kıstağı'na, Eksamilion (Altı Mil) surunu inşa ettirdi.

Çelebi Mehmed'in 1421'de vefatı üzerine oğlu II. Murad (1421-1451) Osmanlı tahtına oturdu. Aynı yıl Manuel, oğlu VIII. İoannes'i ortak imparator ilan etti. Baba-oğul Osmanlılara karşı farklı tavır takındılar. Manuel, Murad'la anlaşma yanlısıyken, oğlu İoannes sertlik yanlısıydı. Murad'ın amcası Düzmece Mustafa, İoannes'in kışkırtmasıyla isyan etti. Bu isyanı bastıran Sultan Murad, 1422'de Konstantinopolis'i kuşattı. Bizans'ı yine surlarının sağlamlığı ve entrika diplomasisi kurtardı. Sultanın kardeşi Mustafa'nın Bizans desteğiyle ayaklanması üzerine bu kuşatma da kaldırıldı.

Bizans'ın saldırganlığına Türklerin cevabı sert oldu: 1423'de Eksamilion surunu tahrip eden Türkler, Mora'ya yıkıcı akınlar yaptılar. Çaresiz kalan Bizans, 1424'de haraç ödemeyi ve yeniden Osmanlı'nın vasalı olmayı kabul etti. Bu arada Bizans'ın ikinci büyük şehri Selanik'in kaderi belirleniyordu. Türk taarruzları karşısında bunalan şehrin yöneticisi Andronikos, 1423'te Selanik'i Venediklilere sattı. Venedik'in anlaşma teklifini kabul etmeyen Osmanlılar, yedi yıllık bir kuşatmanın ardından 1430'da Selanik'i kesin olarak fethettiler.

İmparator II. Manuel'in ölümü (1425) üzerine oğlu VIII. İoannes Paleologos (1425-1448) Bizans tacının sahibi oldu. Bu sıralarda Bizans, Konstantinopolis çevresindeki birkaç küçük kasabadan ve Türk akınlarına maruz kalan Mora'dan ibaretti.

Halk yoksulluk içindeydi; ekonomi ve hazine perişandı. İmparatorluk varlığını surların sağlamlığına ve Batı'dan gelecek yardıma borçluydu. Batı yardımının anahtarını elinde tutan Roma Kilisesi ise Bizanslıların Papalığın üstünlüğünü tanımasını ve Katolikliği kabul etmelerini şart koşuyordu. Türklerin yoğunlaşan baskıları karşısında İmparator VIII. İoannes, 1437'de İtalya'ya gitti. Ferrara ve Floransa'da yapılan görüşmeler sonucunda 1439'da bir kez daha Katolik ve Ortodoks Kiliselerinin birleştiği ilan edildi. İmparator ve maiyetindeki Ortodoks ruhbanlar Katolikliği kabul ettiklerini açıkladılar. Fakat İmparator Bizans halkının sert tepkisiyle karşılaştı. Halk Katolik inanca girmeyi kesinlikle reddediyordu. Floransa'daki karara Ortodoks Slav dünyası da şiddetle karşı çıktı. Moskova Kilisesi, İmparator ve Patriğin Katolikliği kabul etmesini ihanet sayarak Konstantinopolis Kilisesi'nden bağımsız olduğunu ilan etti. Bizans yönetimi, büyük umut bağladığı Kiliselerin birleşmesinden hiçbir fayda göremedi.

Osmanlıların Rumeli'deki fetihlerinin ilerlemesiyle Macarlarla karşı karşıya gelindi. Papalığın çağrısıyla, Polonya ve Macaristan Kralı VIII. Vladislas, Sırp Brankoviç, Transilvanya Hâkimi Hunyadi Yanoş ve diğer bazı Hristiyan güçler Osmanlılara karşı bir Haçlı birliği oluşturdular. 1443'de Niş yakınlarında Osmanlıları mağlup eden Haçlılar, Sırbistan ve Bulgaristan'da ilerlediler fakat Trakya'da durduruldular. Bizans ve Hristiyanlar arasında Osmanlıların Balkanlardan atılabileceği umudu yeşerdi. Bu gelişmeden cesaret alan Mora Despotu Konstantinos, Eksamilion surunu yeniden inşa ettirdi ve Teselya'ya saldırılar düzenledi. Değişen dengeleri dikkate alan Sultan II. Murad, 1444'te Haçlı temsilcileriyle Edirne-Segedin Antlaşması'nı yaptı. Sırp Despotu Brankoviç'e ülkesi iade edilirken, Hristiyanlara bazı tavizler verildi. Fakat Papalık bu anlaşmayı geçersiz ilan etti ve Venedik'in teşvikiyle Vladislas ve Hunyadi Yanoş Haçlı ordusunu harekete geçirdi. Bu defa iyi bir hazırlık yapan Osmanlılar, Haçlıları Varna'da karşıladılar. 10 Kasım 1444'te Haçlı ordusu imha edildi. Hunyadi Yanoş kaçarken, Vladislas öldürüldü. Parlak Türk zaferi Bizans'ta büyük korkuya yol açtı.

Sultan II. Murad'ın tahtını küçük yaştaki oğlu II. Mehmed'e bırakması üzerine Hristiyan dünyası yeniden bir Haçlı ordusu oluşturdu. Macar, Leh, Sicilya ve Napoli kuvvetleri birleşerek 100 bin kişilik bir kuvvet oluşturdu. Tahta geri dönen Sultan II. Murad komutasındaki Osmanlı ordusu, 17 Ekim 1448'de Kosova'da Haçlıları ağır bir hezimete uğrattı. Bu

zaferle Batılı Hristiyanlar Türkleri Balkanlardan atamayacakları gerçeğini kabullendiler. Bizans içinse artık sonun başlangıcıydı. Zira bundan sonra Batı Hristiyanları Bizans'ı kurtarmak için hiçbir fedakârlıkta bulunmayacaklardı.

Bizans'ın Düşüşü, Feth-i Mübin: Konstantinopolis İstanbul Oluyor

İmparator VIII. İoannes Paleologos öldüğünde erkek evladı olmadığı için tahta, kardeşi Mora Despotu Konstantinos Dragasis (1449-1453) geçti. XI. Konstantinos başkente geldiğinde, halkı kiliselerin birleşmesi meselesinde bölünmüş hâlde buldu. Buna rağmen Avrupa'dan yardım gelir umuduyla Katoliklik çatısı altında birliği onayladı.

Osmanlı Sultanı II. Murad'ın vefatından sonra oğlu II. Mehmed (1451-1481) tahta çıktı. Genç Sultan'ın en büyük hedefi Konstantinopolis'i fethetmekti. Anadolu ve Balkanlara hâkim olan Osmanlı Devleti'nin imparatorluğa dönüşebilmesi için Boğaziçi'ndeki Konstantinopolis'i alması gerekiyordu. II. Mehmed'in iç kamuoyunda hükümdarlığını kabul ettirmesi ve çıkması muhtemel muhalefeti bastırması için de böylesi bir başarıya ihtiyacı vardı. Hz. Peygamber'in Konstantinopolis'in fethini teşvik eden hadisindeki başarıyı gerçekleştirmek, II. Mehmed'i İslam âleminin lideri yapacaktı. Devletlerarası dengeler, siyasi ve askerî durum ve teknoloji alanındaki gelişmeler, Konstantinopolis fethine uygundu. II. Mehmed vakit kaybetmeden Bizans'ın sonunu getirecek fetih için hazırlıklara girişti. Boğazın Avrupa yakasına Rumeli Hisarı'nı inşa ettirmesi Bizans yönetimini korkuya ve telaşa düşürdü. Bizans, Latin Batı dünyasıyla temasları artırdı. 1452'de Papalık temsilcileri Başkent'e gelerek Ayasofya'da Katolik usulünce ayin yaptılar. Bunun karşılığında batıdan yardım bekleniyordu. İmparatorun baş nazırı Lukas Notaras, Ortodoks inanca son derece bağlı ve Latinlerden o denli nefret eden Bizans halkının tercihini, "Konstantinopolis'te Latin külâhı görmektense Türk sarığını görmeyi tercih ederim" diyerek dile getirdi.

II. Mehmed'in en önemli hazırlığı ateşli silah teknolojisini geliştirmekti. Macar Urban ve Osmanlı mühendisleri, surları yıkabilecek güçte devasa toplar döktüler. Edirne'de dökülen toplar binlerce asker ve yüzlerce hayvan tarafından konvoy hâlinde Konstantinopolis'e gönderildi. Şehri denizden kuşatabilmek için yeni donanma inşa ettirildi. Anadolu'dan ve Rumeli'den on binlerce asker toplandı.

Bizans İmparatoru XI. Konstantinos da savunma hazırlıkları yaptı. Surlar tamir edildi ve güçlendirildi. Haliç'in ağız zincirle kapatıldı. Batıya yapılan yardım çağrılarıysa fazla yankı bulmadı. Cenevizli Guistiniani'nin komutasında iki bin kişilik yardımcı bir kuvvet geldi. Bizans beş bin kişi toplayabildi. Bizanslı aristokrat ailelerden Lukas Notaras, Dimitirios, İoannes Kantakuzenos ve Nikiforos imparatorun emrindeki birliklere komuta ediyordu. Şehirdeki Venedikliler, Cenevizliler ve Katalanlar savunmaya katıldılar.

Osmanlı ordusu 2 Nisan 1453'te şehir önlerinde görüldü. II. Mehmed, gelenek uyarınca önce şehrin teslimini istedi. XI. Konstantinos bu isteği kabul etmedi. 6 Nisan 1453'te topların ateşlenmesiyle kuşatma başladı. Bizanslılar, Türklerin top atışlarıyla tahrip ettikleri surları geceleri hızlıca tamir ediyorlardı. Surlara yapılan piyade taarruzları, surlardan atılan Rum Ateşi'yle püskürtülüyordu. Haliç'teki zinciri kırmak için yapılan Türk donanma saldırıları sonuçsuz kaldı. 22 Nisan'da II. Mehmed'in emriyle yetmiş kadar gemi Galata'nın arkasından yürütülerek Haliç'e indirildi. Bu durum Bizanslıların umutlarını kırdı ve savaşın dönüm noktalarından biri oldu. Haliç tarafından taarruzların yapılmasına rağmen Bizanslılar çetin bir savunma yaptılar. Bütün saldırılar püskürtülse de II. Mehmed zafere inanıyordu. Son büyük saldırıdan önce bir kez daha şehrin teslimini istedi. Herkese can, mal, namus ve inanç güvencesi vaat etti. Bu teklif de reddedilince büyük taarruz başlatıldı. Şehre üç taraftan şiddetli biçimde hücum yapıldı. Bu sırada savunmada büyük rol oynayan Guistiniani'nin yaralanıp geri çekilmesiyle Bizans saflarında kargaşa ve panik doğdu. XI. Konstantinos çarpışmalarda hayatını kaybetti. Çöken surlardaki savunmayı kıran Osmanlı Yeniçerileri 29 Mayıs 1453 Salı günü akın akın şehre girmeye başladılar. Mağlup Bizanslılar korkuyla Ayasofya'ya sığındı. Muzaffer Türk askerleri üç gün içinde şehrin tamamına sahip oldu. Cuma günü şehre giren II. Mehmed, Ayasofya'ya giderek Bizanslıları bağışladı ve vaat ettiği can, mal ve inanç güvenliğini bahsetti. Bu büyük fetihle II. Mehmed Fatih; Konstantinopolis ise İstanbul oldu. Türklerin 29 Mayıs 1453'de kazandıkları zafer Bizans İmparatorluğu'nun sonu oldu.

SONUÇ

Bizans veya Doğu Roma, Konstantinopolis'in başkent olarak iskâna açıldığı 330 yılından itibaren 1123 yıl ayakta kaldı. Tarihi boyunca Roma kimliğine, devlet anlayışına ve hukukuna sahip çıktı. Romalı kimliğini ve kültürünü, Helen mirası ve Hristiyanlık inancıyla sentezledi. Antik Helen ve Klasik Roma mirasının sonraki yüzyıllara nakledilmesinde en önemli aracı oldu. Bizans, devlet teşkilatı, güçlü maliyesi, ordusu, donanması, diplomasisi, kültürü ve medeniyeti sayesinde karşılaştığı her soruna çözüm üretebilen bir yapıydı. Bu özelliğiyle Zümrüt-ü Anka olarak da anılmıştı. Ancak XIII. yüzyıldan itibaren çağın gelişmelerine uyum sağlayamadı. Çözüm üretme ve kendini yenileme kapasitesini kaybetti. 1071 yılındaki Malazgirt Zaferi'yle başkent önlerine kadar ilerleyen Türkler, Bizans'a kıyasla daha dinamik ve organize bir yönetim anlayışı geliştirerek her alanda ona rakip oldular. XIV. ve XV. yüzyıllar boyunca fetihlerini adım adım genişleterek Bizans'ın toprak ve demografi mirasına sahip oldular. Konstantinopolis, coğrafi ve stratejik konumu ve zenginliğiyle sadece bir imparatorluğun başkenti değildi. Aynı zamanda dünyanın diplomasi ve ticaret merkeziydi. Fetihle birlikte Türk-İslam hüviyeti kazanan şehir, bu özelliğini Osmanlı döneminde de devam ettirdi. Konstantinopolis'in fethi Bizans'ı tarih sahnesinden sildi ve Orta Çağ'ın sonu oldu.

KAYNAKÇA

- Ayönü, Y., *Selçuklular ve Bizans*, TTK, Ankara 2014.
- Babinger, F., *Fatih Sultan Mehmet ve Zamanı*, çev. Dost Körpe, Ankara 2003.
- Basık, C., *Yıkıldıktan Sonra Adı Değiştirilen Roma İmparatorluğu (İ. Ö. 753-İ. S. 1453)*, İstanbul 2019.
- Başta, Ş., *Bizans İmparatorluğu Tarihi, Son Devir (1261-1461)*, İstanbul 2015.
- Balivet, M., *Bizans ve Osmanlı*, çev. N. Demirtaş, İstanbul 2009.
- Cameron, A., *Bizanslılar*, çev. Ö. Akpınar, İstanbul 2008.
- Cheynet, J.-C., *Bizans Dünyası Bizans İmparatorluğu (641-1204)*, çev. A. Bilge, İstanbul 2018.
- Cogito, (*Bizans Sayısı*), Yapı Kredi Yayınları, Sayı 17, Kış 1999.
- Daş, M., *Bizans'ın Düşüşü*, İstanbul 2006.
- Delilbaşı, M., *İki İmparatorluk Tek Coğrafya: Bizans'tan Osmanlı'ya Geçişin Anadolu ve Balkanlar'daki İzleri*, İstanbul 2013.
- Demirkent, I., *Bizans Tarihi Yazıları, Dünya Kitapları*, İstanbul 2005.
- Haldon, J., *Bizans Tarih Atlası*, çev., A. Özdemir, İstanbul 2007.
- Göksu, E., *Büyük Selçuklular (1040-1157)*, Selenge, İstanbul 2020.
- İnalçık, H., *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*, İstanbul 2003.
- Köprülü, M. F., *Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri*, İstanbul 2003.
- Levtchenko, M. V., *Kuruluşundan Yıkılışına Kadar Bizans Tarihi*, çev. M. Selan, İstanbul 1999.
- Harris, J., *Konstantinopolis Bizans'ın Başkenti*, çev. T. Alkaç, İstanbul 2020.
- Mango, C., *Bizans Yeni Roma İmparatorluğu*, çev. G. Çağalı Güven, İstanbul 2008.
- Morgan, G., *Yeni Roma ya da Konstantin Şehri. Bizans'ın Kısa Tarihi*, çev. E. Çağdaş Babaoğlu, İstanbul 2010.
- Morrisson, C., *Bizans Dünyası Doğu Roma İmparatorluğu 330-641*, çev. A. Bilge, İstanbul 2014.
- Nicol, D. M., *Bizans'ın Son Yüzyılları (1261-1453)*, çev. B. Umar, İstanbul 1999.
- Nicol, D. M., *Bizans ve Venedik, Diplomatik ve Kültürel İlişkiler Üzerine*, çev. Gül Çağalı Güven, İstanbul 2008.
- Nicol, D. M., *Konstantinos Paleologos*, çev. Efe Kurtuluş, İstanbul 2013.
- Norwich, J. J., *Bizans Erken Dönem (MS 323-802)*, çev. H. Koyukan, İstanbul 2013.
- Norwich, J. J., *Bizans Yükseliş Dönemi (MS 803-1081)*, çev. S. Hırçın Riegel, İstanbul 2013.
- Norwich, J. J., *Bizans Gerileme ve Çöküş Dönemi (MS 1082-1453)*, çev. S. Hırçın Riegel, İstanbul 2013.
- Ostrogorsky, G., *Bizans Devleti Tarihi*, çev. F. Işıltan, TTK, Ankara 1999.
- Rice, T. T., *Bizans'ta Günlük Yaşam*, çev. B. Altınok, Özne Yayıncılık, İstanbul.
- Runciman, S., *Haçlı Seferleri Tarihi*, c. I-II-III, TTK, Ankara 1986-1987.
- Runciman, S., *Konstantinopolis Düştü*, çev. D. Türkömer, İstanbul 1999.
- Şüküroğlu, R., *Türk Bizans İlişkileri ve Anadolu'nun Türkleşme Süreci*, Yay. Haz. İ. Pavli – B. Can Candemir, İstanbul 2016.
- Seyrek, A., *Medeniyete Yön Veren Uygarlıklar: Bizans*, İstanbul 2020.

DİZİN

- A**
- Adriyatik 18, 64, 77, 79,
90, 91, 97, 100,
106, 108, 113
- Adriyatik Denizi 18
- Aetius 22
- Afrika 16, 20, 22, 27, 28,
42, 45, 59
- Afşin Bey 86
- Afyon 53, 59
- Alamanlar 16, 17
- Alarik 19
- Aleksandros 69
- Aleksios Angelos III. 105
- Aleksios Komnenos 90,
91, 92, 103
- Alp Arslan 85, 86, 87,
88, 89
- Amorion 41, 42, 47, 59, 61,
63, 86
- Amr b. As 39, 40
- Anadolu 9, 16, 20, 21, 30,
31, 32, 33, 36, 37,
40, 41, 42, 44, 45,
46, 49, 52, 53, 55,
57, 58, 60, 61, 63,
66, 71, 72, 73, 74,
75, 76, 77, 78, 79,
80, 81, 83, 84, 85,
86, 89, 90, 91, 92,
93, 94, 95, 96, 98,
99, 100, 101, 102,
105, 108, 109,
111, 112, 113,
114, 115, 118,
119, 122, 125
- Anastasios 46, 54
- Anastasius 23, 24, 46
- Anatolikon 46, 49, 54, 56,
59, 72, 87
- Anatolios Barşı 21
- Andronikos Komnenos
I. 103
- Andronikos III. 114, 115
- Anemas 105, 106, 107, 118
- Ankara 32, 57, 61, 63, 90,
98, 125
- Anna Komnena 97
- Annona 16
- Antakya 14, 16, 27, 31, 40,
60, 74, 75, 78, 86,
89, 96, 98, 99,
100, 101
- Anthemius 19
- Araplar 39, 48, 49, 51, 52,
64, 69
- Ariadne 21, 23
- Arius 15
- Ariuşçuluk 15
- Arkadius 18, 19
- Armenia 16, 17, 31, 55,
69, 85
- Armeniakon 42, 49, 54,
57, 87
- Artabasdos 54
- Artemis Tapınağı 25
- Aspar 21
- Attalates 88
- Attila 20, 22
- Avarlar 30, 31, 32, 33, 34,
35, 49
- Avrupa Hunları 19
- Ayasofya 13, 25, 26, 28,
37, 58, 67, 74, 82,
103, 107, 122, 123
- Ayvansaray 13, 20
- Azerbaycan 29, 34, 36,
84, 86
- B**
- Baian 33, 34
- Balear Adaları 27
- Balkanlar 20, 21, 23, 27,
30, 31, 32, 55, 58,
90, 91, 98, 101,
104, 105, 109,
111, 112, 115,
116, 117, 118,
119, 125
- Bardas 62, 63, 72, 74,
76, 77
- Basileios I. 64, 65, 66,
67, 68
- Basileios II. 75, 76, 77, 78,
79, 80, 81, 84
- Baudouin Courtenay
II. 110
- Bayezid 119
- Bela III. 103
- Belgrad 20, 81, 83
- Belissarius 25, 27
- Birinci Haçlı Seferi 96
- Bitinya 32, 72, 98
- Boğaziçi 12, 34, 63, 71, 72,
82, 122
- Bohemond 92, 95, 96,
97, 98
- Botaniates 90, 91, 92
- Bulgarlar 27, 32, 44, 49,
55, 56, 58, 59, 71,
74, 76, 87, 104,
105, 108, 109,
- 112, 115, 116,
117, 118
- Bursa 114, 117
- Büyük Saray 15, 67
- Byzantium 12
- C-Ç**
- Çağrı Bey 84
- Çaka Bey 92, 93, 96
- Çanakkale Boğazı 47,
76, 93, 100, 105,
115, 118
- Cebelitarık 12
- Charlemagne 55, 57,
58, 65
- Charles d'Anjou 112
- Çimiskes 72, 73, 74, 75,
77, 78
- Clermont Konsili 94
- Çorlu 91
- D**
- Danişmendliler 92, 96, 98
- Dastagird 36
- Dicle 36, 84
- Dimetoka 115, 116
- Diokletianus 10, 12, 14
- Diyarbakır 30, 63, 71, 84,
86, 87
- Doğu Anadolu 33, 36, 61,
85, 86
- Dördüncü Haçlı Seferi 14
- Draç 77, 91, 92, 97, 103,
104, 108
- Düzmece Mustafa 120
- E**
- Edirne 18, 34, 59, 71, 82,
90, 93, 100, 104,
105, 108, 114,
117, 118, 121, 122
- Efes 25, 66, 92, 96, 100
- Eirene 52, 53, 56, 57, 58
- Eksarkhos 27, 31
- el-Cezire 40
- Emevi Devleti 44, 46
- Epir Despotluğu 108, 109
- Ermeniler 66, 70, 87, 99
- Erzurum 30, 55, 65, 72, 78,
79, 85, 87
- Eudoksia 19

F

Fatih Sultan Mehmed 43, 108
 Fatımiler 75, 77, 87
 Filistin 32, 36, 37, 39, 40, 75, 95
 Finike 41
 Fırat 12, 31, 49, 63, 66, 69, 78, 86, 87, 89
 Fokas 30, 68, 70, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78
 Fustat 41

G

Gaius 26
 Galerius 10
 Galya 16, 17, 22
 Geiserikh 22
 Gelibolu 20, 108, 114, 116, 117, 118
 Germany 12
 Germenler 19
 Girit 41, 60, 62, 69, 71, 72, 73, 108
 Göktürk Kağanlığı 28
 Gotlar 13, 18, 19
 Gratianus 17, 18
 Grejuva 47, 48, 50, 82
 Guistiniani 123
 Guy de Lusignan 105

H

Haçlılar 94, 95, 96, 97, 100, 105, 106, 107, 121
 Hadım Narses 27
 Halep 40, 71, 72, 73, 77, 80, 84, 86, 87, 99
 Haliç 12, 20, 35, 47, 71, 106, 111, 123
 Harun Reşid 56, 57, 58, 60
 Hazarlar 34, 44, 52
 Herakleia 60
 Heraklius 5, 6, 31, 33, 34, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 44, 46, 49
 Honorius 18, 19
 Hz. Ali 42
 Hz. Muhammed 37, 38, 39
 Hz. Ömer 39, 40
 Hz. Osman 41

I-İ

İberia 16, 36, 79
 İbrahim Yınal 84
 İgor 72
 İkinci Haçlı Seferi 99, 100
 İkonaklast 50, 51, 52, 53, 54, 56, 59, 62
 İncil 15, 65
 İngiltere 10, 104, 119
 İoannes Kantakuzenos 114, 115, 123
 İoannes Laskaris IV. 110

İpek Yolu 28
 İsaakios Angelos II. 104, 105, 106
 İsavria 21, 50
 İskenderiye 14, 15, 32, 40, 41
 İslam Devleti 39, 42
 İstemi Yabgu 28, 29
 İtalya 12, 16, 18, 19, 20, 22, 23, 27, 28, 30, 42, 53, 55, 64, 73, 87, 90, 91, 92, 95, 97, 101, 119, 121
 İzmit 10, 12, 16, 53, 54, 115
 İznik Devleti 109

J

Jülianus 17
 Jüstinos 23, 28, 29
 Jüstinyanus II. 44, 45
 Jüstinyanus 13, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 30, 31, 44, 45, 53, 64, 65, 67

K

Kadıköy 21, 32, 34, 36, 42, 86
 Kafkasya 20, 34, 52, 78, 79
 Kaloyan 109
 Kanadik 30
 Kapadokya 31, 33, 41, 45, 46, 47, 58, 61, 72, 88
 Karaton 20
 Kartaca 16, 20, 27, 28, 31, 45, 52
 Kayseri 41, 42, 52, 74, 86, 98
 Kekeme Mihail 60
 Kerç 29, 45
 Khalkedon 21
 Kılıç Arslan I. 93, 94
 Kılıç Arslan II. 101, 102
 Kilikya 31, 44, 45, 47, 55, 61, 66, 69, 74, 86, 90, 96, 97, 99, 101
 Kıbrıs 41, 43, 54, 69, 74, 101, 103, 104, 105
 Konstans 16, 17, 31, 41, 42, 48
 Konstantinus I. 10, 12
 Konstantinos Dukas 70, 83, 89, 91
 Konya 52, 58, 92, 96, 99, 105
 Korint Kıstağı 27
 Kos 41, 43
 Krum 58, 59
 Ktesifon 32, 36
 Kubrat 35
 Kudüs 14, 31, 32, 34, 36, 37, 38, 40, 75, 77, 96, 100, 101, 104, 105

Kumanlar 93
 Kutalmış 84
 Kutrigurlar 27

L

Labarum 11, 14
 Lazkiye 69, 97
 Leo I. 22
 Leo III. 57
 Leon III. 46, 50, 51, 52, 53, 54, 66, 67
 Leon IV. 56
 Leontius 44, 45
 Likinius 11
 Lombardlar 28, 53

M

Macaristan 18, 30, 35, 117, 121
 Macarlar 83, 101, 106
 Makedonya 16, 20, 42, 58, 63, 64, 68, 79, 81, 82, 83, 92, 114, 118
 Malatya 42, 55, 61, 66, 71, 76, 78, 79, 85, 86, 95
 Malazgirt 78, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 92, 102
 Manuel I. 99, 100
 Margus Barışı 20
 Markianus 21, 22
 Marmara 12, 20, 33, 43, 60, 86, 89, 92, 94, 104, 115, 120
 Maviler 24, 25, 29, 30, 44
 Mavrikius 29, 30, 68
 Maximianus 10
 Maximus 18
 Megaralı Byzas 12
 Mehmed II. 121, 122, 123
 Mekke 37
 Memun 61
 Merzifon 97
 Mesleme 46, 47, 52
 Midilli 57, 92, 108, 109, 115
 Mihail I. 58, 59, 66
 Mihail II. 52, 59
 Mihail III. 52, 62, 63, 66, 67, 68
 Mihail Bringas IV. 83
 Mihail Paleologos 110, 111
 Milano Fermanı 11, 14
 Milvian Köprüsü Savaşı 11, 14
 Miryokefalon 99, 102
 Mısır 16, 21, 27, 31, 32, 36, 37, 40, 41, 48, 75, 87, 106
 Monofizit 21, 41
 Muaviye 41, 42, 43
 Murad II. 120, 121, 122
 Muradiye 85
 Musul 71, 84, 99
 Mutasım 61
 Müte 38

N

Napoli 27, 42, 121
Neft 48
Nesturi 21
Niğbolu 30, 119
Nika İsyanı 13, 24, 25
Nikiforos Bryennios 88, 90, 97
Nikomedia 12
Novella 68

O-Ö

Odoavakar 23
Ohri 78
Oleg 69
Ömer b. Abdülaziz 47
Omurtag 59, 60
Opsikion 49, 86
Orhan Bey 115, 116
Ortodoks 13, 23, 65, 83, 96, 108, 112, 113, 117, 121, 122
Osmanlılar 114, 118, 120, 121
Ostrogotlar 22, 23, 27

P

Padova 22
Paflagonya 98
Pannonia 18, 20
Patrik Benyamin 41
Patrik Nikolas 70
Patrik Sergius 31, 33, 35, 37
Peçenekler 87, 93
Pierre l'Hermite 94, 95
Poitiers Muharebesi 48
Psellos 83, 89
Pulkheria 21

R

Raguza 64
Ravenna 19, 27, 45, 53, 55
Raymond 95, 96, 99, 100
Renaud de Chatillon 101
Rodos 25, 41, 43, 92
Roger 101, 114
Roger de Flor 114
Roma 9, 10, 12, 14, 16, 19, 20, 21, 22, 23, 26, 27, 31, 37, 42, 51, 53, 55, 57, 62, 64, 75, 80, 82, 90, 101, 102, 106, 107, 112, 117, 121, 125
Roma Kilisesi 21, 37, 51, 57, 82, 90, 107, 112, 121
Romanos II. 73, 75
Romanos III. 80
Romanos Diogenes 83, 86, 87, 88, 89
Romanos Lekapenos 72

Romulus 23
Rum Ateşi 47, 48, 123
Rumeli 121, 122
Russell 87, 90

S-Ş

Sakız 43, 92, 108, 109, 115
Şam 31, 41, 51, 61, 75
Sarayburnu 12, 35
Sarmatlar 16, 17
Sasaniler 24, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 36, 37, 39, 49
Selanik 16, 18, 28, 30, 31, 33, 42, 69, 71, 77, 92, 103, 104, 108, 109, 114, 115, 116, 117, 118, 120
Selçuklular 84, 88, 92, 93, 94, 97, 99, 109, 125
Severus 10
Seyfûdevle 72, 74
Şeyzer 40
Sicilya 27, 42, 60, 65, 74, 79, 81, 100, 103, 111, 112, 121

Silvan 71, 75
Simeon 68, 70, 71
Siraküza 16, 42, 65
Sirte 40
Sisam 92, 108, 109
Sklavenler 28
Slavlar 28, 32, 34, 35, 42, 49, 63, 64
Stefan Duşan 116, 117
Stiliko 19
Strategos 49, 54
Sultanahmet Meydanı 13
Suriye 20, 21, 31, 36, 37, 38, 39, 41, 44, 46, 50, 58, 71, 74, 75, 77, 86, 95
Svyatoslav 74

T

Tankred 95, 97
Tebük Seferi 37
Telerig Han 55
Teofilos 52, 60, 61, 62
Teselya 83, 92, 114, 116, 118, 121
Tetrarhia 10, 11
Theodoros Laskaris I. 109
Theodoros Laskaris II. 109
Theodosius I. 18, 54
Theodosius II. 5, 19, 22, 25
Theodora 24, 25, 45, 52, 62, 66, 80, 81, 82, 83, 103, 116
Theodorik 23
Theofano 73, 74
Tiberius 29, 45
Tokat 61, 92
Tottila 27

Trabzon 33, 34, 108
Trakya 16, 17, 18, 20, 28, 29, 30, 33, 34, 47, 53, 55, 58, 59, 75, 83, 90, 93, 97, 98, 108, 109, 114, 116, 117, 120, 121
Tribonianus 26
Tuğrul Bey 84, 85, 87
Tuna 12, 20, 27, 29, 30, 44, 55, 78, 83, 90, 93, 98, 116

U-Ü

Üçüncü Haçlı Seferi 103, 104, 105
Ulpiyanus 26
Umur Bey 115
Union 112, 113
Urfa 30, 40, 78, 80, 85, 86, 87, 89, 90, 96, 99
Üsküdar 11, 34, 45, 68, 76, 115
Üsküdar Savaşı 11
Utrigurlar 27

V

V. Aleksios Dukas 107
Valens 13, 17
Valentinianus 17, 18, 22, 23
Vandallar 22
Vasil 85
Velid 38, 39, 46
Verona 22
Vicenza 22
VIII. Konstantinos 79, 80
VII. Konstantinos 69, 70, 72, 73
VII. Louis 100
VI. Konstantinos 56
VI. Leon 67, 69
Vizigotlar 17, 22
V. Leon 52, 58, 59

X

XI. Konstantinos 122, 123
X. Konstantinos 83

Y

Yağıbasan 101
Yedikule 13, 20, 35
Yermük Savaşı 40
Yeşiller 24, 25, 31
Yezid 42, 43, 51
York 10

Z

Zadar 106
Zenon 21, 23
Zeyd b. Harise 38
Zoe 70, 80, 81, 83

Mustafa Daş

1989 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nü bitirdi. Kazandığı devlet bursuyla Fransa'da Université de Poitiers'de Yüksek Lisansını, Université Panthéon-Sorbonne 1'de Türk-Bizans ilişkileri üzerine doktrasını yaptı. 2012 yılında profesör kadrosuna atanan Mustafa Daş, halen Dokuz Eylül Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nde lisans ve lisansüstü düzeyde Ortaçağ Tarihi dersleri okutmaktadır. Fransa, İngiltere, İsveç, Yunanistan ve Bulgaristan'da misafir öğretim üyesi olarak seminerler verdi. Bizans İmparatorluğu üzerine yazdığı kitapları dışında Ortaçağ Türk Tarihi ve Avrupa Tarihi üzerine de çok sayıda makalesi ve bildirisi bulunmaktadır. İyi derecede Fransızca bilen Mustafa Daş, Fransızca seyahatname ve tarih kitapları başta olmak üzere çok sayıda eseri Türkçeye kazandırdı.

BİZANS İMPARATORLUĞU TARİHİ

Roma İmparatorluğu ve medeniyeti, tarihi süreçte hem Batı'da hem de Doğu'da büyük değişime uğradı ve klasik özelliklerinden oldukça farklı, yeni bir nitelik kazandı. İmparatorluğun Doğu'daki bu yeni hâline XVI. yüzyıldan itibaren Bizans denildi. Bizans İmparatorluğu, Konstantinopolis'in başkent olarak iskâna açıldığı 330 yılından itibaren 1123 yıl ayakta kaldı. Bu süre boyunca Romalı kimliğine, devlet anlayışına ve hukukuna sahip çıktı. Bu kimliği Helen mirası ve Hristiyanlık inancıyla sentezlemesi, Antik Helen ve Klasik Roma mirasının sonraki yüzyıllara nakledilmesinde en önemli aracı oldu. İmparatorluğun başkenti Konstantinopolis, coğrafi ve stratejik konumu ve zenginliğiyle dünyanın diplomasi ve ticaret merkeziydi. Bu cezbedici özelliği yüzünden pek çok defakuşatılsa da aşılması güç surlarla çevrili şehri almak hiç de kolay değildi. Dahası Bizans, devlet teşkilatı, güçlü maliyesi, ordusu, donanması, diplomasisi, kültürü ve medeniyeti sayesinde karşılaştığı her soruna bir çözüm üretebilen bir yapıydı. Ancak XIII. yüzyıldan itibaren çağın gelişmelerine uyum sağlayamadı. 1071 yılındaki Malazgirt Zaferi'yle İstanbul önlerine kadar ilerleyen Türkler, Bizans'a kıyasla daha dinamik ve organize bir yönetim anlayışı geliştirerek her alanda ona rakip oldular. XIV. ve XV. yüzyıllarda da fetihlerini adım adım genişleterek Bizans'ın toprak ve demografi mirasına sahip oldular. Mustafa Daş, Bizans İmparatorluğu'nun sürükleyici ve bir o kadar uzun süren tarihini ustaca süzgeçten geçiriyor; kuruluşundan yıkılışına kadar geçen sürede yaşanan önemli olayları okuyucuyla buluşturuyor.

facebook/selengeyayinevi
instagram/selengeyayinlari
twitter/selengeyayinevi
selenge.com.tr

ISBN 978-625-7459-18-1

9 786257 459181